

”friluftsliv for mine tanker”

en diskursanalyse av elitens motiver for
friluftsliv i perioden 1850-1905

av

Aleksander Fredriksen Klett

masteroppgave

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Universitetet i Bergen

våren 2009

Forside: Johannes Flintoe: *Fra Jotunheimen. Hurrungene*, (1837).

Takk

Jeg vil gjerne takke min veileder Frode Ulvund for all den hjelp som jeg har fått under arbeidet med denne oppgaven. En stor takk sendes også til alle hyggelige bibliotekarer ved Bergen offentlige bibliotek. Jeg vil også takke min familie og ikke minst Trude.

Abstract in English

This thesis is about the Norwegian *friluftsliv* tradition, and shows the urban elite's motives for practising *friluftsliv* in the second part of the 1800s.

The Norwegian *friluftsliv* tradition consists of two different traditions, which can be named as the *rural friluftsliv* and the *urban friluftsliv*. The first one is connected to the rural population's proximity to nature, while the second one is related to the urban population and its need for recreation in an industrialized society.

The Norwegian wilderness was for a long time a *terra incognita* for the urban population, but in the later part of the 1700s, scientists began to discover the country's rural areas, and were succeeded by a romantic inspired discovery when members of the cultural elite began to use nature as motive for their artworks. Inspired by nationalistic emotions and foreign visitors, mainly from Britain, the Norwegian urban elite began to approach nature, and this marks the beginning of the urban *friluftsliv* tradition. The mid-1800s also marks the beginning of the Norwegian industrialization process.

This is the *friluftsliv* tradition that I have analyzed; the urban upper class' approach to nature from the mid-1800s to 1905. 1905 marked the end of the union between Norway and Sweden.

My sources have mainly been the annuals of the early tourist organizations, in my case *Den Norske Turistforening*, which was founded in 1868, and *Bergen Turistforening*, founded in 1890. Both organizations were founded by the urban elite, which also dominated the membership lists in the early years of the urban *friluftsliv* tradition. It was the elite who had leisure time and economy to carry out *friluftsliv*.

I am using discourse analysis to show the motives for *friluftsliv* in this period. I have found three major discourses that characterize the early *friluftsliv*: A *national discourse*, a *modernization discourse* and a *health discourse*. They have to be seen as major discourses built up by other discourses.

- The national discourse shows that the early *friluftsliv* could be used to explore the newly independent nation. The urban elite wanted to discover Norway's nature as well as its culture. The wilderness, and especially the mountains, became national symbols. The analysis has shown that the desire to discover the old-fashioned can be seen as a response to a society in radical change.

- The modernization discourse shows that when the cultural heritage of the nation was discovered, the rural culture was to be civilized. This may seem like a paradox since the rural culture was seen as the true Norwegian culture, but as shown in the thesis: *modernization was nation building*. The modernization discourse exposes an economical motive as well.

-The health discourse shows that in an industrialized society, nature was seen as a place where one could regain one's health. The mountaineers helped to produce this discourse by making *friluftsliv* more physical. The discourse analysis shows that *friluftsliv* and *the sports*, and especially skiing, were close connected.

The research literature has divided the early *friluftsliv* into different periodizations, starting with the esthetical approach to nature in the romantic period, which was followed by a period dominated mainly by mountaineers, and this period was succeeded by a period where nature was seen as a place where the urban population could gain physical as well as mental health. This thesis has shown that the three approaches to *friluftsliv* could co-exist.

Innholdsfortegnelse

1	<u>INNLEDNING</u>	1
1.1	OPPGAVENS TEMA	1
1.2	PROBLEMSTILLING	3
1.3	METODE	4
1.3.1	DEN SPRÅKLIGE VENDINGEN	4
1.3.2	DISKURS OG DISKURSANALYSE	6
1.3.3	FRILUFTSLIVET I EN NASJONAL DISKURS, <i>OPPDAGELSEN AV NASJONEN</i>	8
1.3.4	FRILUFTSLIVET I EN MODERNISERINGSDISKURS, <i>OPPDAGELSEN AV NASJONEN</i>	10
1.3.5	FRILUFTSLIVET I EN SUNNHETSDISKURS	13
1.4	AVGRENSING	15
1.5	KILDEMATERIALET	18
1.5.1	REISESKILDRINGER SOM KILDER	18
1.5.2	ÅRBØKER OG ÅRSBERETNINGER SOM KILDER	20
1.5.3	BREV SOM KILDER	21
1.5.4	HVA SKAL KILDENE BRUKES TIL?	22
2	<u>FREMVEKSTEN AV DET NORSKE FRILUFTSLIVET</u>	23
2.1	PIONERENE	23
2.1.1	VITENSKAPEN	23
2.1.2	DEN TIDLIGE TURISMEN	24
2.1.3	DEN KUNSTNERISKE OPPDAGELSEN AV LANDET	25
2.1.4	FORFATTERNE	26
2.1.5	DE FØRSTE VANDRERE	27
2.1.6	TINDEBESTIGERNE	28
2.2	DET ORGANISERTE FRILUFTSLIVET	29
2.2.1	TURISTFORENINGENE	29
2.3	FRILUFTSLIVET DEMOKRATISERES	31
3	<u>FRILUFTSLIVET I EN NASJONAL DISKURS, <i>OPPDAGELSEN AV NASJONEN</i></u>	33
3.1	INNLEDNING	33
3.2	DEN NASJONALE DISKURSEN	34
3.2.1	NASJONALISMEN	34
3.2.2	NASJONALISMEN – POLITISK SÅ VEL SOM KULTURELL	36
3.2.3	NASJONAL IDENTITET	37
3.3	ROMANTIKKEN	42
3.3.1	ROMANTIKKENS NATUROPPFATNING	42
3.3.2	FRILUFTSLIV – EN PRAKTISK UTFØRELSE AV EN NY NATUROPPFATNING?	44
3.4	NATUREN SOM NASJONAL SYMBOLBRUK	47
3.4.1	NATUREN SOM FRIHET	47
3.4.2	NATUREN AVGRENSER DET NASJONALE DOMENET	48
3.4.3	NATUREN GIR NASJONEN DENS KARAKTER	49
3.5	FRILUFTSLIV FOR Å BLI KJENT MED FEDRELANDET	50
3.5.1	DET "SKJULTE" NORGE	51
3.5.2	SØVNMETAFOREN	54
3.5.3	DEN HISTORISKE NASJON	55
3.5.4	GULLALDEREN	56
3.6	FRILUFTSLIV I ET SAMFUNN PÅ VEI INN I DET MODERNE	59

3.7	KONKLUSJON – FRILUFTSLIVETS NASJONALE DISKURS – ET UTTRYKK FOR ET SAMFUNN I ENDRING?	61
4	<u>FRILUFTSLIVET I EN MODERNISERINGSDISKURS, OPPDRAGELSEN AV NASJONEN</u>	63
4.1	INNLEDNING	63
4.2	KULTURBEGREPET	64
4.3	DISKURS OG MAKT	65
4.4	OPPDAGELSEN AV BYGDEKULTUREN	68
4.5	OPPDAGELSEN AV BYGDEKULTUREN	74
4.6	FRILUFTSLIVETS ØKONOMISKE SIDER	78
4.7	KONKLUSJON – MODERNISERING SOM MOTIV FOR FRILUFTSLIV?	81
5	<u>FRILUFTSLIVET I EN SUNNHETSDISKURS</u>	83
5.1	INNLEDNING	83
5.2	KROPPENS Plass I FRILUFTSLIVET. DEN KROPPSLIGE DISKURSEN	84
5.2.1	TINDEBESTIGERNE	85
5.2.2	FREMVEKSTEN AV IDRETT OG SPORT	90
5.2.3	FREMVEKSTEN AV EN SKIKULTUR	93
5.3	HELSEDISKURSEN	95
5.3.1	HELSE I DET INDUSTRIALISERTE SAMFUNN	95
5.3.2	FRILUFTSLIV I EN SIVILISASJONSKRITISK DISKURS	97
5.3.3	DEN FRIE LUFTEN	103
5.4	KONKLUSJON	109
6	<u>KONKLUSJON</u>	111
	<u>KILDER</u>	118
	<u>LITTERATUR</u>	119

1 Innledning

1.1 Oppgavens tema

Begrepet ”friluftsliv” har ingen lang tradisjon i det norske språket, og den eldste dokumentasjonen på bruken av ordet finner en hos Henrik Ibsen. Han var en av de første som tok ordet i bruk, i hvert fall skriftlig, noe han gjorde i diktet *På Vidderne* fra 1859:

I den øde sæterstue
al min rige fangst jeg sanker:
der er krak og der er grue
friluftsliv for mine tanker.¹

Mot slutten av 1800-tallet fikk ordet ”friluftsliv” innpass i visse kretser, spesielt innen borgerskapet, og polarhelten Fridtjof Nansen bidro sterkt til å feste ordet i det norske språket ved å gi det innhold og ved å bruke det som navn på en av sine artikkelsamlinger.² Ordet ble jevnlig brukt i Den Norske Turistforenings årbøker opp gjennom 1800-tallet, men markerte ikke noen tydelig avgrensing mot andre former for utfoldelse i naturen. Vanligere var det å bruke uttrykk for de ulike enkeltformene for friluftsliv, som ”fotturer”, ”skiturer”, ”fjellturer”, ”vandringer”, og så videre, og som fellesbetegnelser for disse ulike formene brukte en blant annet uttrykk som ”turisme”, ”idrett”, ”lystferder”, ”lystvandringer”, ”ferieturer”, ”turliv” og ”friluftsliv”.³

Om friluftslivsbegrepets betydningsinnhold ikke var presist klarlagt, så viste det til en idé om å ferdes i naturen for opplevelsens del, noe som var nytt for 1800-tallsmennesket. En skilte ikke opprinnelig mellom turisme og friluftsliv, men etter hvert som landet ble utforsket av nysgjerrige vandrere, vokste det frem et skille mellom det å ferdes i naturen med enkle midler og mer makelige former for utfoldelse i naturen, altså det som i dag benevnes som henholdsvis friluftsliv og turisme.

Hvem var disse pionerene i det norske landskapet? En sier gjerne at nordmenn aldri blir urbane, og en trekker gjerne frem hvordan bymennesket har blitt dratt mot skogen og fjellet, og hvordan det har dyrket sine røtter på landsbygden.⁴ Dersom en godtar en slik tankegang er det ifølge Ingar Kaldal fort gjort å glemme at det er nettopp urbane mennesker

1 Ibsen 1899: s. 348. Diktet ble nedskrevet i Kristiania, vinteren 1859-1860, og trykket for første gang i *III*.

Nyhedsblads Nytaarsgave for 1860, s. 57-70. [Ibsen 1899: s. xiv.]

2 Breivik 1992a: s. 14.

3 Tordsson 2003: s. 136.

4 Kaldal 1999.

som har drømt mest om ”naturen” og ”bygden”.⁵ Det friluftsliv som vokste frem i det nittende århundret var først og fremst bymenneskets, og det norske samfunnet var inne i en endringsprosess da byene oppdaget friluftslivet, en gjennomgripende forandring som Inge Krokann har formulert som ”det store hamskiftet i bondesamfunnet”.⁶ Det moderne friluftslivet vokste frem i takt med industrialisering og kapitalisme, for tidlig i det nittende århundret var Norge et ruralt samfunn hvor folk flest levde sine liv og hadde sitt virke tilknyttet naturen, men etter hvert skulle Norge gå fra å være et jordbrukssamfunn der slekt og stavn stod sentralt til å bli et industrialisert samfunn. Overgangen fra et ruralt samfunn til et urbant og industrialisert et, kan ses som en moderniseringsfortelling.⁷ Gunnar Breivik mener at opprinnelsen til det moderne friluftsliv må søkes i den industrielle revolusjons vugge, altså i England, fordi industrialisering og urbanisering vekket folks interesse for naturen.⁸ Den engelske overklassen bedrev ”outdoor life” som spaserturer, riding, jakt, fiske og klatring, og utvidet etter hvert sin ”playground” til nye områder, deriblant Norge.⁹ Sigurd Aa. Aarnes har hevdet at da enkelte fremtredende Kristiania-borgere begynte å dra på turer i fjellet i 1860-årene, var deres forbilde den britiske *leisure class* invadering av disse områdene.¹⁰ Det tidlige friluftslivet var en overskuddsvariant innført av engelskmenn på 1800-tallet, for så å bli adoptert av det norske borgerskapet. Ved bymenneskets møte med naturen vokste det frem en norsk friluftslivstradisjon som ikke var sprunget ut av bygdekulturens nære forhold til naturen gjennom utmarksbruk, men ut av bymenneskets overskuddsfriluftsliv.¹¹ Derfor skiller en gjerne mellom byen og bygdens friluftsliv.¹² Med byens friluftsliv mener jeg elitens friluftsliv

5 Kaldal 1999.

6 Krokann sit. i Nerbøvik (1999). [Nerbøvik 1999: s. 27.]

7 Kaldal 2005: s. 12.

8 Breivik 1978: s. 10.

9 Breivik 1978: s. 11.

10 Aarnes 1991: s. 79.

11 Faarlund formulerer sin friluftslivsdefinisjon slik: ”Friluftsliv er overskuddsliv i naturen”. [Faarlund 2003: s. 32.], samt Faarlund (1986c.) og (1986d).

12 Breivik viser til to ulike friluftslivstradisjoner her til lands og skriver at de har ulikt opphav. Han skiller mellom en tradisjon av relativt ny dato, knyttet til bykulturen, og et friluftsliv utviklet i en gammel jeger- og bondekultur. [Breivik 1978: s. 10.] Samme syn deles av Pedersen som skriver at den norske friluftslivstradisjonen i står på to ben, med én fot i byen, og én på landsbygden. [Pedersen 1999: s. 38.] Sistnevnte har sammenheng med bøndene og fiskernes nære forhold til naturen, og er et friluftsliv preget av et nytteperspektiv hvor grensene mellom arbeid og fritid har vært flytende, mens byens friluftsliv har vært et frirom som en kontrast til hverdagen og arbeidets krav. [Pedersen 1999: s. 38.] Friluftslivet har ifølge Nedreliid alltid et element av estetikk ved seg, og det primære aspektet ved den norske friluftslivstradisjonen er å nyte omgivelsene på en eller annen måte, mens en annen side ved friluftslivet er det hun omtaler som ”det sunne slitet”, som matauk og kroppsutfoldelse, og sunnhet. [Nedreliid 1992: s. 284.] Faarlund skriver at det norske friluftslivet står i en særstilling fordi landets spredte bosetning i et stort og mangfoldig landskap har vært tett nyttet til naturen. Da industrisamfunnet slo rot i landet, oppstod det et friluftsliv som mer var sprunget ut av tradisjon og tilknytning til naturen enn av behovet for rekreasjon. [Faarlund 1986e: s. 78-79.]

fordi allmuen i byene hadde verken fritid eller økonomi til å praktisere noen form for friluftsliv – til det var lønningene for lave og arbeidstidene for lange.

1.2 Problemstilling

Tema for denne oppgaven er det tidlige friluftslivet og målet med den er å kartlegge elitens motiver for utøvelsen av friluftsliv. Oppgaven tar sikte på å beskrive hvilke motiver som gjorde seg gjeldende og om flere motiver kunne sammenfalle. *Gjennom en diskursanalyse vil jeg kartlegge elitens motiver for friluftsliv i perioden 1850-1905.*

For å finne svar på dette skal jeg ta for meg tre tilnærminger til å kartlegge motivene for friluftsliv innen det tidlige friluftslivet, i form av en nasjonal diskurs, en moderniseringsdiskurs og en sunnhetsdiskurs. En gjennomgang av hver og en av disse diskursene etterfølger et empirisk kapittel og sammen med en etterfølgende konklusjon utgjør de oppgavens struktur.

I konstruksjonen av en nasjonal identitet i den unge norske 1800-tallsnasjonen ble natur og det fenomenet som senere skulle gå under benevnelsen friluftsliv, tett knyttet til det norske. Gjennom hele det nittende århundret sto det nasjonale spørsmålet sentralt i norsk politikk og kulturliv. Friluftslivet ga den nasjonsbyggende eliten, for både nasjonsbygging og overskuddsfriluftsliv var elitens domene, anledning til å bli kjent med land og folk. Således kan en si at det nasjonale prosjektet var et motiv for friluftsliv.

Det nasjonale prosjektet tok sikte på å oppdage det ”ekte norske” og i tråd med romantikkens idealer var det i landets rurale områder en fant det ”egentlige” Norge, hvor det lå skjult for samfunnsmessige endringsprosesser bak sin beskyttende natur. Friluftslivet ble en arena for et kulturmøte mellom byelite og bygdekultur, og den eksisterende kulturoppfatningen hevdet at det var førstnevntes oppgave å modernisere sistnevnte, noe som må sies å være et paradoks siden bygdekulturen ble oppfattet som det norskeste av det norske. Slik kan elitens motiver for friluftsliv også forstås ut fra et moderniseringsperspektiv.

Den gang som nå ble friluftsliv oppfattet som helsebringende, og da både for kropp og sjel, og i friluftslivsforskningslitteraturen hevdes det gjerne at mot slutten av 1800-tallet ble friluftslivet mer kropporientert enn det estetikkorienterte friluftslivet som vokste frem ved midten av århundret.¹³ Bjørn Tordsson skriver i sin dr. scient.-avhandling *Å svare på naturens åpne tiltale: en undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en*

13 Haakon Christian Gaukstad har analysert det tidlige friluftslivet i hovedoppgaven *Gripe og bli grepet. Om natursyn og naturskildring i DNTs årbøker* (1998). Her omtaler det tidlige friluftslivet som ”Den vakre naturen”, mens det siden vokste frem en forestillinger om hhv. ”Den ville naturen”, ”Den utfordrende naturen” og ”Den naturlige naturen”. I tråd med disse forestillingene ble friluftslivet mer kropporientert, og en rettet fokus mot sunnhet. Gaukstad har også tatt for seg naturvernstanken i ”Den sårbare naturen”.

drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen (2003) at det å ferdes i naturen ved forrige århundreskifte ble kontrastert til andre måter å ferdes på, og en aktiv utfoldelse i naturen ble påvirket av en tendens som verdsatte et kroppslig og sanselig aktivt forhold til naturen.¹⁴ Slik ble friluftsliv knyttet sammen med helse og sunnhet. Helse gjennom friluftsliv kunne også være et motiv for friluftsliv. Til tross for at helse også var nasjonsbygging, var 1800-tallets friluftsliv forbeholdt de velstående.

Ved å kartlegge elitens motiver for friluftsliv må en gå til de kilder de har etterlatt seg og fordi deres bakenforliggende motiver ikke alltid uttales eksplisitt, må en se til språket i ens søken etter mening.

1.3 Metode

I Kirsti Pedersens dr. scient.-avhandling *”Det har bare vært naturlig”*. *Friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger* (1999) slås det fast at friluftsliv representerer en kroppsliggjøring av kultur, og måten en dyrker friluftsliv på er et uttrykk for det sosiale og kulturelle landskapet en tilhører eller identifiserer seg med.¹⁵ Ved å kartlegge elitens motiver for friluftsliv må en gå til kildene, men friluftsliv er først og fremst et kroppslig uttrykk. De skrevne ord som friluftslivets aktører har etterlatt seg finner en gjerne i form av reiseskildringer som en blant annet finner i turistforeningenes årbøker, men det hører med til sjeldenhetene at forfatterne selv klargjør sine motiver for friluftsliv og resultatet blir da at en må lese mellom linjene – en må lete etter ”friluftsliv for mine tanker” for å bruke Ibsens ord. Ved å analysere friluftslivets tekster og se etter strukturer i språket, det vil si å kartlegge det uuttalte, kan en spore deres motiver for friluftsliv. En må kartlegge tekstene på et nivå over setningsnivå, og således beveger analysen seg over i diskursanalysen, som er en analyse hvor språket spiller en helt sentral rolle. Den skylder mye til den såkalte *språklige vendingen* som fremmet språket som et viktig redskap for søken etter mening.

1.3.1 Den språklige vendingen

Det sentrale innen den språklige vendingen i historiefaget er aksepten av språket og diskursens viktige betydning for konstruksjonen av et samfunn.¹⁶ Den sveitsiske lingvisten Ferdinand de Saussure (1857-1913) lanserte i sin tid ideen om at forholdet mellom språket og virkeligheten er arbitrært, det vil si vilkårlig.¹⁷ Han mente at ulike enkelte tegns betydning

14 Tordsson 2003: s. 101.

15 Pedersen 1999: s. 28.

16 Iggers 2005: s. 123.

17 Jørgensen og Phillips 2005: s. 18.

kommer av deres relasjon til andre tegn.¹⁸ de Saussure skilte mellom to nivåer i språket, *langue* og *parole*, hvor *langue* var språkets struktur, et nettverk av tegn som ga hverandre betydning og dette var fast og uforanderlig. *Parole* var derimot den konkrete språkbruken og *parole* trakk hele tiden på *langue* siden det var språkstrukturen som i det hele tatt gjorde utsagn mulig.¹⁹ de Saussure så språket som et autonomt system med en egen syntaktisk struktur, og så ikke språket som et resultat av mening, men motsatt, at mening var et resultat av språk og mennesket bevegde seg derfor innenfor lingvistiske strukturer som det ble determinert av.²⁰ Denne strukturen var et system hvor det fantes en enhet mellom tegnet, *signifikant*, og det som det refererte til, *signifikat*.²¹

Der strukturalistene mente at språket refererte til en ytre virkelighet, mente poststrukturalistene at det refererte til seg selv og de hevdet gjerne at dets mening ikke ble skapt av konteksten eller forfatterens intensjoner.²² Dette perspektivet har spilt en sentral rolle innen humanistisk vitenskap og synspunktet om at en tekst ikke hadde noen referanse til en ekstern virkelighet, men forholdt seg utelukkende til seg selv, ledet i sin tid til Jacques Derridas (1930-2004) dekonstruksjonistiske metode.²³ Denne metoden ble gjort berømt av Derrida mot slutten av 1960-årene, og der signifikanten henviste til signifikatet hos de Saussure, var det ikke så enkelt for Derrida. Det skjulte er alltid inkorporert i Derridas tegn, for når en dekonstruer ord finner en ofte deres binære motsetninger. For eksempel blir ”mann” definert av det binære ”kvinne”. Selv om tegnet ”kvinne” ikke er tilstede i en tekst, er det så hvis tegnet ”mann” er tilstede på grunn av dette binære forholdet.²⁴ ”Det er ingenting utenfor teksten”, uttalte Derrida og argumenterte for at språket konstruerte virkeligheten fremfor å referere til den.²⁵ Roland Barthes (1915-1980) hevdet at fordi tekster ikke refererte til en ytre virkelighet, fantes det ikke noe skille mellom fakta og fiksjon.²⁶ Både Barthes og Michel Foucault (1926-1984) talte om ”forfatterens død” og ønsket et fokus rettet mot selve teksten.²⁷ Derrida og Foucault inntok sine synspunkter om at teksten måtte ”frigjøres” fra forfatteren fordi de mente at alle tekster inneholdt en bakenforliggende ideologi og derfor burde alle tekster dekonstrueres for å synliggjøre denne.²⁸

18 Jørgensen og Phillips 2005: s. 19.

19 Jørgensen og Phillips 2005: s. 19.

20 Iggers 2005: s. 120.

21 Iggers 2005: s. 121.

22 Green og Troup 1999: s. 299.

23 Iggers 2005: s. 121.

24 Green and Troup 1999: s. 299.

25 Iggers 2005: s. 9.

26 Iggers 2005: s. 121.

27 Mills 2005: s. 65.

28 Iggers 2005: s. 121.

Den språklige vendingen fremmet språket som et viktig redskap for søken etter mening, men innenfor den språklige vendingen har aldri ideen om at språket refererer til noe i virkeligheten blitt gitt opp.²⁹ I strukturalismen kunne ikke *parole* være et studieobjekt fordi språkbruken var for tilfeldig til å si noe om strukturen, *langue*.³⁰ I poststrukturalismen mente en derimot at det var i den konkrete språkbruken at strukturen ble skapt, reproduisert og forandret.³¹ Innen poststrukturalismen mente en at språket var strukturert i mønstre, eller diskurser. En snakket ikke om et generelt betydningssystem som det de Saussure lanserte, men om flere systemer hvor språkets betydninger endret seg fra diskurs til diskurs.³² Ifølge Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips bygger en diskursanalyse på både strukturalistisk og poststrukturalistisk språkfilosofi hvor en har hevdet at vår tilgang til virkeligheten alltid går gjennom språket.³³ Den fysiske verden finnes, men får kun betydning gjennom diskurs.³⁴ Etter Jørgensen og Phillips syn hadde ikke strukturalismen noe verktøy for å forklare forandring fordi strukturalistene avgrenset sitt studie objekt til språkets underliggende struktur, *langue*, og ikke til praktiseringen av denne, *parole*.³⁵ Når en gjennomfører en diskursanalyse deler en ifølge Jørgensen og Phillips heller poststrukturalistenes syn om at siden strukturene aldri er helt fastlagte, gir dette rom for forandring.³⁶ Jørgensen og Phillips hevder at poststrukturalismen har forent struktur, *langue*, og praksis, *parole*, i én prosess hvor førstnevnte ikke lenger er bakenforliggende, men finnes i konkrete diskursive praksiser som hele tiden reproduserer eller forandrer den.³⁷

1.3.2 Diskurs og diskursanalyse

I *Discourse* (2005) skriver Sara Mills at innen strukturalistisk og poststrukturalistisk språkfilosofi har begrepet diskurs ført til en ny oppfatning av språket. En har gått bort fra å se språket som et redskap for kommunikasjon til å se det som et system som har sine egne regler og som påvirker hvordan individer tenker og uttrykker seg.³⁸ Diskursanalysen bygger i stor grad på lingvistikken og som Mills har påpekt fokuserer analysen på strukturer over setningsnivå.³⁹ Malcolm Coulthard og John Sinclair definerer da også diskursanalyse som en

29 Iggers 2005: s. 126.

30 Jørgensen og Phillips 2005: s. 20.

31 Jørgensen og Phillips 2005: s. 20-21.

32 Jørgensen og Phillips 2005: s. 21.

33 Jørgensen og Phillips 2005: s. 17.

34 Jørgensen og Phillips 2005: s. 17.

35 Jørgensen og Phillips 2005: s. 143.

36 Jørgensen og Phillips 2005: s. 144.

37 Jørgensen og Phillips 2005: s. 144.

38 Mills 2005: s. 7.

39 Mills 2005: s. 116.

analyse av strukturer av språklige uttrykk eller skrevet tekst over setningsnivået.⁴⁰ Gillian Brown og George Yule ser diskursanalysen som en analyse av språket i bruk, og analytikerens oppgave er å undersøke hva språket brukes til.⁴¹ En diskursanalytisk tilnærming starter ifølge Barbara Johnstone med teksten og jobber ut fra den for å kartlegge dens kontekst.⁴² Diskurs er ifølge henne ”[...] systems of ideology, sets of beliefs about how the world works and what is natural.”⁴³ Derfor er ikke språket bare en form for kommunikasjon, men heller som Jørgensen og Phillips hevder, noe som konstruerer den sosiale verden.⁴⁴ Jørgensen og Phillips skriver at ordet diskurs benevner ideen om at språket er strukturert i forskjellige mønstre som språket følger når vi opererer innen ulike sosiale områder og definerer diskurs som en bestemt måte å tale om og forstå verden, eller et utsnitt av verden på.⁴⁵

Det finnes flere ulike tilnærminger til diskursanalyse, som for eksempel *kritisk diskursanalyse*, *psykologisk diskursanalyse* og *diskursteori*. Denne oppgaven faller ikke inn under én kategori, men låner elementer fra flere tilnærminger, blant annet fra Ernesto Laclau og Chantal Mouffes diskursteori som har som utgangspunkt at diskursene konstruerer den sosiale verden i betydning, og at denne aldri kan fastslås på grunn av språkets grunnleggende ustabilitet. Ingen diskurs er en lukket enhet og diskursen omformes i samspill med andre diskurser, og et nøkkelord innen Laclau og Mouffes teori er derfor *diskursiv kamp*. Denne kampen utspilles ved at diskursene, som hver for seg representerer en måte å forstå verden på, kjemper for å oppnå hegemoni.⁴⁶ Laclau og Mouffe har i sin diskursteori lånt begrepet *diskursiv formasjon* fra Foucault som brukte begrepet til å samle forskjellige diskurser som opererte i samme terreng.⁴⁷ Foucault har i *The Archaeology of Knowledge* (2008) definert diskursive formasjoner som ”[...] the principle of dispersion and redistribution, not of formulations, not of sentences, not of propositions, but of statements.”⁴⁸ Diskursive formasjoner er altså redistribusjon av utsagn. Hos Foucault defineres diskurs blant annet som ”the group of statements that belong to a single system of formation”.⁴⁹

Jeg skal i lys av denne metoden ta for meg tre ulike tilnærminger for å kartlegge det tidlige friluftslivet – i form av en nasjonal diskurs, en moderniseringsdiskurs og en

40 Coulthard og Sinclair sit. i Mills (2005). [Mills 2005: s. 117.]

41 Brown og Yule 1984: s. 1.

42 Johnstone 2002: s. 27.

43 Johnstone 2002: s. 27.

44 Jørgensen og Phillips 2005: s. 18.

45 Jørgensen og Phillips 2005: s. 9.

46 Jørgensen og Phillips 2005: s. 15.

47 Jørgensen og Phillips 2005: s. 69-70.

48 Foucault 2008: s. 121. (*L'Archéologie du Savoir* (1969))

49 Foucault 2008: s. 121.

sunnhetsdiskurs – og dermed kartlegge elitens motiver for praktiseringen av det. De tre tilnærmingene består igjen av ulike sett av diskurser, og kan ses som overordnede diskurser. Jeg vil vise hvordan det mot slutten av 1800-tallet fantes flere diskurser rundt friluftslivet og kartlegge hvordan disse gjorde seg gjeldende i forhold til hverandre.

1.3.3 Friluftslivet i en nasjonal diskurs, *oppdagelsen av nasjonen*

Poststrukturalister har hevdet at språket både representerer verden og skaper den.⁵⁰ Den nasjonale diskursen former menneskets måte å se verden på. Jørgensen og Phillips skriver at den nasjonale idé i sin abstrakte form består av en forestilling om hvordan verden bør være innrettet. Den nasjonale idé innebærer på det abstrakte plan et prinsipp om at nasjonalstaten utgjør en politisk og kulturell enhet.⁵¹ I forskningslitteraturen fremheves nordmenns forhold til naturen som en viktig brikke i konstruksjonen av en norsk identitet og i forestillingen om et norsk kulturelt fellesskap. Tove Nedrelid har plassert det norske turlivet som et av de synligste og mest varierte uttrykkene i norsk kultur.⁵² Hun hevder at det blant nordmenn finnes en oppfatning om at friluftslivet er en viktig del av deres kultur.⁵³ Til tross for dette er begrepet ”friluftsliv” upresist og ifølge Nedrelid rommer begrepet så mange betydningslag at det betraktes som fullstendig uoversettelig, noe som etter hennes mening viser at vi står ovenfor et nasjonalt særtrekk.⁵⁴ Derfor får oppgavens første hoveddel navnet *Friluftslivet i en nasjonal diskurs* og tar for seg et friluftsliv hvor motivet var å *oppdage* landet. Norge var på 1800-tallet en ung nasjon, og eliten, påvirket av tidens kulturelle strømninger, ønsket å lære fedrelandet å kjenne. Dette var nemlig i tråd med romantikkens naturoppfattning. Jeremy Wilson hevder i *The history and traditions of friluftsliv* (1989) at det er en tett sammenheng mellom det tidlige friluftslivet og romantikken: ”[...] the strong presence of a romantic attitude in friluftsliv’s development is inherent to its character.”⁵⁵ Sigurd Aa. Aarnes understreker sammenhengen mellom nasjonalromantikken og den norske friluftslivstradisjonen i ”Hu hei! Kor er det vel friskt og lett up på fjellet!” (1991) og ifølge ham var det den tyskimporterte nasjonalromantikken som (1), gjorde den norske fjellverden til et estetisk objekt og (2), skapte den eksistensialistiske forestillingen om ”det egentlige Norge” eller ”det skjulte Norge”.⁵⁶ Det ekte Norge lå trygt gjemt bak sine beskyttende fjell og det var dit nasjonalromantikerne dro

50 Green og Troup 1999: s. 300.

51 Jørgensen og Phillips 2005: s. 169.

52 Nedrelid 1993: s. 7.

53 Nedrelid 1992: s. 285.

54 Nedrelid 1992: s. 282. Som Breivik har vist uttrykker ikke ”friluftsliv” ett fast begrep eller innhold, men heller en familie av begreper eller innhold, som igjen kan deles inn ulike underfamilier med visse fellestrekk.

[Breivik 1992a: s. 22.]

55 Wilson 1989: s. 27.

56 Aarnes 1991: s. 81.

for å finne deres sanne nasjonale identitet.⁵⁷ Om byelitenes møte med det rurale Norge skriver han:

Det dreier seg om et slags nasjonalt Arkadien, trygt hvilende i sitt nasjonale særpreg bak sine beskyttende fjell. Dit inn – til det rotekke, nasjonale livet som der utfolder seg – søker nasjonalromantikerne for å hente frem vår sanne nasjonale identitet.⁵⁸

Rune Slagstad skriver i *(Sporten) En idéhistorisk studie* (2008) at naturen fikk en konstituerende funksjon i en nasjon som var fattig på monumenter av granitt og bronse.⁵⁹ Slik inngikk naturen i den nasjonale diskursen som et symbol på den norske nasjonen. Her spilte fjellet en viktig rolle, og som Slagstad har påpekt, samlet landets ledende politiske aktører seg allerede på Eidsvoll om å være ”Enige og troe, indtil Dovre falder!”⁶⁰ I *Norske naturmytologier* (1998) peker Nina Witoszek på sammenkoblingen av natur og nasjonalisme i 1800-tallets Norge og ifølge henne ble da norsk natur så emosjonelt og ideologisk ladet at en for ettertiden aldri har kunnet se den løsrevet fra spørsmål om identitet og nasjon.⁶¹ Også Witoszek har skildret attenhundretallsmenneskets møte med den norske naturen:

Der fant de ikke bare personlig befrielse og kunstnerisk forløsning, den vekket også nasjonalstolthet og dempet nasjonal uro. Med denne storblatte naturen slapp nordmennene å be om unnskyldning for at de ikke hadde byer, slott, ruiner og biblioteker. Var ikke de veldige fjellmassene, fjordene og skogene en glimrende nasjonal arv?⁶²

Altså var naturen og naturfolket ikke bare en levning fra fortiden, men også en grunnmur å bygge på.⁶³ I ”Sjelen som forretningsidé” (1991) ser Anders Johansen naturen som et av de mest fremtredende nasjonalsymbolene i Norge, men påpeker at norsk kultur ikke er bestemt av nordmenns forhold til naturen, men at forholdet til naturen er kulturelt bestemt.⁶⁴ Han hevder at den særpregede norske kulturen er en konstruksjon til støtte for nasjonalfølelsen og framskaffet forholdsvis nylig som svar på bestemte politiske utfordringer.⁶⁵ Dette leder inn mot begrepet *nasjonsbygging*, som er et nøkkelbegrep i historien om 1800-tallets Norge. Øyvind Østerud har definert nasjonsbygging som summen av direkte og indirekte virkemidler i utviklingen av et nasjonalt fellesskap, det vil si riksinstitusjoner, samlende symboler,

57 Aarnes 1991: s. 81.

58 Aarnes 1991: s. 81.

59 Slagstad 2008: s. 50.

60 Slagstad 2008: s. 73.

61 Witoszek 1998: s. 44.

62 Witoszek 1998: s. 44.

63 Witoszek 1998: s. 62.

64 Johansen 1991: s. 111.

65 Johansen 1991: s. 111.

kommunikasjoner, utdannelse og kulturtrekk.⁶⁶ Øystein Sørensen har beskrevet det nasjonale prosjektet på 1800-tallet på en treffende måte:

En elite med nasjonsbyggende ideer former og utvikler det nasjonale fellesskapet i en prosess der allmuen, det vil først og fremst si bøndene, utgjør et i kulturell forstand råmateriale. Eksisterende kulturelle elementer i bondesamfunnet blir bearbeidet med utgangspunkt i mer eller mindre allment europeisk nasjonalistisk tankegods – forestillinger om hvordan vesentlige elementer i et nasjonalt fellesskap må være.⁶⁷

Ved å analysere språket i kildene som det tidlige friluftslivets aktører har etterlatt seg, skal jeg i kapittel 3 kartlegge i hvilken grad disse aktørene koblet henholdsvis naturen til nasjonen og nasjonen til naturen. Jeg skal også vise hvordan det vokste frem en diskurs som fremmet bygdekulturen som den ekte norske kulturen, men i en idealisert utgave. Det opprinnelige måtte gjennom en moderniseringsprosess og friluftslivet ga rom for en slik prosess.

1.3.4 Friluftslivet i en moderniseringsdiskurs, *oppdragelsen av nasjonen*

I *Jakten på det norske* (1998) lister Sørensen opp 14 forskjellige nasjonale prosjekter frem mot 1945, men i denne oppgaven skal jeg hovedsakelig legge vekt på embetsmannsstatens nasjonalromantiske oppdagelse av det ”egentlige” Norge i kapittel 3, mens Venstres nasjonale dannelsesprosjekt vil inngå i kapittel 4. Det nasjonale prosjektet endret seg nemlig mot slutten av 1800-tallet. Det norske samfunnet så en motkulturell nasjonalisme hvor landsmålsbevegelsen spilte en viktig rolle, og som var rettet mot hovedstaden, og hvor idealet ifølge Bodil Stenseth var et Norge basert på mest mulig lokalt selvstyre.⁶⁸ Da venstrebevegelsen overtok den nasjonale kampen ble den knyttet tettere til folkekulturen. Tanken om å opplyse landets innbyggere ble også mer utbredt, og i *De nasjonale strateger* (2001) omtaler Slagstad koblingen mellom nasjonalisme og folkeopplysningstankegang som et ”nasjonaldemokratisk dannelsesprogram”.⁶⁹

Det tidlige friluftslivet kan ses i lys av et moderniseringsperspektiv, som det å utbedre kommunikasjonene, og et siviliseringsperspektiv fordi eliten så det som en prioritert oppgave å kultivere bygdekulturen den møtte. Derfor får kapittel 4 navnet *Friluftslivet i en moderniseringsdiskurs*. Jeg vil påpeke at kontinuiteten med det nasjonale prosjektet var til stede, men at det nå var nasjonens *oppdragelse* som sto sentralt. Tordsson skriver nemlig at den tidlige turismen, og herunder friluftslivet, var knyttet til det nasjonale prosjektet og til det

66 Østerud 1994: s. 24.

67 Sørensen 1998: s. 17.

68 Stenseth 1993: s. 36.

69 Slagstad 2001: s. 113.

moderne.⁷⁰ Det dreide seg hovedsakelig om å oppdage landet for å finne dets særtrekk og estetiske kvaliteter, for så å utbre disse i det dannede borgerskapet for å etablere en felles forståelse av landets og folkets egenart.⁷¹ Egenarten lå hos ”folket”, men til tross for sin tilsynelatende idyllisering av bygdekulturen hadde borgerskapet sterke fordommer mot kulturen den møtte. Ifølge Stenseth søkte nasjonalromantikken tilbake til folket, historien, folkelige tradisjoner og lignende, og ville levendegjøre og idyllisere en fortid som i Norge hadde blitt tatt vare på av bøndene.⁷² Som Britt Berggreen skriver i *Da kulturen kom til Norge* (1989) er et tilbakevendende problem som dukker opp når en prøver å rekonstruere fortiden, hva som skjuler seg bak ord som ”folk”, ”bøndene”, ”nordmenn”, og så videre.⁷³ Hun har hevdet at den agrare tenkemåten står sterkt i Norge, for ifølge henne blir Norge som bondeland ofte forvekslet med Norge som jordbruksland, men den norske bonden kunne være mye mer enn bare en jordbruker.⁷⁴ På 1800-tallet betød ”folk” ”bønder”, og Berggreen hevder at dersom en tar utgangspunkt i at ved midten av århundret var fire femdel av landets innbyggere bønder, blir det galt å se dem i lys av dagens betydning av ordet, altså som jordbrukere.⁷⁵

Friluftslivet var et kulturmøte mellom by og land. Ser en historien om friluftslivets fremvekst som historien om et kulturmøte, er det gitt at dersom et slikt møte skal kunne finne sted trenger en minst to kulturer. I denne oppgaven defineres aktørene som byelite og bygdekultur. Stenseth har vist hvorledes nasjonsbygging først og fremst var elitens oppgave og en oppgave de utførte på vegne av folket:

Elitens lederskap i den nasjonale selvstendighetskampen og en norsk enhetskultur utgjorde grunnelementene i 1800-tallets borgerlige nasjonalisme. Den bygget opp en paternalistisk eller filantropisk oppfatning om at ”Kulturen” var et gode som skulle spres ut til folket.⁷⁶

Friluftsliv kunne være en måte for borgerskapet å spre ”Kulturen” nedover. Stenseth skriver at det romantiske kulturbegrepet gikk ut på at kulturen utviklet seg i etapper, fra det primitive til det stadig mer siviliserte. Utviklingen foregikk i ulikt tempo i ulike befolkningslag og dermed kunne det oppstå to kulturer innen en nasjon – en primitiv folkekultur og en sivilisert høyere kultur.⁷⁷ I det nasjonale prosjektet hevdet enkelte at det i Norge fantes to kulturer, i form av en

70 Tordsson 2003: s. 112.

71 Tordsson 2003: s. 112.

72 Stenseth 2000: s. 114.

73 Berggreen 1989: s. 21.

74 Berggreen 1989: s. 131.

75 Berggreen 1989: s. 35 og 141

76 Stenseth 1993: s. 49.

77 Stenseth 2000: s. 115.

eldre norsk kultur på landsbygden og en moderne, urban dansk kultur i byene. Dette er i tråd med det såkalte tokulturparadigmet som er viktig for å forstå fremveksten av friluftslivet.

Tordsson ser den tidlige turismen, og herunder friluftslivet, som et kulturmøte mellom by og bygd, og hvor et gjennomgående trekk var at bykulturen kom med krav og fastsatte normer, mens bygdekulturen stod for den praktiske utførelsen, og som et resultat av dette kulturmøtet ble turisttrafikken en spredningsvei for bykultur inn i bygder og naturområder.⁷⁸ Turistforeningene, både lokale og nasjonale, bidro til samfunnets modernisering ved å knytte by- og bygde-Norge tettere sammen. De som reiste i landets rurale strøk benyttet seg av tjenester som bygdefolket skaffet dem, som guiding, skyss, kost og losji og andre tjenester. Det oppstod på denne måten et samspill mellom by og bygd, så turisme og friluftsliv var ofte en vinn-vinn-situasjon for både fastboende og besøkende. Dermed fikk bygde-Norge økonomiske interesser i friluftslivet i form av de tjenester det kunne tilby, samtidig som det nøt godt av moderniseringen av kommunikasjonsmidlene. Derfor vil kapittel 4 også ta for seg friluftslivets økonomiske sider.

Ved å dekonstruere tekstene og analysere språket i det tidlige friluftslivets kilder skal jeg vise hvordan det ble skapt og opprettholdt en diskurs hvor bygdekulturen i høy grad ble objektivert. Makt er ifølge Mills et nøkkelement i diskusjonen rundt diskurs.⁷⁹ Det er derfor viktig å se diskurs som mer enn symboler og tekst, gjerne som praksiser som systematisk former objektene den omtaler. På den måten produserer diskursen noe eget.⁸⁰ Foucault knyttet diskurs til makt og maktstrukturer. I førstedelen av sitt vitenskapelige liv ønsket han å arkeologisk avdekke reglene for hvilke utsagn som ble akseptert som meningsfulle og sanne i en bestemt historisk periode, og så diskurser som forholdsvis regelbundne i forhold til hva som ga mening.⁸¹ Foucault forsøkte å identifisere ett såkalt verdensregime i hver historiske epoke, men denne tankegangen har en i ettertid beveget seg bort fra. Jørgensen og Phillips skriver at denne oppfattelsen i størstedelen av det diskursanalytiske feltet nå er erstattet med et mer konfliktfylt bilde hvor forskjellige diskurser eksisterer samtidig og kjemper seg imellom om retten til å avsløre sannheten.⁸² Foucaults senere genealogiske fase er knyttet til hans teori om makt og viten. Teorien går ut på at det er i den sosiale omverdenen makt produseres og at objekter skilles fra hverandre og får karakteristika og relasjoner til

78 Tordsson 2003: s. 101-102.

79 Mills 2005: s. 17.

80 Mills 2005: s. 15.

81 Jørgensen og Phillips 2005: s. 21-22.

82 Jørgensen og Phillips 2005: s. 22.

hverandre, og at makten alltid er knyttet sammen med viten.⁸³ Makt er ikke noe en *har*, men derimot noe en *utøver*. Jørgensen og Phillips skriver at i Foucaults tolkning er makt produktiv og spredt utover såkalte sosiale praksiser. Altså, makt gjør det sosiale mulig for det er i makt at den sosiale omverdenen produseres.⁸⁴

Den franske sosiologen Pierre Bourdieu (1930-2002) tok for seg *symbolsk makt* som han anså som en makt til å konstituere det gitte gjennom utsagn om det, og til å få andre til å se og tro på ens verdensoppfatning og til å bekrefte eller forandre den.⁸⁵ Kulturmøtet mellom by og bygd som friluftslivet la forholdene til rette for, var preget av et skjevt maktforhold. Friluftslivets urbane aktører hadde bånd til den såkalte embetsmannstaten, men også venstrebevegelsen. Førstnevnte var en kulturell og økonomisk elite, mens sistnevnte i hvert fall kan karakteriseres som en kulturell elite. Felles for de to var at de i tråd med den dominerende diskursen kunne objektivere bygdekulturen.

1.3.5 Friluftslivet i en sunnhetsdiskurs

I oppgavens tredje hoveddel skal jeg analysere friluftsliv i forhold til et *sunnhetsperspektiv* hvor jeg skal se på helse og sunnhet som motiv for friluftsliv.

Tordsson hevder at det ved inngangen til det 20. århundret oppstod et skille mellom det som en i dag omtaler som friluftsliv og andre former for utfoldelse i naturen. Deler av turismen, og herunder friluftsliv, vektla det fysiske og sanselige ved naturopplevelsen og markerte dermed avstand til mer bekvemme former for turisme, men oftere enn ordet ”friluftsliv”, ble ordet ”idrett” brukt om denne formen for turisme.⁸⁶ Det var altså ved dette århundreskiftet ikke utviklet noen samlebetegnelse for ”friluftsliv” som skilte seg fra beslektede fenomener, som idrett og turisme. Tordsson setter spørsmålsteget ved hvorfor det ikke oppsto noe avgrenset friluftslivsbegrep i språket når det synes å ha eksistert tilsvarende tanke kategorier. Dette knytter han til Foucaults teori om at utviklingen av en diskurs henger sammen med at et temaområde blir gjenstand for utøvelse av makt og motmakt.⁸⁷ Det tidlige friluftslivet var først og fremst elitens friluftsliv og var dermed et anliggende for det Tordsson omtaler som ”det uformelle samfunnet”. Videre ble friluftsliv et samfunnstema da friluftslivet etter hvert begynte å omfatte flere samfunnsgrupper. Friluftslivet ble da et anliggende for det ”formelle samfunnet” hvor det ble knyttet til spørsmål om folkets velferd, helse og

83 Jørgensen og Phillips 2005: s. 23.

84 Jørgensen og Phillips 2005: s. 23.

85 Bourdieu 1996: s. 45.

86 Tordsson 2003: s. 136.

87 Tordsson 2003: s. 138.

livskvalitet.⁸⁸ Tordsson skriver at det i mellomkrigstiden ble etablert en diskurs om friluftslivet fordi friluftslivet da sto sentralt i det sosiale og politiske liv. I etterkrigstiden skjedde det motsatte, og friluftslivsbegrepet ble uklart fordi friluftslivets sosialt viktige stilling da ble marginalisert.⁸⁹

Fremveksten og utviklingen av friluftslivet må ses i sammenheng med sunnhetsidealet som ble etablert mot slutten av 1800-tallet. Friluftsliv var viktig ikke bare for opplevelsens del, men også for å holde kroppen frisk. I den sunnhetsorienterte diskursen ble det estetisk orienterte friluftslivet supplert av et kroppslig orientert friluftsliv som inkluderte blant annet fjellklatring. De såkalte tindebestigerne var påvirket av en engelsk trend hvor en fokuserte på å erobre tinder i det norske landskapet. Engelskmenn brakte med seg en form for friluftsliv som gikk under benevnelsen *tindesport* eller *fjeldsport*. Ordvalget er i seg selv et tegn på en engelsk påvirkning, og over Nordsjøen kom et konkurransemoment som en finner igjen i dagens idrettsbegrep. I 1800-tallets diskurs skilte en ikke mellom idrett og friluftsliv, men etter hvert skilte de lag i en prosess som Matti Goksøyr har kalt *sportifiseringen* av idretten.⁹⁰ De konkurransepregede verdiene som tindebestigerne vektla ble et kjennetegn for det tjuende århundrets idrett. Før dette la en mest vekt på idrettens helsebringende sider og den var i så måte nasjonsbyggende. Slagstad har skildret 1800-tallets diskurs om kroppens disiplinering, en diskurs som var forankret i en militær kontekst hvor kroppen skulle disiplineres med tanke på den nasjonale forsvarsevnen.⁹¹ *Centralforeningen for Utbredelse av Legemsøvelser og Vaabenbrug* som ble stiftet i 1861, hadde som mål å frembringe dyktige fedrelandsforsvarere og la vekt på at idretten skulle være sunn for kropp og sjel. Foreningen gikk i mot de konkurransepregede elementene i idretten.

I det tidlige friluftslivet vokste det etter hvert frem en sivilisasjonskritisk diskurs i et samfunn som så en økende grad av urbanisering og industrialisering. I sin hovedoppgave *”Kroppen i friluftslivet” – En kroppssosiologisk analyse av endringsprosesser i friluftslivet mellom 1850 og 1930* (2000) tar Torgeir Matre for seg kroppens plass i friluftslivet. Han omtaler de første tiårene av sin tidsmessig avgrensede periode (1850-1930) som ”Den distanserte og betraktende kroppen” og utgangspunktet her er nasjonalromantikkens estetiserende naturoppfatning. Perioden fra slutten av 1870-årene til århundreskiftet omtaler han som ”Den sterke og kraftfulle kroppen” og her ble friluftslivets kroppslige sider mer

88 Tordsson 2003: s. 138.

89 Tordsson 2003: s. 254.

90 For en gjennomgang av sportifiseringsprosessen: Goksøyr (1988, 1991, 1994, 1997 og 2008), Olstad (1986) og Slagstad (2008)

91 Slagstad 2008: s. 326.

fremtredende, og den sterke kroppen ble ifølge Matre sett på som en forutsetning for det nye friluftslivet som tindesporten er et bilde på. Siste periode stekker seg fra århundreskiftet og inn i mellomkrigstiden. Denne perioden omtaler Matre som ”Den sunne kroppen” og her ble friluftslivet i enda høyere grad en tidligere satt opp som motpol mot det usunne bylivet.⁹²

Oscar Solenes hovedoppgave – *Bort fra storbyens unatur. Ei historisk analyse av friluftslivet innan arbeidarrørsla i Oslo, 1900-1940* (2001) viser i overskriften til en idé som var i ferd med å bli utbredt i industrisamfunnet. En økende industrialisering førte med seg en økende forurensning, noe som bidro til å skape en ny sunnhetsdiskurs hvor byen og naturen ble satt opp mot hverandre. Frisk luft ble sett på som helsebringende, noe *sanatorieæraens* ønske om å legge sanatorier for tuberkuløse langt til fjells er et bevis på. Helse og sunnhet gjennom friluftsliv handlet i første omgang om elitens helse fordi friluftslivet først og fremst var elitens prosjekt. Det store demokratiseringsprosjektet innen friluftslivet et stykke ut på 1900-tallet bar ifølge Solenes preg av en vektlegging av økt fritid og et ønske om å komme bort fra storbyen og dens uheldige påvirkning på mennesket – et liv i byene som mennesket ikke var skapt for. Slik fremsto byen som unatur.⁹³

Som nevnt er ingen diskurs en lukket enhet og diskursen omformes i samspill med andre diskurser. I kapittel 5 vil jeg ta for meg friluftslivet i en kroppslig diskurs og i en helsediskurs og se disse som en del av en overordnet diskurs som knyttet sammen friluftsliv og sunnhet

1.4 Avgrensing

Denne oppgaven vil ta for seg fremveksten av friluftsliv i Norge i perioden 1850 – 1905. Det var nemlig rundt midten av 1800-tallet at byelitens overskuddsfriluftsliv begynte å vokse frem, og som Gunnar Repp skriver i dr. scient.-avhandlingen *Verdiar og ideal for dagens friluftsliv. Nansen som føredøme?* (2001) kan datoen 21. januar 1868 være ett utgangspunkt for en historisk fremstilling av det norske friluftslivet. Datoen markerte en viktig begivenhet fordi det var DNTs stiftelsesdag, som var starten på det Repp omtaler som en institusjonalisering av friluftslivet.⁹⁴ 1868 var DNTs første leveår og flere reiseskildringer i foreningens tidlige årbøker stammer fra årene forut for stiftelsesåret. Jeg setter derfor 1850 som starten på min tidsmessig avgrensede periode, og siden jeg vil se på friluftsliv blant annet i lys av det nasjonale prosjektet er unionsoppøsningens år, 1905, en naturlig avgrensning.

92 Matre 2000: s. 127-132.

93 Solenes 2001: s. 102.

94 Repp 2001: s. 25.

Slagstad beskriver DNT som en ”fusjon av dannelsesborgere og folkedannere” og hegemonisk preget av Kristiania-borgerskapet og dets ”knickersadel”.⁹⁵ Sigurd Aa. Aarnes har omtalt DNTs medlemsliste de første årene som en adelskalender med unionskongen øverst på medlemslisten.⁹⁶ Aktørmessig avgrensner jeg oppgaven til å omhandle byelitens friluftsliv. 1800-tallets Norge har Jens Arup Seip omtalt som embetsmannsstaten, et begrep som betegner et samfunn dominert av den såkalte embetsmannstanden. Denne elitens posisjon i samfunnet kan blant annet forklares med at den innehadde mye av det Bourdieu har kalt sosial, økonomisk og kulturell kapital.⁹⁷ Sammen med *habitus*, måten kroppen tilpasser sitt sosiale miljø på, og *felt*, et sett relasjoner av gjensidig definerte posisjoner, er *kapital* et nøkkelord i Bourdieus forskning.⁹⁸ Bruken av kapitalbegrepet innenfor en sosiologisk kontekst stammer fra Karl Marx og viser til et motsetningsforhold mellom de dominerende og de dominerte i et samfunn. Bourdieu har hevdet at det å ha kapital er å ha makt over dem som ikke har det.⁹⁹ Den økonomiske kapitalen er den som ifølge Bourdieu bidrar mest til å skape sosiale skiller i samfunnet. Nest viktigst er den kulturelle kapitalen, og disse to kapitalformene står ofte som ytterpunkter i samfunnet. I en mellomstilling står den sosiale kapitalen.¹⁰⁰ Kulturell kapital finnes ifølge Bourdieu i to former, i form av den *erhvervede* og den *arvede*. En kan erverve den gjennom utdanningssystemet eller arve den fra oppvekstmiljøet.¹⁰¹ Dette kan kobles til embetsmannstanden og dens sosiale, kulturelle og økonomiske dominans i det norske samfunnet frem til dens fall i 1880-årene. Embetsmannsstatens struktur gjorde at den sosiale, økonomiske og kulturelle kapitalen forble hos eliten, og det var denne eliten som praktiserte den friluftslivsformen som skal analyseres i denne oppgaven. Da eliten oppsøkte landets rurale områder, innehadde den en symbolsk kapital som bygdefolket den møtte ikke innehadde. *Symbolsk kapital* er ifølge Bourdieu en hvilken som helst egenskap når den oppfattes av sosiale aktører forsynt med de samme presepsjons- og verdsettelseskategoriene som gjør det mulig å oppfatte, kjenne og gjenkjenne den.¹⁰² Andre kjennetegn ved den symbolske kapitalen er at den er felles for alle medlemmene av en gruppe og at den *oppfattes* av andre.¹⁰³ I *Symbolsk makt* (1996) skriver Bourdieu:

95 Slagstad 2008: s. 82.

96 Aarnes 1991: s. 79

97 For en gjennomgang av begrepene: Bourdieu (1996, 2002 og 2004), og Jakobsen, Kjetil (2002)

98 Jakobsen, Kjetil 2002: s. xi-xv.

99 Jakobsen, Kjetil 2002: s. xv.

100 Jakobsen, Kjetil 2002: s. xxvii.

101 Jakobsen, Kjetil 2002: s. xxix.

102 Bourdieu 1996: s. 89.

103 Bourdieu 1996: s. 90.

Jeg betegner som symbolsk kapital hvilken som helst kapitalform (økonomisk, kulturell utdanningsmessig eller sosial) idet den oppfattes i henhold til presepsjonskategorier, prinsipper for oppfattelse og for inndelinger, klassifikasjonssystemer og kognitive skjemaer som i det minste tildels er frambrakt gjennom en inkorporering av de objektive strukturene i det fellet det gjelder, det vil si av strukturen for fordeling av kapital.¹⁰⁴

Den symbolske kapitalen var nok felles for de to sentrale skikkelser i hovedstadens selskapsliv som mot slutten av 1860-årene tok initiativet til stiftelsen av en norsk turistforening. Det var de to svogere, Thorvald Meyer og Thomas Heftye, og som H. O. Christophersen har påpekt, byens ledende forretningsmenn, begge meget formuende og besjelet av borgerånd.¹⁰⁵ Foreningens ledelse, "Direktionen", besto i stiftelsesåret av fem personer som sto oppført med følgende yrkestitler: Konsul Theo. Joh. Heyfte, Oberst F. Næser, Professor H. Rasch, Kapitein H. Krag og Assessor Erichsen som ved generalforsamlingen ble erstattet med Cand. Theol. Fritz Hansen.¹⁰⁶ Besjelet av borgerånd var nok også gjestene ved DNTs 25-årsjubileum som alle stammet fra borgerskap og embetsverk.¹⁰⁷ Også ved stiftelsen av Turistforeningen for Bergens By og Stift i 1890 ser en at byens mondene liv var representert, for foreningens første bestyrelse besto av: "Agent John Lund, ingeniør Wilson, havnefoged Iversen, o.r.sakf. Bonnevie-Angell og konsul Greve".¹⁰⁸ Stiftelsen av en bergensk turistforening viser de tette båndene til næringslivet og hvordan det tidlige friluftslivet var det dannede borgerskapets prosjekt.¹⁰⁹

104 Bourdieu 1996: s. 142.

105 Christophersen 1968: s. 25.

106 DNT 1868: s. 3 og 86.

107 Ifølge DNT/1893 mottok følgende personer innbydelser jubileet: "Indredepartementets chef, statsråd J. Thorne.", "Formanden i stortingets veikomiteé, storthingsrepresentant P. Rinde.", "Foreningens æresmedlem, generalløytnant F. Næser.", "Veidirektør H. Krag.", "Kristiania borgermester, E. Christie." og "Marinemaler B. Boll." Foruten disse selebre skikkelsene ble også samtlige norske og utenlandske turistforeninger invitert, og disse lot seg representere av følgende: "For Oesterreichischer Alpen-Club: H. Arlberg.", "Deutscher Nordlands-Verein: konsul Carl Lassen.", Ålesund-Søndmøre turistforening: kongl. Fuldmægtig Kr. Randers.", "Arendal og omegns turistforening: skibsreder C. J. Christensen.", Bergens by og stift turistforening: overretssagfører K. Bing.", "Drammen og oplands turistforening: konsul Jens Gram.", "Kongsberg turistforening: hoteleier Georg Knudsen.", "Kristiansunds og omegns turistforening: sorenskriver Th. Fasting.", "Skien-Thelemarkens turistforening: bankchef Kielland-Torkildsen." og "Sogns turistforening: doktor Oscar Vogt." [DNT 1893: s. 186-187.]

108 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1915: s. 5.

109 F. eks. inneholdt Turistforeningen for Bergens By og Stifts medlemsliste per 1. januar 1901 følgende titler: kjøbmand (89 stk.), overrettsagfører (15 stk.), agent (11 stk.), læge/overlæge (11 stk.), disponent (11 stk.), hoteleier (10 stk.), konsul (9 stk.), ingeniør (8 stk.), kontorchef (7 stk.), kontorist (7 stk.), ekspeditør (6 stk.), skibsmægler (5 stk.), boghandler (5 stk.), bagermester (5 stk.), fabriksleder (5 stk.), rebslager (4 stk.), kontorfuldmægtig (4 stk.), følgende titler forekommer 3 ganger: kaptein, sorenskriver, fuldmægtig, skibshandler, pastor, mægler, lensmand, gaardbruger, bundtmager, følgende titler forekommer 2 ganger: restauratør, fuldmægtig, dispachør, konservator dr., borgermester, direktør, advokat, apoteker, stiftamtmand, rentenist, bogtrykker, dambskibsfører, bryggeribestyrelse, hotelvert, postaabner, verkseier, følgende titler forekommer 1 gang: sekretær, skolebestyrer, tandlæge, gartner, skibsbygmester, bankdirektør, kunsthändler, bryggerieier, juveler, kasserer, bankchef, stiftaktivar, farvehandler, konditori, frisør, cand. pharm., havnefoged, reisende, arkitekt, fabriksbestyrer, handelsf., assurancebgh., drougerist, afdelingsingeniør, stadskondoktør, toldskriver, grosserer, skipsreder, skrædder, byfoged, politimester, tobakshändler,

1.5 Kildematerialet

Skal en bedrive historisk forskning bør en ifølge Knut Kjeldstadli apparat for kildegranskning begynne med å spørre om hvilke kilder en har til rådighet.¹¹⁰ Kildene som benyttes til å svare på problemstillingen er først og fremst reiseskildringer trykket i artikkelform i turistforeningenes årbøker og årsberetninger, de meddelende kildene som er å finne i de samme årbøker og årsberetninger, reiseskildringer trykket i frittstående verk og brev, samt noe skjønnlitteratur. De fleste av mine kildehenvisninger viser til årbøkene og årsberetningene til Den Norske Turistforening og Turistforeningen for Bergens By og Stift. Ved å legge vekt på disse to organisasjonene får jeg brukt både en nasjonalt dekkende og en regionalt/lokalt dekkende. Fra 1877 inneholdt DNTs årbøker oversikter over de lokale turistforeningenes aktiviteter. Årbøkene og årsberetningene som jeg har benyttet er fra foreningenes stiftelsesår, henholdsvis 1868 og 1890, og frem til 1905. DNT publiserte også registre over sine årbøker og slik kan en enkelt få oversikt over de ulike tekstene. I denne oppgaven har jeg ofte benyttet meg av DNTs hovedregister for utgivelsene mellom 1868-1918.

1.5.1 Reiseskildringer som kilder

Kildemessig er overnevnte et fornuftig sted å begynne dersom en vil kartlegge elitens motiver for friluftsliv. Slike skildringer finner en i form av frittstående verk, i aviser og magasiner, og i turistforeningenes årsberetninger og årbøker. Årbøkene og årsberetningene til turistforeningene jeg har sett nærmere på inneholder en mengde reiseskildringer. I DNT-årbøkene har de som regel artikkelform og beskriver for det meste turer rundt omkring i Norge, og i årbøkene for Turistforeningen for Bergens by og Stift for det meste beskrivelser av reiser rundt omkring på Vestlandet. Reiseskildringene i turistforeningenes årbøker er primærkilder som de forelå ved utgivelsene. De fleste tekstene er produsert av den økonomiske og/eller kulturelle eliten og retter seg mot det samme miljø.

En av dem som har produsert reiseskildringer er Thrond Sjursen Haukenæs. Han var riktignok ikke et bymenneske, men hans skildringer er et viktig bidrag til å analysere ulike motiver for friluftsliv. Haukenæs reiste landet rundt i 1800-tallets to siste tiår og under sine reiser førte han dagbøker som senere ble samlet og utgitt. Hovedsakelig skildrer Haukenæs

papirhandler, kulhandler, overstuer, slagter, hotelbestyrer, bøssebærer, maler, veidirektør, mølleier, handelsmand, stat.hdl., landhandler, skolebestyrerinde, fotograf, 5 stk. er oppført med militære stillinger (hvh. fanejunker, arsenalforvalter, major, ritmester, sergeant), 6 stk. er oppført som fru, 3 stk. er oppført som ftk., 11 stk. er oppført uten tittel, 6 dampskip er oppført som livsvarige medlemmer og "Pommerenk (Hotel "Norge")" er oppført som årlig betalende medlem. [Turistforeningen for Bergens by og stift 1901: 44-48.]
110 Kjeldstadli 2003: s. 169.

tekster folkelivet han møtte, og vil derfor bidra til å avdekke den nasjonale diskursen, og da både oppdagelsen og oppdragelsen av nasjonen.

Også utenlandske reiseskildringer kan være interessant lesning. Det finnes et stort antall reiseskildringer fra det tidlige friluftslivet skrevet av både engelskmenn, tyskere og franskmenn. Her er boken *Norway: the Northern Playground* (1904) av William Cecil Slingsby en sentral kilde. Slingsby kom fra en engelsk overklassefamilie med norske aner.¹¹¹ Han var en sentral skikkelse i det norske friluftslivet, og besøkte Norge 21 ganger i perioden 1872-1921 og hans bestigning av Store Skagadølstind i 1876 markerte starten på norsk fjellsport.¹¹² Slingsby var en pådriver for det konkurranseorienterte friluftslivet og besteg en rekke norske fjell, faktisk så mange at han for ettertiden er blitt hedret med tittelen ”norsk tindesports far”.¹¹³ Slingsby fremsto som en autoritet i det tidlige friluftslivet og bidro med en rekke artikler til DNTs årbøker. Sammen med *Norway: the Northern Playground* viser disse tekstene en kroppsliggjøring av friluftslivet og vil således være viktige bidrag til å kartlegge sunnhetsdiskursen.

En annen som bidro med tekster til det tidlige friluftslivet var Fridtjof Nansen. I oppgaven har jeg brukt hans *Friluftsliv* (1916) som er en samling artikler fra hans liv levd i friluft, og hans *Paa ski over Grønland* (1890) som er norsk friluftslivshistorie. En hvilken som helst gjennomgang av den norske skihistorien vil være mangelfull dersom den ikke tar for seg verkets kapittel om skiløpingens historie. Nansen var en eksponent for et friluftsliv forankret i sunnhetsdiskursen, for polarhelten fremmet et friluftsliv som skulle gjøre godt for både kropp og sjel.

Historiske undersøkelser og fremstillinger har som formål å undersøke rester eller levninger av fortiden og rekonstruere denne. Levninger er alt som er bevart fra fortiden, men blir ifølge Kjeldstadli til kilder når vi bruker dem for å få svar på spørsmål om fortiden. Hva som utgjør kildene bestemmes derfor ut i fra hva en velger å ta med.¹¹⁴ Som sjanger er reiseskildringene muntlige i fortellerstil og har et uformelt preg, men de kan likefullt avsløre elitens motiv for friluftsliv. Historikere skiller mellom kilder og litteratur, der sporene som brukes for å skape en historisk fremstilling er kilder, mens andres fremstillinger som vi forholder oss til er litteratur.¹¹⁵ Når kan en bruke kilder som beretninger? Ifølge Kjeldstadli må den være menneskeskapt, den må være beskrivende og ikke minst må den handle om

111 Lauritzen og Frøstrup 2007: s. 300.

112 Lauritzen og Frøstrup 2007: s. 300.

113 Hohle 1968: s. 86.

114 Kjeldstadli 2003: s. 169.

115 Kjeldstadli 2003: s. 170.

fortiden.¹¹⁶ Reiseskildringene har en litterær verdi som litteratur. De kan kildemessig brukes som beretninger når de forteller om faktiske hendelser. I denne diskursanalytiske tilnærmingen til elitens friluftsliv vil de hovedsakelig bli brukt som levninger for å fortelle om opphavspersonens motiv for friluftsliv. Derfor kan en kilde som i utgangspunktet er ment til å fortelle om en reise, likefullt være en levning som forteller noe om opphavspersonen og slik kan en rekonstruere dens syn på friluftslivet. Derfor taler også kildematerialet selv for en diskursanalytisk tilnærming.

1.5.2 Årbøker og årsberetninger som kilder

Meddelende kilder, eller symbolske kilder som de også kalles, er produsert for å representere noe utover seg selv. Det er vanlig at disse meddelende kildene er språklige siden språket som nevnt viser til en virkelighet utenfor språket selv.¹¹⁷ De meddelende kildene kan være normative, det vil si at de sier noe om hvordan en i fortiden mente ting burde være, eller de kan være deskriptive, som betyr at de er beskrivende, eller de kan være performative, som vil si at kildenes funksjon var å iverksette noe.¹¹⁸ Årbøkene og årsberetningene inneholder mer enn bare reiseskildringer og da gjerne som Turistforeningen for Bergens By og Stift/1893 for å ta et eksempel, både ”Aarsberetning for 1893”, ”Extrakt af regnskabet for 1893”, ”Den 4de aarlige generalforsamling”, ”Statuter for Turistforeningen for Bergens By og Stift”, og ”Medlemsfortegnelse”. Disse kan brukes som normative kilder fordi det i statuttene slås fast at ”Foreningens formaal er at virke til fremme og udvikling af turistlivet i Bergens by og Stift.”¹¹⁹ Som normativ kilde forteller den om hvordan foreningen skulle organiseres. Medlemslistene utgjør et verdifullt kildemateriale siden de inneholder yrke og stilling for medlemmene og som fotnote nr. 109 viser, besto medlemsmassen hovedsakelig av byens og stiftets dannede borgerskap. Slik synliggjør kildene at friluftsliv var elitens prosjekt. Som Bjørg Hoel Fjestad har vist i sin hovedoppgave *Bergtatt. Individ, natur og nasjon i Den Norske Turistforenings årbøker på 1870-tallet* (1996) var 123 av foreningens 223 medlemmer i stiftelsesåret hjemmehørende i Kristiania, og de 223 medlemmene er oppført med 53 forskjellige titler, hvor jurister, militære stillinger, grossererere, studenter, kjøpmenn, konsuler, byråsjefer, kandidater, leger, fruer, ingeniører, kongelige fullmektiger, professorer og baroner er titlene som forekommer hyppigst. Bare fire medlemmer står oppført uten tittel, men det er

116 Kjeldstadli 2003: s. 173.

117 Kjeldstadli 2003: s. 171.

118 Kjeldstadli 2003: s. 172.

119 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1893: s. 55.

Colin Archer, Ole Bull, Jonas Lie og Aasmund Olavsson Vinje. Fjestad har derfor rett når hun konkluderer med at DNT var dominert av Kristiania-området borgerskap og embetsstand.¹²⁰

Selv om det ikke alltid er et uttalt motiv, kan det spores et økonomisk motiv for friluftsliv og turisme hos turistforeningene. I Turistforeningen for Bergens by og Stift/1897 finner en et eksempel på dette: ”Hvad vedkommer Spitsbergen Bergens Turistforening? vil man kanskje spørge. Strækker Bergens Distrikt sig saa langt nord?”¹²¹ Grunnen til at det ble rapportert fra Spitsbergen var et ønske om å gi medlemmene et innblikk i ”den Strøm af Reisende, som drager nordover, og som for en stor Del lægger sin Vei over Bergen baade paa Frem- og Tilbagetur og da paa Gjennemreisen gjør et kortere eller længere Ophold baade i Bergen og omkring i de bergenske Fjorddistrikter; [...]”¹²²

1.5.3 Brev som kilder

Som kilder er Edvard Griegs brev til Frants Beyer gode eksempler på det helsemessige aspektet ved friluftsliv. Grieg hadde både som komponist og privatperson et tett forhold til naturen. Bjarne Kortsens har samlet og utgitt Riksarkivets samling av Griegs brev til Beyer fra 1872-1907. Disse brevene er også samlet andre steder, som i fru Marie Beyers samling *Breve fra Edvard Grieg til Frants Beyer 1872-1907*, Kristiania, 1923., som inneholder 116 brev, men av praktiske hensyn har jeg benyttet meg av Kortsens samling fra 1973 som inneholder 221 brev.¹²³

Grieg led av skrantende helse og for å bøte på dette prøvde han alt fra kurer i Karlsbad, sykegymnastikk, lysbad, massasje og forskjellige medisiner, men med heller beskjeden suksess. Den sikreste og beste kur var ifølge Grieg de årlige fjellturene han foretok sammen med Beyer.¹²⁴ Det er ikke bare et sunnhetsmotiv å spore i Griegs friluftsliv, for friluftslivet ble hos Grieg også brukt til å knytte og opprettholde vennskap. Brev som kilder gir ofte tilgang til menneskets private sider til tross for at brevet før i tiden var mindre privat enn i dag. Friluftsliv ble aktivt brukt til nettverksbygging hos eliten siden det ga rom til å etablere og opprettholde sosial kontakt mellom dens medlemmer. Nettverksperspektivet vil inngå i denne oppgaven som et motiv for friluftsliv. Folk reiste sammen, bodde sammen, opplevde ting sammen, og ikke minst kunne de mimre over sine naturoplevelser sammen.

120 Fjestad 1996: s. 44.

121 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1897: s. 5.

122 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1897: s. 5.

123 Kortsens 1973: s. iv.

124 Kortsens 1973: s. vii-viii.

1.5.4 Hva skal kildene brukes til?

Etter å ha funnet kildene en vil bruke, må en ifølge Kjeldstadli apparat for kildegransking finne deres opphav. En må kunne finne ut når de ble laget, av hvem og for hvilket formål.¹²⁵ I mitt tilfelle kan dateringen fremstå som uproblematisk da mange av kildene er trykket i daterte årbøker, men selv om artiklene ofte innledes med sted og dato for reisen, trenger ikke dateringen å være sammenfallende med når artikkelen ble skrevet. Videre må en finne ut hvem som har produsert kilden. Både reiseskildringer og brev kan lett spores til rett opphavsperson. Det krever mer å beskrive det Kjeldstadli omtaler som kildens breiere opphavsmiljø.¹²⁶ I dette tilfellet er det Bergen og landets kulturelle og økonomiske elite om en legger medlemslistene til grunn. Etter at en har fastslått om den er ekte eller ei, må en ifølge Kjeldstadli spørre om hva kilden er, hvilken karakter den har, hvilke omstendigheter den oppsto under og hva som var formålet med den. Er den offentlig eller privat av natur, er den formell eller uformell og i hvilken kontekst står kilden?¹²⁷ Det tidlige friluftslivet var det dannede borgerskapets friluftsliv og dets etterlatte kilder er hovedsakelig tekster som ble produsert for dette mondene bymiljøet, et miljø som besto av dannede folk som så det som sin oppgave å være folkedannere.

125 Kjeldstadli 2003: s. 175.

126 Kjeldstadli 2003: s. 175.

127 Kjeldstadli 2003: s. 176.

2 Fremveksten av det norske friluftslivet

2.1 Pionerene

I Norge har folk alltid vært nært knyttet til naturen, men i lang tid var den menneskelige aktiviteten i de mest avsidesliggende strøkene, som landets vidder og fjell, avgrenset til folks praktiske behov. Helle Andresen hevder i "Fra elite til folkebevegelse" (2008) at ved midten av 1800-tallet var fjellet noe fjernt og utilnærmelig for folk flest, og foruten befolkningen i fjelldalene, samt jegere og fiskere, var det nesten ingen som kjente høyfjellet.¹²⁸ Som Kari Heftye Skollerud skriver i artikkelen "Pionerer med pensel og penn" (2008) var høyfjellet ukjent område for folk flest da entusiastiske vitenskapsmenn og kunstnere inntok det i første halvdel av 1800-tallet.¹²⁹ Disse pionerene representerte både vitenskapen og kunsten, og Rune Slagstad har treffende omtalt dem som "målerne" og "malerne".¹³⁰

2.1.1 Vitenskapen

Heftye Skollerud hevder at de som oppsøkte og oppdaget den ukjente villmarken visste ingenting om den da de dro inn i den, men her lå også motivet for å dra inn i den.¹³¹ Ved inngangen til det nittende århundret fikk disse områdene stadig oftere besøk av enkelte pionerer, og disse var gjerne representanter for vitenskapen som i tråd med opplysningstidens idealer ønsket å undersøke hva landet hadde å by på. Det tidlige friluftslivets fremvekst dateres ofte til midten av 1800-tallet, men må ses i sammenheng med de naturvitenskapelige oppdagelsene som fant sted i tiårene før. Bakgrunnen for disse var opplysningstidens krav om at landets skulle utforskes, og dens pionerer rettet oppmerksomheten mot de ukjente områdene i det norske landskapet. På 1700-tallet ble det blant annet utgitt flere topografiske verk her til lands, og *Corresponderende Topographiske Selskab for Norge* som ble opprettet i 1791, bidro mer enn noen annen organisasjon til at folk for alvor lærte landet å kjenne.¹³² Foruten representantene for topografien, var det mange biologer blant de første som utforsket den norske naturen, deriblant den tyskdanske botanikeren Georg Chr. Oeder som utforsket Dovrefjell i 1750-årene da han samlet planter til den store *Flora Danica*.¹³³ Svenske Göran Wahlenberg gikk lange fjellturer i landets nordlige deler og utga i 1812 sin *Flora*

128 Andresen 2008: s. 66.

129 Heftye Skollerud 2008: s. 71.

130 Slagstad (2008).

131 Heftye Skollerud 2008: s. 77.

132 Christophersen 1968: s. 15.

133 Helberg 1994: s. 11.

Lapponica.¹³⁴ En annen svenske som vandret rundt i det norske landskapet var den kjente naturforskeren Carl von Linné. Som en kan få inntrykk av, var biologi motevitenskapen på 1700-tallet, men i det etterfølgende århundret overtok geologien denne rollen. Dermed rettet vitenskapen blikket mot den norske fjellheimen, og utenlandske forskere viet den vesentlig oppmerksomhet. En av disse var den anerkjente tyske geologen Leopold von Buch som besøkte landet i 1806-7, noe som medførte at den norske naturen fikk en viss oppmerksomhet på kontinentet gjennom hans *Reise durch Norwegen und Lappland*.¹³⁵ Christen Smith la i årene etter århundreskiftet ut på lange vandringer i den norske fjellheimen, for som han skrev: ”Ednu gives der hele Egne, der aldrig ere betraadte af nogen botanisk fod.”¹³⁶ Hans fjellvandring i Norge, og hans beretninger herfra, gjorde ham til en anerkjent forsker. Han mottok økonomisk støtte fra *Det kgl. Selskab for Norges Vel* til å utforske områder som Folgefonna og Jostedalsbreen.¹³⁷ For det friluftslivet som skulle vokse frem i dette århundret, må nok den viktigste oppdagelsen sies å være ”oppdagelsen” av Jotunheimen. Sammen med den lokale reinjegeren Ole Urden, dro de to studentene Keilhau og Boeck på en reise inn i Jotunheimen, et område som ble omtalt som ”et hidtil ubekjent Stykke”.¹³⁸ Reisen kan ifølge Anders Bjarne Fossen ses som både et verdifullt bidrag til vitenskapen og en sportsprestasjon av høy klasse.¹³⁹

2.1.2 Den tidlige turismen

I 1810 ble rikets visestattholder, prins Friedrich av Hessen, gjort oppmerksom på et merkelig vannfall ti mil fra Kongsberg, og kontaktet derfor assessor J. Esmark i et brev datert 1. november samme år.¹⁴⁰ Sistnevnte hadde tatt vannfallet i nærmere ettersyn, og kunne meddele visestattholderen at det merkelige vannfallet var Rjukanfossen, som ifølge hans målinger var hele 432 alen høy (som tilsvarer omtrent 270 meter), og dermed det høyeste vannfall, ikke

134 Helberg 1988: s. 58.

135 Christophersen 1968: s. 18.

136 Helberg 1988: s. 58.

137 Helberg 1994: s. 13-16.

138 Helberg 1994: s. 18. For det dannede borgerskap vel å merke. Helberg har vist at det finnes nok av synlige bevis for ferdsel i området før 1820, som dyregraver, steinbuer, sætre, o. l. Gammelnorske navn, som Heillstugu, tyder i hans øyne på at det må ha vært folk der siden middelalderen. [Helberg 1994: s. 18.] Områdene som ble besøkt av dem som hadde muligheten til det, var altså ikke nødvendigvis ”hvite flekker” på kartet. Jotunheimen var ifølge Slagstad befolket av gjetere, driftekarer og slåttefolk, og bebygd med støler, koier, buer og felæger, med ferdselsårer, stier og tråkk. [Slagstad 2008: s. 75.] Breivik hevder at det er misvisende å si at fjellheimen ble ”oppdaget” i det nittende århundre. Etter hans mening er det mer riktig å hevde at den ble oppdaget og ”fanget inn” av borgerskapet gjennom kulturelle uttrykk som maling, diktning og musikk. [Breivik 1978: s. 7.]

139 Fossen 2005: s. 13.

140 Helberg 1968: s. 57.

alene i Europa, men faktisk i hele den kjente verden.¹⁴¹ Det var klart slike naturområder burde besøkes, og etter Esmarks ”oppdagelse” fikk fossen besøk av vitenskapsmenn så vel som skuelystne turister. ”Oppdagelsen” av Rjukan-fossen er et bilde på hvordan turismen fulgte i vitenskapens fotspor.

Britt Berggreen hevder at Norge ble et reisemål fordi det øvrige Europa var uttrygt på grunn av tidens hyppige kriger.¹⁴² Et beskjedent antall engelske turister besøkte Norge mot slutten av 1700-tallet før napoleonskrigene satte en effektiv stopper for besøk derfra. En av disse tidlige turistene var vitenskapsmannen Thomas Malthus som besøkte Norge i 1799. Den engelske forfatteren og kvinnesaksforkjemperen Mary Wollstonecraft besøkte landet i 1795, og hennes *Letters written during a short residence in Sweden, Norway and Denmark* ble utgitt året etter.¹⁴³ Etter Kiel-freden tok den utenlandske turiststrømmen seg opp igjen, og en mengde reiseskildringer ble nedtegnet i denne tiden. Claus Helberg hevder at oppdagelsesferdene til det ukjente Norge var nytt og spennende siden landet lå utenfor den europeiske sivilisasjonen.¹⁴⁴ Landets usiviliserte tilstander var et pluss for 1800-tallets europeere ettersom den nye naturoppfatningen refset sivilisasjonen. Tove Nedreliid hevder at de som levde av og i naturen ble forbilder for europeiske borgere som ønsket å oppleve litt av magien i det opprinnelige.¹⁴⁵

2.1.3 Den kunstneriske oppdagelsen av landet

Ifølge Bjørn Tordsson ble landets ”oppdagelse” foretatt i en bestemt rekkefølge, og da først gjennom de naturvitenskapelige ekspedisjonene mot slutten av 1700-tallet og ved 1800-tallets begynnelse, og siden gjennom det han omtaler som den estetiske oppdagelsen av landet.¹⁴⁶ Det var representanter for kunsten som stod for sistnevnte. Opplysningstidens nøkterne vitenskapelige tro på at det var mulig å måle og analysere alt som hadde med mennesket og dets omgivelser å gjøre, fikk etter hvert sin reaksjon i form av romantikken. På 1800-tallet sto det nasjonale prosjektet på dagsorden, og i tråd med dette prosjektet begynte jakten på det norske. En utbredt oppfatning var at det ekte norske var å finne i landets rurale strøk, og dermed vendte representanter for vitenskapen seg mot landets natur, men denne gangen slo representanter for landets kunst- og kulturliv følge. Dette var i tråd med den romantiske ideologien som nådde Norge fra den tyske kultursfæren, som så mange av de

141 Helberg 1968: s. 57.

142 Berggreen 1989: s. 64.

143 Ryall 1995: s. i. Om den tidlige turismen: Kopperud (1988).

144 Helberg 1994: s. 27.

145 Nedreliid 1992: s. 285.

146 Tordsson 2003: s. 92-93.

kulturelle strømningene som nådde Norden fra kontinentet på 1800-tallet. Romantikken hadde stor påvirkning på flere retninger innen kunsten, og i vitenskapens fotspor dro representanter for kunsten og litteraturen ut i den norske naturen og skildret det de så. Kunstnerne Johan Christian Dahl og Johannes Flintoe går for å være de første som så at Norge ikke bare var natur, men også et landskap verdt å male.¹⁴⁷ Dansk-norske Flintoe oppholdt seg i Norge i førti år (1811-1851).¹⁴⁸ Han blir i dag sett på som en av de fremste oppdagerne av Norges fjellverden og som en veiviser for landskapsmalerne som kom etter ham.¹⁴⁹ Gjennom utstillingen *Norske Prospector* gjorde Flintoe byfolk kjent med landets natur, og det som hadde utgjort motivene for hans landskapsmalerier ble etter hvert hyppig besøkte turistmål.¹⁵⁰ Helberg har omtalt landskapsmalerne som reiselivets beste PR-folk.¹⁵¹ Landskapsmalerier var romantikkens maleri i alle land, men et hjemlig motiv ga næring til en nasjonal følelse, og i Norge var det fjellet som mer enn noe annet vekket folks følelser for norsk natur, men også skogen og fossen ble oppfattet som spesielt nasjonale motiver. Det var i første rekke fjellet som fremstod som mest forlokkende av det den norske naturen hadde å by på. Dets evige og majestetiske fremtoning passet godt inn i romantikkens naturoppfatning.

2.1.4 Forfatterne

Veien ut i naturen var kortere for malerne enn for forfatterne, og hos dem som skildret den norske naturen litterært var det stemningene naturen ga som stod i sentrum. Gjennom hele det nittende århundre var naturen en sentral del i den norske litterære kanon, og en måtte ut av Kristiania for å oppleve det Maurits Hansen i novellen *Luren* fra 1819 omtalte som ”*det egentlige Norge*”.¹⁵² Her til lands slo diktningens romantiske følelser for alvor gjennom med Johan Sebastian Welhaven, og selv om hans bekjentskap på godt og vondt, Henrik Wergeland, aldri ble noen ”fjellets mann”, fikk hans tur i det norske høyfjellet i 1832 stor betydning for norsk litteratur.¹⁵³ Naturen spiller også en sentral rolle i folkediktningen som ble samlet og utgitt av Peter Christian Asbjørnsen og Jørgen Moe. Sommeren 1837 dro de to ut på sin første ferd for å samle og utgi norske folkeeventyr, og deres første samling *Norske Folkeeventyr, samlede ved P. Chr. Asbjørnsen og Jørgen Moe* kom ut i 1841.¹⁵⁴ Asbjørnsens fascinasjon for fjellet kommer tydelig frem i verket *Rensdyrjakt ved Rondane*, som forøvrig inspirerte Henrik

147 Heyfte Skollerud 2008: s. 74.

148 Christophersen 1968: s 19.

149 Helberg 1994: s. 49.

150 Helberg 1994: s. 49.

151 Helberg 1968: s. 58.

152 ”Jeg kunde have Lyst til, kjære Ven, at datere dette Brev fra *det egentlige Norge*; thi saa egte nordisk har ingen anden Egn forekommet mig at være – saa stolt og dog saa mild.” [Hansen 1882: s. 1.]

153 Helberg 1994: s. 92.

154 Andersen 2006: s. 192.

Ibsen til å skrive *Peer Gynt*.¹⁵⁵ Som nevnt er det i ibsendiktet *På Vidderne* at en finner den første dokumenterte bruken av ordet ”friluftsliv”. Ibsen, som var en entusiastisk fotturist til han var langt opp i årene, hadde ofte naturen som motiv i sitt forfatterskap, som i *Brand*: ”Oppe i sneen på fjellviddene. [...]”,¹⁵⁶ og ikke minst i *Peer Gynt* med sine scener lagt høyt tilfjells: ”En trang fjellsti høyt oppe. [...]”,¹⁵⁷ ”Ved et fjellvann; [...]”,¹⁵⁸ ”Lave treløse høyder oppunder fjellvidden; tinder lenger borte. [...]”,¹⁵⁹ og ”Mellem Rondene. Solnedgang. Skinnende snetoppe rundt om.”¹⁶⁰ En kan si at Ibsen ”løftet opp” norsk litteratur ble på flere måter. En annen som vandret i fjellet var Aasmund Olavsson Vinje. Han introduserte DNTs første årbok i 1868 og bidro med to nye dikt året etter, ”Til Fjells” og ”Pantebrev” hvor sistnevnte innledes med følgende strofer: ”Eg er, som vel Du veit, ein Fjellets Mann, / og derfor dreg til Fjells so tidt eg kan, / at friska meg paa Fly og bratte Bryn / og sjaa ikring meg alle store Syn.”¹⁶¹ Panten det var snakk om gjaldt Eidsbugården som ble brukt av blant annet den såkalte *Døleringen* som var et miljø tilknyttet Vinje. Eidsbugården sto ferdig i 1868, og det var DNTs første formann, Thomas Heftye som bidro finansielt mot pant i den.

2.1.5 De første vandrere

De første som vandret rundt i den norske naturen for fornøynsens skyld gjorde det i fotsporene til representantene for vitenskapen og kunsten. Det var altså i lys av den vitenskapelige oppdagelsen (opplysningstiden) og den kulturelle oppdagelsen (romantikken) av det norske landskapet at en tidlig form for friluftsliv vokste frem. Flere av dem som vandret rundt omkring i den norske naturen for fornøynsens del var studenter, gjerne elever av naturforskerne som hadde oppdaget landet noen år før. Det var først og fremst den velstående eliten som først vandret i naturen for fornøynsens del, men en av dem som brøt med dette mønstret var Catharina Kølle fra Ulvik, og i motsetning til det tidlige friluftslivets øvrige aktører, reiste hun fra periferi til sentrum.¹⁶² Hun foretok i perioden 1826-1856 en rekke fotturer som behandling for en lungesykdom, og avstandene hun la bak seg var store, og i 1841 gikk hun helt til Venezia.¹⁶³ En annen ivrig fotturist var som nevnt Edvard Grieg, som til tross for sykdom, eller rettere sagt; på grunn av sin sykdom, dro på årlige turer sammen med sin venn Frants Beyer.

155 Lautitzen og Frøstrup 2007: s. 118.

156 Ibsen 2005a: s. 7.

157 Ibsen 2005b: s. 33.

158 Ibsen 2005b: s. 35.

159 Ibsen 2005b: s. 37.

160 Ibsen 2005b: s. 39.

161 DNT 1869: s. 104.

162 Slagstad 2008: s. 67.

163 Helberg 1994: s. 98. For mer om Catharina Kølle, se Hansen, Jan E. (1991).

Skillet mellom byen og bygdens friluftsliv ble tydeliggjort da representanter for det urbane borgerskapet møtte dem som bodde tett opptil naturen. Dette fordi de hadde ulike preferanser i utførelsen av friluftslivet, men også fordi de var på kollisjonskurs i synet på naturen. I Turistforeningen for Bergens By og Stift/1897 skildrer Johan Hammer jr. et overraskende møte:

Paa toppen af Skaret gjorde vi Holdt for at hvile lidt og for at ta Tauget paa [...] Medens vi holdt paa med Tauget, kom "Lystringen" op Skaret. Det var en ganske ung Gut paa 18-19 Aar fra Skjolden. Paa vor Forespørgsel om hvad han skulde her alene, svarede han, at han var nu gaaet op for at se sig om. Det var første Gang, det forekom i min Praxis, at jeg mødte en Bondegut paa Fjeldet, som var gaaet op alene og for at se sig om, og det gjorde et uudsletteligt Indtryk paa mig.¹⁶⁴

Ideen om å oppsøkte naturen for fornøynsens del fikk først gjennomslag hos det urbane borgerskapet siden det var her en var mest eksponert og mest mottakelig for opplysningstidens og romantikkens tankegods. De som levde i nær tilknytning til naturen holdt derimot fast ved gamle dogmer for hvordan en forholdt seg til naturen, og ved det gamle synet på hva som var estetisk tiltalende ved den. Vinje skriver om dette i *Ferdaminni fraa Sumaren 1860*: ""Du segjer, at Runden er fager du," sagde ei Kone paa Stavsbuøy til meg, "nei stygg er han som den Vonde sjølv, og naar han kjem heim med sin Snjogufs og Vind Haust og Vetr, so er her mest ikki verande til for Folk men Troll.""¹⁶⁵ Også utsagnet under viser at by- og bygdefolk hadde ulike syn på naturen, for videre skriver Vinje:

Maalarar og andre Folk, som fara etter at sjaa Vænleiken i Landskapet, kunna derfor vera visse paa at finna nokot stort og fagert for seg, naar Folket derikring segja, at det er stygt. Rjukanfossen er soleides fælt stygg, segjer Tindølen, og han kann ikki faa i Hovudet sit, at Folk fara lang Veg for at sjaa honom. Folk i Atnedalen totte ogso, at det var rart af meg, som var so "trivleg", at eg kunde hava Hug til at sjaa slik Styggedom som Rundarne. Drivdalen var stygg, sagde ein Mann i Uppdal, og Raumsdalen var no det styggaste, som til var, sagde Mange derifraa. Og som sagt: til styggare Heimefolket finna det, til fagrare vilja Maalarar og slike Folk finna det.¹⁶⁶

2.1.6 Tindebestigerne

Et kjent utsagn hevder at det var engelske fotturister som lærte nordmenn å gå i fjellet¹⁶⁷, og til tross for at holdbarheten i dette utsagnet kan diskuteres, var det en høy andel av engelskmenn blant de første som vandret rundt i den norske naturen for fornøynsens del. Som nevnt var det mange engelskmenn i den første strømmen av turister som besøkte landet fra slutten av 1700-tallet. Engelskmenn brakte siden med seg en form for friluftsliv som gikk

164 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1897: s. 71-72.

165 Vinje 1975: s. 59.

166 Vinje 1975: s. 59.

167 Helberg 1994: s. 72.

under benevnelsen *tindesport* eller *fjeldsport*. Rundt midten av 1800-tallet ble mange av landets tinder besteget av engelske turister, og den mest kjente av disse var nevnte William Cecil Slingsby. I tindesporten var de sportslige og prestasjonsrettede momentene mer rendyrket enn i det estetikkorienterte friluftslivet, og som Tordsson skriver, var det for dens utøvere ikke nok å beskue fjellet på avstand.¹⁶⁸ Tindebestigerne skilte seg ut ved å praktisere en form for friluftsliv som markerte et brudd med det friluftsliv der de visuelle sidene ved naturopplevelsen stod sentralt. Tindebestigere brukte naturen for sportens skyld, altså som en form for kroppslig utfoldelse. Kritiske røster talte imot deres aktiviteter, som etter deres syn var for konkurransepreget.

2.2 Det organiserte friluftslivet

Centralforeningen for Utbredelse av Legemsøvelser og Vaabenbrug er et eksempel på den såkalte ”assosiasjonsånden” som utbredte seg i landet rundt midten av 1800-tallet. ”Assosiasjonene” og ”assosiasjonsånden” ble ifølge Jens Arup Seip sett på som karakteristisk for en ny tid, og foreningslivet ble en ny form for sosialt samliv som tidligere hadde vært ukjent.¹⁶⁹ Foreningslivet begynte rundt midten av 1700-tallet, men et århundre senere var det fortsatt lite utbredt. Så, på 1840-tallet ble en mengde foreninger stiftet, noe som i samtiden ble sett på som ”noe overveldende nytt og betydningsfullt”.¹⁷⁰ En rekke lokale og nasjonale foreninger så dagens lys, og noen av disse hadde ideelle formål, mens andre kom med tilbud om fritidsaktiviteter, og andre igjen hadde næringsmessige eller politiske interesser. Felles for disse var at folk fant sammen i de sosiale fellesskap som en forening kunne tilby.

2.2.1 Turistforeningene

”Assosiasjonsånden” slo også rot hos dem som hadde interesser i turisme og friluftsliv. En av de to initiativtakerne til stiftelsen av en norsk turistforening var Thomas Heftye, og som nevnt var han en ledende skikkelse i hovedstadens borgerskap, og fikk sitt første møte med den norske fjellheimen sommeren 1859.¹⁷¹ De første skritt mot Den Norske Turistforenings stiftelse ble tatt i april 1866, og Vinje rapporterte for *Dølen*: ”Consul Th. Heyfte bodsende ein fjorten femten mann at møta paa Contoret sit Kl. 5 den 12te dennes.”¹⁷² Selve stiftelsen skjedde først to år senere, og da ble foreningens statutter vedtatt. Formålsparagrafen lød som følgende: ”Foreningens nærmeste Øiemed er dels ved Medlemmernes Kontingent, dels ved

168 Tordsson 2003: s. 99.

169 Seip, Jens Arup 2002b: s. 50.

170 Seip, Jens Arup 2002b: s. 49-50.

171 En reise som blant annet er beskrevet i Heftyes nekrolog i DNT/1886.

172 Christophersen 1968: s 30.

Udgivelse af Foreningens Skrifter at erhverve Midler til at lette og utvikle Turistlivet her i Landet.”¹⁷³ H. O. Christophersen har påpekt at ”Turistlivet” her må ses som et nokså romslig begrep. Heftye og hans kollegaer hadde ikke bare interesse i fotturismen, men også i landets reiselivsnæring.¹⁷⁴ Heftye ble noe senere utnevnt til formann, og beholdt dette vervet til sin død i 1886. DNTs stiftelse bidro ifølge Nedrelid til å gi det ”nymotens turlivet” et mer organisert preg, og organisasjonen hadde et mer demokratisk preg enn de utenlandske klubbene.¹⁷⁵ *Alpine Club*, Alpeklubben, som ble stiftet i London i 1857, krevde at dens medlemmer måtte ha besteget fjell på over 3500 m.o.h.¹⁷⁶ De ”fjorten femten mann” som hadde møtt på Heftyes kontor april dagen i 1866 tilhørte uten unntak den kondisjonerte eliten, og i årene rundt DNTs stiftelse bestod foreningens medlemsmasse av et lite antall personer fra samfunnets øverste sjikt, men etter hvert økte medlemstallet gjennom en rekruttering innad i samme sosiale miljø. Ifølge Slagstad var DNT et typisk embetsmannsstatsprosjekt, men i motsetning til den egentlige embetsmannstaten, overlevde turistforeningen det demokratiske prosjektet ved århundrets slutt.¹⁷⁷ Embetsmannsstaten forsvant i 1884 til fordel for det Slagstad gir benevnelsen venstrestaten.¹⁷⁸ Tilknyttet DNT finner en da også mange av venstrebevegelsens aktører, som for eksempel historiker Ernst Sars.

Som formålsparagrafen ga uttrykk for, var DNTs hovedoppgave å utvikle turistlivet, og foreningen skulle etter hvert bidra til å utbedre landets infrastruktur, for som paragraf 2 tilsier skulle midlene foreningen ervervet: ”[...] benyttes til at lette Adgangen til Steder, der i sær Grad udmærkede sig ved Naturskjønhed, [...]”¹⁷⁹ Som Haakon Christian Gaukstad har påpekt befant denne skjønnheten seg der vandreren trengte organisert tilrettelegging.¹⁸⁰ Enkelte naturperler var allerede etablerte turistmål, som landets fossefall, fjelltopper og områder som Hardangervidda, Jotunheimen, Gudbrandsdalen og Vestlandsfjordene, og DNTs arbeid tok sikte på lette tilkomsten til disse områdene.¹⁸¹ Det første stedet hvor foreningen la ned arbeid var Telemark. Foreningen kjøpte en fjellgård som lå like ved samme foss som visestatholderen hadde gjort berømt et halvt århundre forut. Krokan på Rjukan ble med det DNTs første hytte da den stod klar til bruk i 1871. DNT la ned mye arbeid for å lette tilgangen til fjellet, som utbygging av veier og merking av løyper, og selv om driften av

173 DNT 1868: s. 82.

174 Christophersen 1968: s. 37.

175 Nedrelid 1993: s. 40.

176 Vinje 1975: s. 196.

177 Slagstad 2008: s. 82.

178 Slagstad (2001).

179 DNT 1868: s. 82.

180 Gaukstad 1998: s. 9.

181 Tordsson 2003: s. 93-94.

Krokan ikke ble noen suksesshistorie, anla foreningen en rekke hytter. I 1893 var antallet ni, og i sitt hundrede år disponerte foreningen 51 hytter.¹⁸²

Jens Arup Seip ser to hovedmønstre når han drøfter hvordan organisasjonslivet kunne spre seg så raskt i det norske samfunnet. Den første tendensen var at sentralforeninger satte avleggere ute i distriktene, mens den andre tendensen var lokale foreninger ”formerte seg”, for så å gå sammen i kretsforeninger eller i en landsforening. Felles for begge tendensene var at naboer påvirket hverandre i høy grad.¹⁸³ Fremveksten av turistforeningene her til lands er et eksempel på sistnevnte, fordi flere lokale turistforeninger vokste frem uavhengig av DNT. Først ute av de lokale turistforeningene var foreningene for *Skien-Telemark*, *Kristiansand og Opland*, *Stavanger* og *Trondheim* som alle ble stiftet i 1887. Året etter ble det etablert turistforeninger for *Drammen og Opland* og *Kristiansund og Nordmøre*, og i 1889 ble det stiftet foreninger i henholdsvis *Ålesund-Sunnmøre* og *Molde og Romsdal*. I 1890 ble Turistforeningen for Bergens By og Stift etablert, noe som markerte slutten på den første etableringsfasen.¹⁸⁴

2.3 Friluftslivet demokratiseres

Utforskningen av landet gjennom friluftsliv handlet ikke bare om å oppdage det gamle og ukjente, en rettet blikket mot fremtiden også. Friluftslivet vokste frem i et samfunn preget av moderniteten, og et moderniseringsperspektiv kommer til uttrykk hos DNT, for som Tordsson har påpekt, uttrykte foreningens stiftelse en interesse for å oppleve det som ble oppfattet som ”norske” landskap, og et ønske om å utbedre kommunikasjonsmidlene.¹⁸⁵ Nye kommunikasjonsmidler som jernbane og dampskip hadde lagt landet åpent for en tidlig form for turisme. Cruiseskip med utenlandske turister ble etter hvert et vanlig syn på Vestlandet. Da det organiserte friluftslivet vokste frem ved midten av det nittende århundret kom det tydelig frem at turisme og friluftsliv ble oppfattet som to sider av samme sak. Stiftelsen av Turistforeningen for Bergens By og Stift i 1890 viser de tette båndene mellom de nyetablerte foreningene og turismen som næringsvei. Foreningen hadde tette bånd til byens to reisebyråer, Thorvald Beyers og Bennetts, og stiftelsen viser at foreningen i første rekke var ment å arbeide for å fremme turismen i byen og stiftet og få de besøkende til å benytte seg av

182 DNT: 1968: s. 223.

183 Seip 2002b: s. 53.

184 Ulvund 2005: s. 39.

185 Tordsson 2003: s. 94.

det Bergen og områdene rundt kunne tilby. Foreningens mål var å forbedre Bergen som reiselivsprodukt.¹⁸⁶

Utviklingen av turisme og friluftsliv fulgte samfunnsutviklingen for øvrig, i et samfunn på vei inn i moderniteten. Det norske samfunnet så en eksplosiv urbanisering i løpet av 1800-tallet som en følge av industrialiseringen. Et eksempel på dette er Kristiania, som fikk tredoblet sin befolkning seg på bare 25 år (1880-1905).¹⁸⁷ Denne konsentrasjonen av mennesker som levde tett sammen på liten plass, viste seg å være en helsemessig dødsfelle. Det var faktisk så ille at sjansen for å bli syk og dø var to-tre ganger så høy i byens tettbygde strøk enn i de åpnere strøkene i Kristianias utkanter.¹⁸⁸ I slike omgivelser ble selvsagt frisk luft et ettertraktet gode, men det var få som fikk muligheten til å oppsøke denne. Det var nesten utelukkende byens kondisjonerte som hadde tid og penger til praktisere friluftsliv. For ”allmuen” hadde som regel verken økonomiske midler eller fritid til å kunne forlate storbyen til fordel for naturen. Derfor var friluftslivets helsebringende egenskaper forbeholdt eliten, og friluftslivet spilte liten rolle for folkehelsen før friluftslivet ble demokratisert i mellomkrigstiden. Om en trekker linjene inn i det tjuende århundret ble mulighetene til å kunne praktisere friluftsliv en del av den sosiale kampen, men helse gjennom friluftsliv var i første omgang en individuell form for helse. Det tidlige friluftslivets kollektive sider finner en først og fremst ved å se på dets rolle innenfor det nasjonale prosjektet.

186 Ulvund 2005: s. 49.

187 Alsvik 2005: s. 40.

188 Alsvik 2005: s. 40.

3 Friluftslivet i en nasjonal diskurs, *oppdagelsen av nasjonen*

3.1 Innledning

I Norge er den nasjonale identiteten tett knyttet til naturen, og som nevnt hevder Nina Witoszek at sammenflettingen av natur og nasjonalisme på 1800-tallet førte til at den norske naturen ble så emosjonelt og ideologisk ladet, at en i ettertid aldri har kunnet se den løsrevet fra spørsmål om identitet og nasjon.¹⁸⁹ Kapittel 3 og 4 tar for seg friluftslivets rolle i den norske nasjonsbyggingen i andre halvdel av 1800-tallet.

Friluftslivet vokste frem i en tid preget av industrialisering og urbanisering, og før venstrebevegelsen overtok det nasjonale prosjektet, var det først og fremst i byene en ga uttrykk for nasjonalt tankegods. Industrialiserings- og urbaniseringsprosessene blir trukket frem som sentrale faktorer i utviklingen av nasjonalismen. Nasjonalismen forutsetter ifølge Jens Arup Seip en vid horisont der en overskrider lokal tilhørighet, og er derfor i en viss forstand et kulturprodukt som ikke vokser ut av bondens jord, men produseres i byer.¹⁹⁰

Den vitenskapelige og den estetiske oppdagelsen av landet ga byeliten mulighet til å bli bedre kjent fedrelandet, og slik inngikk det tidlige friluftslivet i det nasjonale prosjektet. Bjørn Tordsson viser til koblingen mellom det tidlige friluftslivets aktører og deres rolle i den unge nasjonen. I hans øyne var nasjonsbyggernes oppgave å oppdage de særpregede nasjonale kulturelementene, for så å bearbeide og foredle disse, utbre dem i nasjonen, og dermed skape et homogent nasjonalt kulturfellesskap.¹⁹¹ Friluftslivet inntok nasjonsbyggingens rolle, og her spilte byeliten hovedrollen av den grunn at både nasjonsbygging og friluftsliv var dens domene.

For å vise til sammenhengen mellom friluftslivet og det nasjonale prosjektet, må en forstå hvorfor og hvordan det nasjonale spørsmålet ble en så sentral del av norsk kulturliv så vel som norsk politikk. Først da blir det mulig å kartlegge i hvilken grad det nasjonale prosjektet påvirket elitens forhold til (1) naturen og (2) kulturen som den møtte i praktiseringen av det nye fenomenet friluftsliv. I kapittel 3 skal jeg vise hvordan friluftslivet inngikk i det nasjonale prosjektet, og gjennom en diskursanalyse kartlegge i hvilken grad 1800-tallets nasjonale prosjekt kan ses som et motiv for elitens friluftsliv.

189 Witoszek 1998: s. 44.

190 Seip, Jens Arup 2002a: s. 55.

191 Tordsson 2003: s. 110.

3.2 *Den nasjonale diskursen*

3.2.1 *Nasjonalismen*

Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips definerer som nevnt diskurs som en bestemt måte å tale om og forstå verden (eller et utsnitt av verden) på.¹⁹² Den nasjonale diskursen er også en måte å se verden på, og Jørgensen og Phillips skriver at den nasjonale idé i sin abstrakte form består av en forestilling om hvordan verden bør være innrettet. Det oppfattes som naturlig at verdenskartet er inndelt i avgrensede territorier. Disse er nasjonalstater som utgjør et folk som igjen utgjør et språklig og kulturelt fellesskap, med rett til å styre seg selv. Den nasjonale idé innebærer på det abstrakte plan et prinsipp om at nasjonalstaten utgjør en politisk og kulturell enhet.¹⁹³ Dette var den nasjonale idé på det abstrakte planet. På det konkrete planet skulle 1800-tallets nasjonalisme legitimere de europeiske statsdannelsene. I datidens diskurs skulle Europas kulturelle grenser samsvare med dets politiske. En snakket derfor om en ”verden av nasjoner”.¹⁹⁴ Anthony D. Smith skriver at definisjoner på hva som utgjør en nasjon varierer fra objektive faktorer som språk, religion, tradisjon, territorium og institusjoner, til subjektive faktorer, som følelser.¹⁹⁵ Selv definerer han nasjonen som ”a named human community occupying a homeland, and having common myths and a shared history, a common public culture, a single economy and common rights and duties for all members”.¹⁹⁶ Både kulturelle og politiske faktorer inngår i Smiths nasjonsbegrep, og han definerer nasjonalismen i vid forstand som ”an ideology that places the nation at the centre of its concerns and seeks to promote its well-being”.¹⁹⁷ Ifølge Smith kommer nasjonalismen vanligvis som en ideologi, men også som sosiopolitiske bevegelser eller som symbolspråk.¹⁹⁸

Nasjonalismen kan ses som et fenomen av nyere dato.¹⁹⁹ En av dem som sto for et slikt syn var Ernest Gellner (1925-1995) som knyttet nasjonalismen til det industrialiserte samfunn.²⁰⁰ Industrialisering og urbanisering førte til at etablerte samfunnsstrukturer måtte erstattes med nye. Mobiliteten og anonymiteten er ifølge Gellner markante trekk ved det

192 Jørgensen og Phillips 2005: s. 9.

193 Jørgensen og Phillips 2005: s. 169.

194 Smith 2007: s. 2.

195 Smith 2007: s. 11.

196 Smith 2007: s. 13.

197 Smith 2007: s. 9.

198 Smith 2007: s. 6.

199 For en gjennomgang av nasjonalismen som et moderne fenomen: Anderson (1996), Elias (1994), Gellner (1998), Habermas (1994) og Hobsbawm (1991, 1993).

200 Et syn som en også finner hos den britiske historikeren Elie Kedourie (192-1992) som så nasjonalismen som en doktrine oppfunnet i Europa ved det nittende århundrets begynnelse, nærmere bestemt av Johann Gottlob Fichte i 1806-7. [Smith 2007: s. 63.] Gellner delte Kedouries syn på nasjonalismen som et moderne fenomen, men det Kedourie så som en aktiv oppfinnelse, mente Gellner var en uunngåelig konsekvens av et samfunn på vei inn i det moderne. [Smith 2007: s. 63.]

moderne samfunn.²⁰¹ Thomas Hylland Eriksen og Torunn Arntsen Sørheim skriver at nasjonalismen fungerte som erstatning for oppløste samfunnsstrukturer, og det gamle samfunnet hvor slekt og stavn sto sentralt, ble erstattet av et anonymt, men kulturelt samkjørt, blant annet gjennom utdanningsinstitusjoner, nasjonalt fellesskap.²⁰² Dette samsvarer med Gellners nasjonalismedefinisjon som så nasjonalismen som et politisk prinsipp hvor kulturell likhet er samfunnets grunnleggende sosiale bånd.²⁰³ Den tyske sosiologen Jürgen Habermas har hevdet at nasjonalfølelsen er et spesifikt moderne fenomen som skyldes kulturell integrasjon. Bevisstheten om nasjonal tilhørighet oppsto gjennom en dynamikk som først kunne oppstå idet befolkningen var blitt revet ut av standsmessige bånd, og blitt individualiserte og mer mobile gjennom økonomiske og samfunnsmessige moderniseringsprosesser.²⁰⁴ Habermas kollega, den tyske sosiologen Norbert Elias (1897-1990), omtalte nasjonalismen som en strukturell særegenhet ved store statssamfunn på det nittende og tjuende århundrets utviklingstrinn.²⁰⁵ Dette fordi han mente at i det føydale samfunnet var folks lojalitet rettet mot bestemte personer, og lojalitetsbåndene var dermed av personlig art, men i nasjonalismens tidsalder ble disse erstattet av en lojalitetsfølelse ovenfor det store kollektive ”vi”. Elias mente at nasjonalismen hvilte på en følelse av solidaritet og forpliktelse som ikke rettet seg mot bestemte personer eller enkeltpersoner i maktposisjoner, som i det føydale Europa, men mot et suverent kollektiv bestående av tusener eller millioner. Nasjonalismen ble ifølge Elias formidlet gjennom bruken av spesielle symboler.²⁰⁶

Et liknende syn finner en hos Benedict Anderson som ser nasjonen som et *forestilt fellesskap*. Adjektivet er valgt fordi han mener at innbyggerne i selv de minste nasjoner bare kan kjenne et fåtall av deres medborgere, men vil likevel være i stand til å forestille seg at de tilhører samme fellesskap.²⁰⁷ I Andersons øyne skylder nasjonalismen mye til fremveksten av skriftspråk og kapitalisme fordi disse la forholdene til rette for et marked for litteratur på folkespråkene, noe som svekket latinen som administrasjonsspråk.²⁰⁸ Anderson skriver at innen nasjonalismen er språkets viktigste egenskap dets evne til å generere forestilte fellesskap og bygge opp solidaritetsfølelser, og han ser derfor språk som inkluderende og ikke ekskluderende, for i prinsippet kan alle lære et hvilket som helst språk. Anderson påpeker at

201 Gellner 1998: s. 41.

202 Hylland Eriksen og Arntsen Sørheim 2007: s. 69.

203 Gellner 1998: s. 17.

204 Habermas 1994: s. 58.

205 Elias 1994: s. 28.

206 Elias 1994: s. 29.

207 Anderson 1996: s. 19.

208 Anderson 1996: s. 47-54.

det derfor er galt å se språk som enkelte nasjonalistiske ideologier gjør – som emblemer på nasjonalt særpreg.²⁰⁹

1980- og 90-årenes internasjonale nasjonalismedebatt fokuserte på nasjonsbygging, og hvordan nasjoner bygges og formes med symboler.²¹⁰ Eric Hobsbawm er en av dem som har vist hvordan symbolbruk bidrar til å legitimere nasjonalstaten. Dette skjer blant annet ved å knytte den til tradisjoner, og da ofte *oppfunnede tradisjoner* som han passende har uttrykt det. Disse oppfunnede tradisjonene tar for seg praksiser, symboler, normer og verdier, og gjennom repetisjon vokser det frem en oppfatning om at det eksisterer en kontinuitet mellom nåtid og fortiden.²¹¹

Både Smith, Gellner, Elias, Anderson og Hobsbawm beskriver hvordan nasjonen fremstår som et fellesskap, men den nasjonale diskursen handler ikke bare om likhet. Diskursen legger vekt på kulturell likhet innad i nasjonen samtidig som den forutsetter ulikhet i forhold til andre nasjoner. Konstruksjonen av en nasjonal identitet handler ikke bare om de elementer en kan samles om, den handler også om å avgrense *ens egne* mot *de andre*. Som Jørgensen og Phillips påpeker, blir nasjonene i den nasjonale diskurs fremstilt som *forskjellige* fra hverandre.²¹²

3.2.2 Nasjonalismen – politisk så vel som kulturell

Kanskje er det galt å snakke om én nasjonal diskurs. Nasjonsbegrepet kan omfatte både et politisk og et kulturelt fellesskap. Arven fra opplysningstiden er en vektlegging av begrepets politiske sider, mens arven fra romantikken er en vektlegging av begrepets kulturelle sider. To ulike, men ikke motstridende oppfatninger av nasjonsbegrepet resulterte i to nasjonalismeformer. En setter gjerne merkelappen ”fransk nasjonalisme” på den politiske formen og ”tysk nasjonalisme” på den kulturelle formen.²¹³ Førstnevnte bygget på på revolusjonens ideer om folkesuverenitet, og hadde en fransk statsborgerskap var en franskmann, og nasjonalismen var dermed subjektiv og politisk. Den tyske nasjonalismen som Jørgensen og Philips omtaler som den kulturelle nasjonale diskurs, var en objektiv enhet som ble definert ut fra objektive kriterier som språk og kultur.²¹⁴ Den politiske formen for nasjonalisme innbar en viss grad av

209 Anderson 1996: s. 130-131.

210 Stenseth 1993: s. 10. I Norge var debatten mer preget av *hva* nasjonaliteten består i, hva som var ”typisk norsk”. [Eriksen, Harket og Tjønneland 1994: s. 95.]

211 Hobsbawm 1993: s. 1.

212 Jørgensen og Phillips 2005: s. 181.

213 For en gjennomgang av de to formene for nasjonalisme: Brubaker (1994).

214 Jørgensen og Philips 2005: s. 173.

frihet, mens den kulturelle var deterministisk. Smith omtaler de to formene for nasjonalisme som *voluntarist* og *organic*.²¹⁵

Disse to formene for nasjonalisme var ikke adskilte, og tilhengerne lånte ideer fra hverandre. Torgeir Skorgen betegner den norske nasjonsmodellen som en syntese av det han omtaler som kulturnasjonale og statsnasjonale prinsipper.²¹⁶ Jens Arup Seip har hevdet at den nasjonale bevegelsen ikke var en forutsetning for 1814, men et produkt av det som skjedde.²¹⁷ Med dette mente han at hendelsene i 1814 smeltet sammen flere ideologiske elementer i en følelsesladet nasjonalistisk ideologi, hvor et element var frihetslæren og et annet element var en dyrkelse av det egenartede norske, og en slik sammensmeltning av liberalisme og nasjonalisme ga ifølge Jens Arup Seip formidabel styrke til den nasjonale bevegelsen.²¹⁸ Rune Slagstad skriver at det blant embetsmannsstatens ideologer fant sted en kontinuerlig brytning mellom opplysningstidens instrumentelle nyttetenkning og romantikkens etiske idealisme. I denne brytningen var det en felles diskurs som forente de ulike samfunnsfelt, økonomi, politikk og kultur i ett prosjekt, nemlig moderniseringsprosjektet.²¹⁹ Ifølge Anne-Lise Seip hadde embetsmannsstatens aktører et program som kan kalles nasjonsbygging, og hvor kjernepunktet var å utvikle Norge.²²⁰ Dette programmet var ifølge henne todelt. For det første innebar det en økonomisk nasjonsbygging som omfavnet liberalismen, altså et *politisk* prosjekt, og for det andre innebar programmet et *kulturelt* prosjekt som tok sikte på å etablere en nasjonal identitet.²²¹

3.2.3 Nasjonal identitet

Det nasjonale prosjektet i Norge var altså både et politisk prosjekt, et liberalistisk prosjekt lansert av embetsmannsstaten, og et kulturelt prosjekt som tok sikte på å konstruere en nasjonal identitet. Sistnevnte skulle siden bli overtatt av venstrebevegelsen. I Ernesto Laclau og Chantal Mouffes diskursteori er identitet noe man påtar seg, tildeles og forhandler om i diskursive prosesser, og derfor er identitet noe tvers gjennom sosialt. Stuart Woolf definerer nasjonal identitet på følgende måte: "National identity is an abstract concept that sums up the collective expression of a subjective individual sense of belonging to a socio-political unit: the nation state."²²² Definisjonen beskriver en følelse av å identitetsmessig tilhøre et

215 Smith 2007: s. 26.

216 Skorgen 2002: s. 121.

217 Seip, Jens Arup 2002a: s. 51.

218 Seip, Jens Arup 2002a: s. 53-54.

219 Slagstad 2001: s. 92.

220 Seip, Anne-Lise 1994: s. 287.

221 Seip, Anne-Lise 1994: s. 287-290.

222 Woolf 1996: s. 25-26.

sosialt fellesskap. I Laclau og Mouffes diskursteori har en gått bort fra den tradisjonelle vestlige individforståelse hvor en har sett identitet som et individuelt anliggende.²²³ I diskursteorien kan aldri én diskurs etablere seg helt, og det er alltid flere motstridende diskurser tilstede. Subjektet er fragmentert og posisjoneres ikke utelukkende av én diskurs, men i ulike posisjoner av ulike diskurser.²²⁴ Selv om en har flere identiteter, behøver ikke disse å stå i et motsetningsforhold til hverandre. En fabrikkarbeider på attenhundretallet kunne være både ”nordmann” og ”arbeider”, tross for at det eksisterte både en arbeiderdiskurs og en nasjonal diskurs. Nasjonal identitet er derfor en kollektiv identitet som ikke nødvendigvis trenger å kolliderer med andre identiteter. Øyvind Østerud skriver at nasjonal identitet ikke er gitt fra naturens side, men er et spørsmål om tolkning og situasjonsbetinget selvforståelse. Den nasjonale identiteten forutsetter en tolkning av egenart, et valg av røtter og en holdning til alternative kulturformer.²²⁵ Også Smith er opptatt av nasjonenes kulturelle røtter, og definerer den nasjonale formen for identitet som:

the continuous reproduction and reinterpretation of the pattern of values, symbols, memories, myths and traditions that compose the distinctive heritage of nations, and the identifications of individuals with that pattern and heritage and with cultural elements.²²⁶

For å ha en kulturarv å identifisere seg med, måtte en klargjøre hva den skulle bygge på. En aktiv søken etter det norske var i tråd med det nasjonale prosjektet, men hvor skulle en begynne å lete? Selv om nasjonalismen i dag gjerne inngår i en politisk diskurs, er det viktig å ha for seg at nasjonalismen også er kulturell, og til tross for at den har manglet sine store tenkere, har nasjonalismen tiltrukket seg en mengde intellektuelle – forfattere, artister, komponister, historikere, filologer, lærere – som alle har arbeidet for å oppdage og representerte identitetene og bildene av deres respektive nasjoner.²²⁷ Her tillands kan en spore nasjonalistisk tankegods i århundret før 1814, men en aktiv søken etter den unge nasjonens identitet kommer tydeligst frem i generasjonene som vokste opp etter 1814. En utbredt nasjonalfølelse fantes allerede i den norske intellektuelle diaspora i København. Den utbredte nasjonalfølelsen hos *Det Norske Selskab* kunne etter 1814 bli omsatt i handling i form av bygging av en ny nasjon.²²⁸ Nasjonalfølelsen hos embetsmannstatens unge aktører var høyrøstet, men de norske nasjonalistene fremmet ikke noe politisk program. Etter 1814

223 Jørgensen og Phillips 2005: s. 55.

224 Jørgensen og Phillips 2005: s. 54.

225 Østerud 1994: s. 26.

226 Smith 2007: s. 18.

227 Smith 2007: s. 2.

228 Berggreen 1989: s. 212.

begynte et slikt å ta form. Debatten om hva som var grunnlaget for nasjonal identitet og nasjonal bevissthet hadde pågått i det europeiske samfunnet siden slutten av 1700-tallet, og i kjernen lå en kulturforståelse der folkene lot seg avgrense av et eget språk og en egen *folkeånd*.²²⁹ Begrepet stammer fra et av romantikkens store navn, den tyske filosofen Johann Gottfried von Herder (1744-1803) som hevdet at folkeånden manifesterte seg i folkespråkene. I den unge norske nasjonen lette en etter Herders folkeånd, men da i norsk drakt, og for å finne denne måtte en bestemme seg for hva som skulle utgjøre det kulturelle råstoffet for den norske nasjonen. Aktørene i en debatt rundt dette spørsmålet fulgte skillelinjene for Henrik Wergeland og Johann Sebastian Welhavens kulturpolitiske kretser. Anne-Lise Seip skriver at Welhavens *Intelligensen* ønsket en ny offentlighet med et rikere og åpnere byliv, og fremmet et kulturelt program hvis oppgave skulle være å oppdra folket ved at eliten skulle formidle kulturen, og kulturen skulle være europeisk.²³⁰ I Norge ble europeisk bykultur ofte sidestilt med København.²³¹ Wergelands *Patriotene* ville derimot verne om den norske kulturen og så til bøndene som de identifiserte med det nasjonale og med demokratiet.²³² Striden kan kanskje få Wergeland til å fremstå som mer nasjonalt orientert enn Welhaven, men dette trenger ikke å ha vært tilfelle. Selv om Welhaven skrev at Norge var et rått og ukultivert land som bare kunne bli en kulturnasjon dersom landet fikk tilført nok impulser utenfra, hadde de begge en optimistisk holdning til den unge nasjonens fremtid.²³³ Det de var uenige i var hvordan en slik kultiveringsprosess burde gjennomføres: ”Men hr. W-s [Wergeland] retning leder likefem til det vildeste barbari og en kåthet som truer med å omstyrte all god samfunnsorden”, skrev Welhaven i 1832.²³⁴

I tråd med den nasjonale diskursen var det viktig å kunne bevise ens egenartethet, og etter hvert ble det enighet om at det ekte norske var å finne i landets rurale strøk. Innenfor embetsmannsstatens moderniseringsprogram startet en identitetsbyggingen med å vitenskapelig redegjøre for hvem nordmennene var.²³⁵ Den romantikkinspirerte tyske vitenskapen så språket som en nøkkel til kulturforståelse. Det nasjonale ble hos Herder forstått som det individuelle folkets språklige og kulturelle uttrykk.²³⁶ Tanken var at jo eldre språket virket, dess mer ekte og opprinnelig var det. I Norge var idealet norrønt. Sverre Bagge skriver at ”den norske historiske skole”, representert ved Rudolf Keyser og Peter Andreas

229 Seip, Anne-Lise 2007: s. 24.

230 Seip, Anne-Lise 1994: s. 284.

231 Seip, Anne-Lise 2007: s. 20.

232 Seip, Anne-Lise 2007: s. 25.

233 Andersen 2006: s. 173-74.

234 Welhaven 2007: s. 31.

235 Seip, Anne-Lise 2007: s. 25.

236 Skorgen 2002: s. 92.

Munch, betonte forskjellen mellom Norge og nabolandene.²³⁷ Det var viktig å markerte distanse til dansk og svensk kultur.²³⁸ Ytterlige distanse ble markert ved en innvandringsteori hvor det ifølge Torgeir Skorgen var viktig å kunne bevise at de første nordmennene, i motsetning til svenskene og danskene, hadde innvandret nordfra, og at folkeånden de bar med seg var upåvirket av andre folkeslag, og denne ”åndelige renheten” samsvarte med ”språklig renhet”.²³⁹ Emanuel Mohn som skrev en rekke artikler i DNTs årbøker i perioden 1872-1891, brukte norrøne ord og uttrykk i så hyppig i sine tekster at en så seg nødt til å oversette disse i oppklarende fotnoter.

Den nye vitenskapen rettet blikket mot folkekulturen. Mye av forskningen hadde sine tyske motstykker. Andreas Faye utga brødrene Grimms *Deutsche Sagen* (1816) sitt norske motstykke i form av samlingen *Norske Sagn* i 1833, fire år før Asbjørnsen og Moe dro ut på sin første ferd.²⁴⁰ ”En Vandring gjennom en Del af Tellemarken og Grevskaberne 1824” signert Faye sto på trykk i DNT/1890, og i innledningen står følgende ord å lese:

Den, som venter her at finde en Beskrivelse over Tellemarkens Mineralier, Planter, skjønnne Udsigter, Producter, Indbyggernes Skikke og Sæder etc., vil blive skuffet i sin Forventning; thi Maalet for min Reise var at opfylde den behagelige Pligt, som jeg synes især paaligger en norsk Student, at bese mit Fødeland og ved den samme Leilighed faa Underretning om de Minder fra fortiden, som endnu bevares.²⁴¹

Faye oppsøkte ”det paa skjønnne og stolte Naturscener saa rige Tellemarken” fordi han ønsket ”at se en ægte nordisk Fjeldegn”, og ved å møte telemarkingene ville han ”faa det det bedste Billede af deres djærve Fædre”.²⁴² Teksten viser at en ny tid var i emning, og det av to grunner. For det første fordi det nå var landets rurale områder som ble oppfattet som det ”ekte” Norge, og for det andre, fordi de som vandret i den norske naturen nå var tydelig påvirket av de humanistiske vitenskapene, og ikke etterlot seg tekster utelukkende av naturvitenskapelig format.

Det var altså ved å lytte til folkets språk en fant folkeånden. Herder opererte med motsetningsparet ”folkepoesi” og ”kunstpoesi”, hvor førstnevnte var språk, tenkemåter, tro og seder, altså uttrykk for folkeånden, mens kunstpoesien med sine strenge kunstneriske krav,

237 Bagge 1996: s. 41.

238 Dette gjaldt vitenskapen. Ønsket om en slik distanse var ikke gjeldende i alle kretser. 1814 brøt den danske kulturdominansen, men bruddet var ikke endelig. Redselen for en svensk kulturdominans fikk mange til å søke nærmere kulturell kontakt med Danmark. Ifølge folkloristikkprofessor Olav Bø (1918-1998) skjedde så fordi mange nordmenn følte avmakt fordi de mente at en ikke hevdet norsk kultur på tilfredsstillende vis. [Bø 1988: s. 99.]

239 Skorgen 2002: s. 115-116.

240 Andersen 2006: s. 192.

241 DNT 1890: s. 4-5.

242 DNT 1890: s. 5.

kunne aldri nå den kraft og rikdom en fant hos førstnevnte.²⁴³ Joshua Fishman har tatt for seg folkespråkernes rolle i nasjonalismen, og har påpekt at de bidro til at historien nådde samfunnets lavere sjikt, og at folkloren nådde samfunnets høyere sjikt.²⁴⁴ Begge deler spredde viten vertikalt i et hierarkisk samfunn, og samsvarer med Gellners tese om at nasjonalismen er et politisk prinsipp som ser kulturell likhet som samfunnets grunnleggende sosiale bånd. Embetsmannsstatens nasjonale prosjekt skuet bakover i tid og forsøkte å skape en nasjonal identitet samtidig som landet skulle moderniseres ved liberalisme.

Tiltross for alt fokuset på fortiden, så var nasjonalismen et moderne fenomen. Anders Johansen hevder at staten kom først, og trengte en begrunnelse.²⁴⁵ Med dette mener han at dersom den unge nasjonen skulle kunne signalisere utad til omverdenen at den var et uttrykk for ett folk – et kollektiv med rett til selvbestemmelse, og innover til sine medlemmer at den var deres egen, da måtte en konstruere en egen nasjonalkultur.²⁴⁶ Johansen skriver at ulike kulturelementer fra ulike deler av landet ble valgt ut og omdannet i samsvar med datidens oppfatninger av ”folket”, og fremstilt som felles og eksklusivt norske.²⁴⁷ Ifølge Johansen var det først med ”det nasjonale gjennombrudd” i 1840- og 50-årene at eliten begynte å komme i tanker om en nasjonal kultur ulik deres egen, og anstrengelsen for å tilegne seg denne kulturen skulle arte seg som oppdagelsesreiser i eksotiske omgivelser.²⁴⁸ Britt Berggreen skriver at kulturarven ble definert av nasjonsbyggere som svermet for et abstrakt kulturlandskap befolket av bønder som de vekselvis idealiserte og sjikanerte.²⁴⁹ Derfor kan en hevde at nasjonsbyggerne ikke tok sikte på å fremme bygdekulturen som en nasjonal kultur, men at de derimot valgte ut deler av den, og disse skulle så smeltes sammen med bykulturen. En slik prosess kan knyttes til Hobsbawms *oppfunnede tradisjoner*, for som nevnt tar disse for seg praksiser, symboler, normer og verdier, som ved repetisjon skaper en oppfatning om at det eksisterer en kontinuitet mellom nåtid og fortiden.²⁵⁰ Det var Kristiania-eliten som produserte *Brudeferd i Hardanger*, som Berggreen treffende har formulert det.²⁵¹

Grunntanken i det nasjonale prosjektet ved midten av 1800-tallet var at nasjonen skulle bygges på liberalisme og at den norske kulturen skulle gjenoppdages på grunnlag av historie-, språk- og tradisjonsforskning, for så å utbres i nasjonen for å skape et kulturelt

243 Stenseth 1993: s. 50.

244 Fishman 1996: s. 164.

245 Johansen 1991: s. 109.

246 Johansen 1991: s. 109.

247 Johansen 1991: s. 109.

248 Johansen 1991: s. 109.

249 Berggreen 1989: s. 226.

250 Hobsbawm 1993: s. 1.

251 Berggreen 1989: s. 220.

felleskap. Men nå kom en i et dilemma, for dersom den norske nasjonale identiteten skulle bygges på den folkelige kulturens premisser, hvordan skulle det da gå med den vesle nasjonen blant Europas store kulturnasjoner?

3.3 Romantikken

Løsningen kom som en gave fra utlandet, i form av romantikken. Dens antisivilisatoriske diskurs var forenelig med det nasjonale prosjektet i en nasjon som Norge, en nasjon med få byer, men med en kultur som passet inn i romantikkens svermeri for det rurale, og med et landskap i tråd med romantikkens naturoppfatning.

Romantikken er et begrep som rommer mye, og som derfor vanskelig lar seg definere. Det brukes innen for de fleste kunstarter og som periodebetegnelse, men også for å beskrive stilhistoriske trekk, og bestemte idéhistoriske strømninger.²⁵² Av den grunn er det bedre å se begrepet som en samlebetegnelse, og se utviklingen av friluftslivet i sin romantiske kontekst. Nils Faarlund skriver at Norge kunne gjøre lite i det Europa som ble begeistret av den industrielle revolusjon, men i det Europa som begynte å merke prisen for den, ble en desto mer åpen for Norges usiviliserte natur og befolkning.²⁵³ I Norge fikk denne lengselen ifølge Faarlund to sider. For det første førte det industrialiserte samfunn ikke bare med seg et naturlig savn etter fri natur, men fordi den nasjonale identiteten var tett knyttet til naturen, var den som var fremmed for fri natur også fremmed for det norske.²⁵⁴ Et likende syn finner en hos Tove Nedrelid som er en av dem som knytter nasjonsbyggernes leting etter en kultur ulik deres egen til turistene som kom fra kontinentet, og skriver at det norske borgerskapet erkjente at de i utlendingenes øyne ikke fremsto som representanter for det ekte norske, og dermed begynte også disse å reise rundt i og bli kjent med sitt eget land, og slik fikk Norge en identitet i Europa, samtidig som det norske borgerskapet fikk sin egen identitet som nordmenn.²⁵⁵

3.3.1 Romantikkenes naturoppfatning

Romantikken brakte med seg et syn på naturen som var god reklame for naturen Norge hadde å by på, men hvordan kunne landets usiviliserte tilstander gå fra å være noe en helst unngikk, til å bli en positiv side ved Norge? En endring i synet på naturen var en forutsetning for at tanken om å oppsøke naturen for fornøyselsens egen del kunne få så stor utbredelse som den gjorde. Witoszek skriver at det ved slutten av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet

252 Andersen 2006: s. 163.

253 Faarlund 1986a: s. 16.

254 Faarlund 1986a: s. 17-18.

255 Nedrelid 1992: s. 286.

skjedde en viktig endring i synet på naturen og som resulterte i at den rådende moralgeografi snudd på hodet. Den norske naturen kom godt ut av det, og det som i sin tid ble regnet for en verden fylt av ”ismasser, skoddestrøyk og giftig damp”, ble opphøyet til det sublime hvor det rådde ”kraft, veldighet, uendelighet og prakt”.²⁵⁶

Et brudd med fortidens naturoppfatning var ikke noe nytt da synet på naturen bestandig har vært i endring. Det nye synet på naturen skilte seg ut fra opplysningstidens, mens opplysningstidens mekaniske naturoppfatning skilte seg igjen ut fra middelalderens teleologiske syn på naturen. Når en skulle anvende teleologiske forklaringer, det vil si forklaringer ut fra hensiktsårsaker, forutsatte en at alt inneholdt visse krefter, og at disse endret seg i tråd med Guds plan.²⁵⁷ Den mekaniske naturoppfattelsen var et brudd med den teleologiske oppfattelsen. I opplysningstiden brukte en den såkalte ”urverkmodellen” for å beskrive naturen og universet, og den engelske filosofen Thomas Hobbes (1588-1679) var en av dem som beskrev naturen som et urverk som tikket og gikk av seg selv, og som fulgte sine egne lover, og at det var Skaperen, det guddommelige som hadde trukket opp dette ”urverket” ved universets fødsel, men siden hadde det tikket og gått av seg selv.²⁵⁸ Tilhengerne av den mekaniske naturoppfattelsen antok at alle prosesser i naturen kunne føres tilbake til noen få matematiske bevegelseslover, noe som åpnet for muligheten til å gi en naturlig forklaring på alt, altså kunne en nå utelukke mystiske åndelige krefters inngripen når en skulle forklare fenomener vitenskapelig, og heller forklare dem på samme måte som om man skulle forklare et maskineri.²⁵⁹

Den romantiske naturfilosofien markerte et brudd med en slik mekanisk oppfatning av naturen. Den tyske romantikken som påvirket Norden blant annet gjennom naturforskeren, filosofen og romanforfatteren Henrik Steffens (1773-1845), brøt med den franske romantiske filosofien fordi tyskerne mente at en den utelot det de omtalte som ideen eller ånden, altså Gud.²⁶⁰ Steffens lærer, den tyske filosofen Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775-1854) hevdet at naturen var synlig ånd og ånden usynlig natur, og til grunn for Johann Wolfgang von Goethes (1749-1832) naturstudier lå en forestilling om verden som en organisk sammenheng mellom vekst og utfoldelse, og mennesket måtte erkjenne at det var en del av denne helheten.²⁶¹ Derfor er det treffende når Slagstad skildrer romantikkens naturoppfatning på følgende måte: ”Romantikkens natur var ikke bare en naturens bok som skulle tydes: den

256 Witoszek 1998: s. 25.

257 Stybe 2000: s. 24.

258 Andersen 2006: s. 165.

259 Stybe 2000: s. 27.

260 Fjestad 1996: s. 20.

261 Wilson 1989: s. 4-5

representerte et bevegende nærvær – åndelig aktiv, ikke død materie.”²⁶² Mens guddommen i den mekaniske naturoppfatningen hadde vært oppfattet som transcendent eller tilbaketrukket, ble den i romantikken oppfattet som immanent, som en ånd som var tilstede i naturen og universet.²⁶³ ”Naturens mål er deres [bygdefolkets] modersmål og dens röst gjør det dybeste indtryk; de kjender sin Gud, især som den almægtige, ude i naturen.”, står det å lese i DNT/1870.²⁶⁴

3.3.2 Friluftsliv – en praktisk utførelse av en ny naturoppfatning?

Det tidlige friluftslivets kilder gir uttrykk for en estetisk tilnærming til naturen, og i tekstene fra DNTs første tiår står naturopplevelsen sentralt. Spesielt viktige synes utsiktene å være, og i en notis i DNTs andre årbok beskrives ”En Rute mellem Jotunfjeldene”: Vi anbefale følgende Rute for Fjeldvandrere i Jotunfjeldene. Den er overmaade smuk og afvæxlende, ikke besværlig, og kan benyttes ogsaa af ældre og magelige Turister.”²⁶⁵ Faarlund hevder at romantikkens verdier samsvarte med det tidlige friluftslivets verdier, og at det var naturopplevelsen som sto i sentrum.²⁶⁶ Naturen var en åndelig størrelse, og veien til naturforståelse var ikke observasjon, men innlevelse. Jeget var ikke adskilt fra naturen, men inngikk i en overgripende enhet.²⁶⁷ Altså i Goethes ånd, og en gikk som Tordsson har hevdet fra å se naturen til å være i den.²⁶⁸ I DNT/1874 skriver n.r.-:

Jeg har seet mange ”udsigter”, men denne overgår fuldstændig alle de andre. Enhver turist véd selv, at det, at beskrive det storartede overblik, man får af den underliggende natúr fra toppen af et fjeld, om det nokså godt kan føles af en selv, dog nogetsånær er en umulighed.²⁶⁹

I årboken året etter skriver Doktor S. Høegh i ”Udsigten fra Molde”: ”Aldrig glemmer jeg den første gang, da jeg for flere år siden nød denne utsigt”, og fortsetter: ”Skuet var i sin storartede skjønheid og eiendommelighed, i sin umiddelbare påvirkning på sindet så fængslende, så indtrængende, [...]”²⁷⁰ Tordsson hevder at friluftslivets omfavnelser av den nye naturoppfatningen kommer frem i reiselitteraturen ved at landskapet først og fremst skildres som hindringer mellom ulike utsiktspunkt.²⁷¹ ”Er bænveien over fjeldet ikke hovedsagen –

262 Slagstad 2008: s. 47.

263 Andersen 2006: s. 165.

264 DNT 1870: s. 34.

265 DNT 1869: s. 106.

266 Faarlund 1986a: s. 18.

267 Faarlund 1986a: s. 19.

268 Tordsson 2003: s. 92.

269 DNT 1874: s. 66.

270 DNT 1875: s. 90.

271 Tordsson 2003: s. 98.

men derimod at få frisk fjeldluft og nyde deilig udsigt – skal man op på Jetta [...] Herfra har man et virkelig deiligt rundmaleri af Norges mest storartede fjelde.”, står det å lese i DNT/1874.²⁷² I DNTs årbøker finner en også spor av en estetisk tilnærming til naturen ved å se på illustrasjonene. Blant annet forekommer utbrettbare panoramabilder i enkelte utgaver. I Turistforeningen for Bergens By og Stifts årbøker finner en også illustrasjoner som bidrar til å omforme naturen til landskap. I 1897-utgaven blir en tekst akkompagnert av fotografier kreditert den kjente fotografen Axel Lindahl.²⁷³

Tordsson skriver at de som ferdet rundt i norske landskap befant seg i landskap som for dem var estetisk, symbolsk og moralsk meningsbærende.²⁷⁴ Ifølge Slagstad er ”landskap” natur slik den viser seg for blikket til den estetisk anskuende tilskuer, og det dannede borgerskapets erobring av den norske fjellheimen var i seg selv et uttrykk for det dobbelte gjennombrudd – vitenskapelig naturerkjennelse og estetisk naturerfaring.²⁷⁵ I Slagstads øyne var romantikken en reaksjon mot opplysningsrasjonalismen, men i Norge fikk både opplysningsrasjonalismen og romantikken sine gjennombrudd på 1830- og 40-tallet.²⁷⁶ En kan vise hvordan førstnevntes naturoppfatning ble holdt i hevd hos friluftslivets aktører ved å gå til DNTs årbøker som er fulle av naturvitenskapelige utredninger så vel som humanistiske tekster om natur og folkeliv. Arthur G. Guillemards ”The Great Waterfalls of the World” strekker seg over flere utgivelser. I DNT/1871 finner en tekst om Amund Hellands geologiske undersøkelser. I DNT/1875 finner en ”Nogle ord om alpeformer.” av Hans H. Reush og ”Om botner og sækkedale samt deres betydning for teorier om dalenes dannelse.” og ”Oversigt over dybderne i norske indsøer.”, begge av Helland. DNT/1880 inneholder Hellands ”Om fjeldenes høider og om Norges overflades beskaffenhed”, som strekker seg over hele 87 sider. Året etter introduserer samme mann ”Islændingen Sveinn Pálssons beskrivelser af islandske vulkaner og bræer.”, som også inngår i DNT/1882 og DNT/1884. Helland introduserer den islandske vitenskapsmannen med et språk influert av den nasjonale diskursen. Det er overflødig å grunngi hvorfor en islending vies plass i årboken: ”[...] thi Islendingerne er, som vi alle ved, blod af vort blod, ben af vore ben, og det er derfor ikke mere end rimeligt, at vi

272 DNT 1874: s. 19.

273 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1897: s. 5.

274 Tordsson 2003: s. 122.

275 Slagstad 2008: s. 57.

276 Slagstad 2001: s. 83. Av Slagstad (2008) fremgår det at i DNTs ledelse var både dannelsesborgerskapets humanistiske og naturvitenskapelige fløyer representert [Slagstad 2008: s. 81.], og at det var de samme menn som opprettet både idrettsforeningen Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvekser og Vaabenbruk (1861) som stod for et rasjonalistisk syn på kroppen, og DNT (1868) som la vekt på en romantikkinspirert, kroppslig naturopplevelse. Dette viser ifølge Slagstad at både rasjonalistiske og romantiske ideer var utbredt i samme miljø. [Slagstad 2008: s. 76.]

behandler dem som landsmænd.”²⁷⁷ I DNT/1893 sto ”Isbærer i Jotunheimen” på trykk, og en tidlig naturvernstankegang må sies å gjøre seg gjeldende i ”Vore isbræers forandringer” i DNT/1902. For fjellvandrerne var det viktig å kartlegge de ulike fjellenes høyder, og i årbøkene finner en en rekke tekster som beskriver fjellenes ”høider”, som ”Høideangivelser fra Nordfjord” i DNT/1878 og ”Endel høider i Nordmøres indre herreder” i DNT/1879, og begge er signert kaptein J. N. Herzberg.

Kristian Bings tekst ”Tindfjeld i Nordfjord” stod på trykk i Turistforeningen for Bergens By og Stift/1893 og skildrer hans tanker på Yngvar Nielsens tinds tåkelagte topp:

– Sol og himmel var borte, kolde gufs slog mod mig, og naturen syntes forhekset. Udelukkende henvist som jeg var til dette syn uden at se noget andet, noget blidere, ikke engang et almindelig skikkelig graafjeld, bare disse grinende og truende, troldske fjeldformationer med snebræer under, virkede synet mægtig betagende.²⁷⁸

I Turistforeningen for Bergens By og Stift/1896 henviser Bing til denne opplevelsen. ”Da jeg i 1893 i skodde besteg Tindfjelds sydligste top, Yngvar Nielsens tind, var naturen ligesom forhexet.”²⁷⁹ Naturen fremstår som noe skremmende i Bings tekster. Filosofen Edmund Bruke (1729-1797) hevdet at den sterkeste naturopplevelsen var den som var en sinnstilstand avledet av skrekk.²⁸⁰ Dette er i tråd med den nye naturoppfatningen og faller inn under begrepet *det sublime*, en kategori for naturens estetikk. I naturen var det sublime det ville og utemmede, altså ord som definitivt hørte med i en beskrivelse av det norske landskapet. I DNT/1875 finner en notisen ”Harefjeldet i Vos”, hvor det står følgende: ”Det skulde være interessant, om en naturkyndig vilde gjøre en tur derhen for at komme efter, hvad der er årsagen til, at denne egn er så ualmindelig gold, at man ikke ser en grøn spire, neppe nogen fugl flyve; alt er dødt som i en ørken, [...]”²⁸¹ En slik beskrivelse skulle vel late til at foreningen ikke anså området et besøk verdig, men videre står det å lese: ”Fjeldet er storartet, næsten frygteligt at se, og for folk, som interesserer sig for en riktig vild natur, lønner det sig at gjøre en tur derhen.”²⁸² Teksten viser at den nye naturoppfatningen begynte å gjøre seg gjeldene blant det tidlige friluftslivets aktører. En ble dratt mot naturen og preferansene for hva som var tiltalende med den brøt med fortidens, men det ville og utemmede landskapet var ikke bare i tråd med den nye naturoppfatningen, det inngikk også som et viktig nasjonalsymbol.

277 DNT 1881: s. 22.

278 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1893: s. 34.

279 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1896: s. 17.

280 Markhus 2000: s. 40.

281 DNT 1875: s. 160.

282 DNT 1875: s. 160.

3.4 Naturen som nasjonal symbolbruk

Nasjonalismen blir nemlig formidlet gjennom symboler. Pierre Bourdieu har hevdet at symboler er de fremste redskapene for sosial integrasjon.²⁸³ Som nevnt er nasjonalfølelsen et moderne fenomen som skyldes kulturell integrasjon. Bevisstheten om nasjonal tilhørighet oppsto gjennom en dynamikk som først kunne oppstå idet befolkningen var blitt revet ut av standsmessige bånd, og blitt individualiserte og mer mobile gjennom økonomiske og samfunnsmessige moderniseringsprosesser.²⁸⁴ Bourdieu hevdet at i egenskap av å være redskaper for kunnskap og kommunikasjon, muliggjør symbolene en konsensus om den sosiale verden.²⁸⁵ I Norge ble naturen et slikt symbol.

3.4.1 Naturen som frihet

Den norske nasjonalismen var tett knyttet til opplysningstidens frihetsideologi som 1814 passet godt inn i. Nordmenn, manifestert gjennom den norske odelsbonden, ble sett på som et frihetselskende folkeslag. Witoszek skriver at for opplysningstidens tenkere var Norden frihetens arnested fordi det nordiske mennesket var selve legemliggjørelsen av opplysningstidens frihetsidealer; den sunne motsetning til sydlig forfall og forskånet for tyranni og slaveri.²⁸⁶ Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) var en av dem som knyttet naturen til en frihetstankegang. Romantikken bygde videre på dette synet, for som Slagstad skriver: ”Landets skjønnhet berodde på sammenfeltningen av storslått landskap og frihetlig konstitusjon: klar luft, store rom og frie individ. Romantikken gjorde at folkelige frihetsidealer og romantisk naturfølelse fikk sin inkarnasjon i nord med bøndene som historiens subjekt.”²⁸⁷ Nedreid skriver at dagens friluftsliv har sitt opphav i romantikken og er knyttet til oppdagelsen av Norge som et land med fri natur. Denne oppdagelsen var igjen et resultat av en søken etter det opprinnelige, som ifølge Nedreid ble et imperativ for 1800-tallsmenneskene.²⁸⁸ Nedreid er en av dem som har hevdet at nordmenn kan en takke landets topografi for at gjennomføringen av en kontinental eiendomsmodell uteble.²⁸⁹ Landskapet førte til at nordmenn til forskjell til folket i føydsalsamfunnet på kontinentet, opp gjennom historien har hatt en høy grad av frihet.

283 Bourdieu 1996: s. 40.

284 Habermas 1994: s. 58.

285 Bourdieu 1996: s. 40.

286 Witoszek 1998: s. 25.

287 Slagstad 2008: s. 49.

288 Nedreid 1992: s. 285.

289 Nedreid 1992: s. 287.

3.4.2 Naturen avgrensar det nasjonale domenet

I 1898 foretok Fridtjof Nansen en tur inn i den norske fjellheimen: ”Det er et stykke Norge, det er det lann som er ens eget, og som er som intet a’ent...”²⁹⁰ Det nasjonale forstått som diskurs er en bestemt måte å oppfatte verden på – ved å dele den opp i kulturelle øyer med klare grenser.²⁹¹ I romantikken lette en etter det som skilte nasjonene fra hverandre, og Gellner har hevdet at der opplysningsfilosofien la vekt på rasjonalitet og menneskelig universalitet, lovpriste romantikken følelser og egenart, og fremfor alt kulturell egenart.²⁹² Herder mente at menneskenes verdi og fortrinn ikke lå i det de hadde til felles, men i det som skilte ulike samfunn fra hverandre.²⁹³ Også den norske nasjonsbyggingen fremmet den norske egenarten, for om en ser bort fra skandinavismens intermeso ved midten av 1800-tallet, bidro den nasjonale diskursen til å skape distanse til nabolandene. Slagstad skriver at i et kulturelt løsrivelsesperspektiv fra Danmark ble fjellnaturen en slående kontrast til det danske flatlandet – fjellnaturen var en storslått natur som ga den nye nasjon egenart og identitet.²⁹⁴ Dette var ikke noe nytt. Naturen er blitt brukt for å avgrense folk fra hverandre i alle tider – som Tacitus verk om germanerne som skildret hvordan det germanske naturfolket seiret over en teknologisk overlegen romersk kultur, og Witoszek mener å spore en lignende avgrensing i Norge der forestillingen om en innfødt naturtradisjon antydte visse symbolsknormative linjer som både avgrenset det nasjonale domenet og beskyttet norsk identitet mot omverdenen så vel som raske endringer.²⁹⁵ En tekst i DNT/1874 beskriver ”Thelemarken”:

Ja, skulde nogetsteds åndsfræmtoninger fra vort lands middelalder sidde igjen, så måtte det være oppe i disse mangfoldige, hinanden krydsende dalfører. Her måtte just være stedet, hvor de gamle sagn og folkeviser kunde leve og vedligeholdes; thi her vare dalene for krogede, til, at en skiftende kulturstrøm let kunde feie ud, hvad der tidligere havde slået rot.²⁹⁶

I tråd med den nasjonale diskursen omformer DNT-teksten det rurale Norge til en idealisert historisk nasjon, og det er naturen som avgrensar det gamle fra det moderne, og det er området isolasjon som beskytter det nasjonalkulturelle domenet. Det å oppsøke det opprinnelige fremstår i teksten som et motiv for å praktisere friluftsliv, selv om forfatteren riktignok presiserer at ”[...] det er en túr til Thelemarken, vi skulde have, og den er dog ikke

290 Nansen 1916: s. 86.

291 Jørgensen og Phillips 2005: s. 175.

292 Gellner 1998: s. 78.

293 Gellner 1998: s. 79.

294 Slagstad 2008: s. 46.

295 Witoszek 1998: s. 20.

296 DNT 1874: s. 69-70.

énsbetydende med en tur ind i middelalderen”.²⁹⁷ Dette er i trad med Witoszeks syn. Naturen avgrenset den norske egenarten mot pavirkning utenfra, men denne egenarten var truet i en verden som ble mindre og mindre, og flere av det tidlige friluftslivets kilder viser et nske om å beskytte den nasjonale egenartetheten mot de endringer som det moderne samfunn brakte med seg. ”Et sagn glemmes for hver dampbad, som bruser derop”, slas det fast i en beskrivelse av Nord-Norge i DNT/1875.²⁹⁸

3.4.3 Naturen gir nasjonen dens karakter

Naturen avgrenset ikke bare nordmenn fra utenforstående, for det var ogsa en utbredt ide om at naturen ga folket dets karakter. Engelske William Cecil Slingsby trakk ofte frem det norske blodet han hadde i arene: ”Et skjær af romantik hviler over det hele land. Vi, som er udlendinger, men som ved, at det bedste blod, der flyder i vore aarer, skyldes vore norske forfedere, de gamle vikinger, vi foler denne romantik, saasnart vi setter foden paa norsk grund.”, star det å lese i DNT/1902.²⁹⁹ Av teksten gar det frem at Slingsby mente at det var naturen som hadde formet nordmannen: ”I Norges sønner og dotre, I har isandhed grund til at være stolte af eders land og af eders mægtige gamle fjelde, sandsynligvis de eldste i Europa. Men riktig stolte af dem vil I først være, naar I foler eder hjemme blant dem og erfarer, hvilken evne de har til at styrke baade legeme og sjæl.”³⁰⁰ Naturen former og bygger opp menneskene. Dette viser at Slingsby bidro til bade den nasjonale diskursen sa vel som sunnhetsdiskursen. En og samme aktor bidrar til konstruksjonen av flere diskurser, uten at disse sloss i en diskursiv kamp om hegemoni.

Rottene til teorien om at ulike folkeslag lot seg avgrense av en egen nasjonalkarakter finner en i opplysningstiden. Charles-Louis de Secondat Montesquieu (1689-1755) hevdet at det han ansa som en nasjons ”nasjonalkarakter” var bestemt av klimatiske forhold. Hvert folk hadde sine individuelle særtrekk, bestemt av klima og miljoets pavirkning pa blant annet seder, skikker, religion og forfatning.³⁰¹ Montesquieu redegjorde for hvordan Nord-Europas tempererte og kjolige klima gjorde blodet tyntflytende, noe som forte til at de nordeuropeiske folkeslagene ble dydige, trofaste, arbeidsomme og frihetselskende, i motsetning til deres motstykker i Europas sydlige strok hvor blodet var tykkere og derfor flot tregere – og hvor blant annet feighet, dovenskap og uerlighet radde.³⁰² Montesquieu mente ogsa å spore en

297 DNT 1874: s. 70.

298 DNT 1875: s. 58.

299 DNT 1902: s. 91. (”Oversat af Therese Bertheau”, iflg. utgiveren.)

300 DNT 1902: s. 117.

301 Skorgen 2002: s. 121.

302 Skorgen 2002: s. 63.

sammenheng mellom kulde og legemsstyrke. I hans øyne ga fysisk styrke mot og selvstendighet, og derfor skulle frihetens kraft komme fra de nordiske folkeslagene.³⁰³ Teorien om folkekarakteren var en sentral del av 1800-tallets nasjonale diskurs, og Bjørnstjerne Bjørnson var én av dem som bekjente seg til teorien om sammenhengen mellom natur og folkelynne. ”Känner du fjorden, känner du folket”, skrev han i diktet ”Romsdalen” (1877).³⁰⁴ I *Norway: the Northern Playground* skriver Slingsby om hvordan klimatiske forhold påvirket karakteren:

[...] the men, women, and children who live in the open, rolling uplands, [...] or on the sunny shores of the great fjords, are taller, better built, and stonger-looking, altogether than the dwellers in the narrow, trough-like valleys, or one the cold shores of the narrow fjords.³⁰⁵

Slingsby var tilsynelatende innforstått med folkekarakterlæren, og i samme verk skriver han følgende om Loens innbyggere: ”The natives of Loen are, as a rule, well-built, strong, and muscular; and good looks, in both sexes, are pretty common.”³⁰⁶ I DNT/1883 skildrer O. H. landets nordnorske innbyggere med ord hentet fra nasjonalismens pseudovitenskapelige diskurs gjennom utsagn som ”blandingsrace”, ”det germansk-norske element” og ”et germansk-norsk kulturtræk”.³⁰⁷ I DNT/1885 har samme O. H. bidratt med en antropologisk artikkel om ”Lappekolonien i Hellemoen” hvor han blant annet skriver om ”ættens renhed”.³⁰⁸ Som Skorgen har påpekt, sto ingeniør N. Rustads artikkel om ”antropologiske eiendommeligheter” ved befolkningen i Møre fylke på trykk i DNT/1933.³⁰⁹ Som Skorgen skriver var denne artikkelen i høy grad basert på Halfdan Bryn og Amund Hellands forskning.³¹⁰ Sistnevne bidro som nevnt med tekster til en rekke av DNTs årbøker.

3.5 Friluftsliv for å bli kjent med fedrelandet

Kapittelet har vist hvordan norsk natur ble brukt som nasjonale symboler, og at i den nasjonale diskursens oppfatning av verden ble landets rurale områder oppfattet som det ”egentlige” Norge og ”den edle ville” var en merkelapp som kunne festes på det norske kollektivet. Ikke bare avgrenset og beskyttet naturen det nasjonale domenet, den rådende naturoppfatningen idylliserte den natur som Norge kunne by på. Naturens rolle i de norske

303 Skorgen 2002: s. 65.

304 Bliksrud, Hestmark og Rasmussen 2002: s. 304.

305 Slingsby 1904: s. 255-56.

306 Slingsby 1904: s. 312.

307 DNT 1883: s. 112-113.

308 DNT 1885: s. 27.

309 Skorgen 2002: s. 204-205.

310 Skorgen 2002: s. 205.

nasjonsbyggingsprosessene var ikke unik. Christer Nordlund har vist hvordan svensk natur fikk en lignende funksjon: ”den [naturen] ansågs at ha något som inte länder utanför de svenska gränserna hade. Den var inte bara ofattbart rik på resurser, vilke gagnade nationalekonomin, den hade också sin egen charm: den var svensk.”³¹¹ Naturen var derfor noe en kunne samles om, og friluftslivet var en måte å komme seg ut i den, og således en arena hvor nasjonsbyggingens norske aktører kunne bli kjent med fedrelandet.

3.5.1 Det ”skjulte” Norge

1800-tallets friluftsliv var en oppdagelsesferd i det nasjonale, og det å oppdage noe impliserer at noe er skjult. Friluftslivet ga nasjonsbyggerne mulighet til å bli kjent med fedrelandet, og møtet med det norske landskapet ble ansett som oppbyggende for fedrelandskjærligheten. Riktignok ga friluftslivet ikke bare rom til å oppdage nasjonen, språket viser også et uttalt ønske om å tilegne den som sin egen gjennom en prosess som Tordsson har omtalt som ”et intellektuelt landnåm”.³¹² ”Ack, hvarför skulle jeg komma til detta land!”, skriver Edv. Verstermarck i en tekst i DNT/1887, og videre står det å lese: ”Då man försäkrat oss att det hör til allmän bildning i Norge att åtminstone en gång i sitt lif ha varit uppe på Galdhöpiggen, [...] hadde vi altså genast ett gifvet mål för vårt värksamhetsbegär.”³¹³ Språket i det tidlige friluftslivets tekster gir uttrykk for et ønske om å bli kjent med fedrelandet, og det gjorde en ved å ta turen ut i det rurale Norge. I DNT/1874 står det å lese: ”Jeg skal først tillade mig at henlede Kristianiafolks opmærksomhed på den lette adgang til en hurtig og forholdsvis billig tur til et par af de mest interessante partier af vort fædrelands natur.”³¹⁴ I teksten ”En overgang over Justedalsbræen” fra DNT/1875 skriver forfatteren:

Det var en anstrengende dags- eller rettere natmarsch de 5 mil [...], men efter min mening opveier det både anstrengelsen og den temmelig høie førerløn af 6 spd. at have gjort denne tur, hvorved man ret får et indblik i al den vildhed, der bor i Norges natur.³¹⁵

Teksten er interessant fordi den viser at motivet for 1870-årenes friluftsliv gjerne var møtet med fedrelandets sublime natur, og fordi den viser at friluftslivets mer kroppslige sider ikke ble vektlagt i samme grad som hos andre aktører. Den nasjonale diskursen og sunnhetsdiskursen var dog ikke uforenelige, og det å snakke om en hegemonikamp mellom ulike diskurser vil være en overdrivelse. Om en dekonstruerer en tekst i DNT/1878 kan en

311 Nordlund 2002: s. 84.

312 Tordsson 2003: s 140.

313 DNT 1887: s. 70.

314 DNT 1874: s. 1.

315 DNT 1875: s. 152-53.

kartlegge forfatterens motiv for friluftsliv. For det første bidrar teksten til å knytte friluftslivet til en sunnhetsdiskurs ved utsagnet: ”I disse herlige egne er man fri, fri også for sykdomme; man hærder sine muskler, styrker sine lunger, klarer sin tanke; man kommer tilbake med et kraftig legeme og med en skat af nye og deilige indtryk, [...]”, men teksten bidrar også til en nasjonal diskurs gjennom følgende utsagn:

[...] og derfor siger jeg til ungdommen: Tilfjelds, tilfjelds! jo før, jo heller; op at lære at kjende Dit skjønne fædrelands stolteste egne, og Du skal snart lære at elske dem: ”Den skinnende bræ og den sorte tind, / den tindrende luft og den friske vind, / den blågrønne snø og den fossende elv, / de lærer Dig at elske Dit land som Dig selv.”³¹⁶

Tekstens budskap, som er sammenfallende med forfatterens motiv for friluftsliv, er at det å stifte bekjentskap med landets natur er oppbyggende for både ens kropp og fedrelands-kjærlighet. Som mange andre av det tidlige friluftslivets tekster viser også denne teksten til et ønske om å bli kjent med det ”egentlige” Norge. Mye av arbeidet DNT la ned for å ”lette adgangen til steder, der i sær grad udmærke sig ved naturskjønhed”, ble foretatt i Jotunheimen, og like etter foreningens stiftelse sendte den to unge menn inn i fjellheimen – stud. theol. Jonas Dahl og ingeniøroffiser Ole W. Lund, og deres skildringer sto på trykk i henholdsvis DNT/1870 og DNT/1871. Sistnevntes tekst er preget av en naturvitenskapelig tilnærming til landskapet og dens *parole* er nøktern, som i beskrivelsen av ”den berømte Morkafos” [Vettisfossen]:

[...] der sandsynligvis er Europas højeste vandfald. Dens højde skal være omtr. 1000'; og i denne højde styrter elven sig lodret ned. Fjeldet springer på begge sider frem foran den og danner ligesom halvparten af et rør omkring den. Man kommer let indunder fossen ved at gå fra Vetti langs Utladalselven. Turen frem og tilbage tager omtr. 2½ time. Fossen besøges årlig af en mængde fremmede turister.³¹⁷

Dahls tekst er derimot i tråd med romantikkens tankegang og dens kultur- og naturoppfatning. Teksten er tydelig preget av nasjonalt tankegods. I ”Jotunfjeldene” kan en lese følgende linjer:

Da Norge blev et selvstændigt land i begyndelsen af århundredet, begynte dets sønner atter at lægge øre til og lytte til Nordens ånd, man begyndte såatsige at søge Norges hjerte for ret at kunne kaste sig til sin moders bryst og indsuge næring og kraft til at voxte sig stor og for at ”døbes af Nordens mægtige ånd”; landet var nylig gjenfødt, det måtte opammes og döbes.³¹⁸

316 DNT 1878: s. 24.

317 DNT 1871: s. 56-57.

318 DNT 1870: s. 3.

Dahls motiv for friluftsliv var å bli kjent med landet, og det gjorde en i disse områdene: Fjellene var ifølge ham Norges hjerte:

Nu skjønner man, at man står ved Norges hjerte, at fjeldene er vor Moder Norges hjerte, derfra udgår årene, som afsætter liv til alle lemmer, dertil vender de igjen tilbake for at fornye kretslobet [...] Hun har et stort hjerte vor moder, thi fjeld har landet nok av – men des rigere strømmer velsignelsen derfra. [...] Fra fjeldet har Nordens ånd sendt sin tale ned i dalen.³¹⁹

Dahl plasserer selv teksten i rette kontekst, og omtaler den delen som sitatet ovenfor er hentet fra som en ”indledning med, om jeg så må kalde det, en smule norsk turistologi”.³²⁰ Tekstens språk viser at Dahl var preget av nasjonalromantisk tankegods, noe som kommer tydelig frem i hans folkelivsskildringer:

Kobjælden og kjörenes rauten hörtes fra bakken, og sæterjentens lokken klang så melodisk i den deilige aften, at den lokkede både fæet og os til den nydelige sæter Finböle. Med glæde så vi her en ægte gudbrandsdalsk jente med rigt blondt hår, klare blå öine og det nationale röde livstykke, som klæder udmerket ved siden af det hvide lin.³²¹

Hvorvidt kilden er troverdig kan diskuteres, men det viktigste i denne analysen er hvordan forfatteren velger å uttrykke seg, og hvilke konsekvenser utsagnene får. Ved å skildre folkelivet på en måte som omgjør dem til vandrende nasjonalsymboler, kan en si at Dahl, som representant for 1800-tallets friluftsmenneske, bidrar, gjennom redistribusjon av utsagn, til å skape og opprettholde en nasjonal diskurs. Beskrivelsen av seterjenten er et eksempel på dette for teksten objektiverer henne som det norske av det norske med blondt hår, blå øyne og ikledd nasjonaldrakt. Ved en dekonstruksjon av språket blir fargespillet interessant: ”det nationale röde livstykke”, ”det hvide lin” og ”klare blå öine” – rødt, hvitt og blått.

Av kildene fremgår det at i det tidlige friluftslivets aktørers møte med ”folket” var det viktig å formidle hvorvidt sistnevntes bekledning hadde et nasjonalt uttrykk. Også Thron Sjørnsen Haukenæs var opptatt av at ”folkets” bekledning, for som han skriver i tekstsamlingen *Reiseminder fra fra Bygd og By* (1905): ”I klædedragten er modølingerne meget nationale. [...] Godt var det om ungdommen paa andre steder tog eksempel af modølingernes klædedragt. [...] Den røde farve til trøien er ogsaa national og smuk.”³²² I tråd med det nasjonale prosjektet bidrar teksten til å skape og opprettholde en nasjonal diskurs hvor en idyllisert bygdekultur bærer den norske kulturarven. I ”På høifjeldet. Et løsrevet blad

319 DNT 1870: s. 2.

320 DNT 1870: s. 4.

321 DNT 1870: s. 9.

322 Haukenæs 1905: s. 16-17. For en gjennomgang av folkedraktenes rolle i det nasjonale prosjektet: Oxaal (1994).

af mine reseminder” fra DNT/1880 skriver forfatteren, ingen ringere enn unionskongen Oscar II: ”I sæterdøren står de vakre budeier i sin klædelige gudbrandsdalske nationaldragt, tilnikker os et venligt farvel og ønsker os sit trohjertelige: ”Lykke på reisen”.³²³ Som klesdrakten, inngikk også seteren i en den nasjonale diskursen ved å være et symbol på det ekte norske. Tordsson skiver at flere av DNTs hytteprosjekter var setre som ble bygget om til turistanlegg, og setrene ble modeller for hyttene som begynte å vokse frem rundt århundreskiftet fordi de viste en ”bygdenorsk” levemåte.³²⁴ Seteren ble et symbol på det tradisjonelle, men ble ikke utelukkende fremstilt i et positivt ordelag. I DNT/1871 står følgende advarsel å lese: ”Hva nattelogis i disse egne angår, så kender jo enhver turist de vestlanske sætres egenskaber. For det meste er det små lave stenhytter, der udmærke sig ved en høj grad af urenslighed.”³²⁵ I DNT/1894 skriver sagfører H. Edv. Nordstrand følgende:

Straks før Nygaard naaes, træffer man paa en sæter, tilhørende denne gaard. Her blev vi modtagne af en ægte Hallingjente i sin pittoreske dragt. Men vi traf her ogsaa en typisk repræsentant for den hos os mer bekjendte bygd Hardanger. Det var en gift kone, der nylig var kommen fra Amerika med sin mand, der skulle staa sig godt, men hun var saa glad i fjeld- og sæterlivet, at hun havde hyret sig som budeie paa Nygaard for sommeren.³²⁶

Det å ha noen holdepunkt i det tradisjonelle ble viktig i et samfunn som så en rask teknologisk utvikling, og i en verden som ble mindre og mindre, blant annet gjennom utvandringen til Amerika. Seteren var et slik holdepunkt.

3.5.2 Søvnmetaforen

Ved å se nasjonalismen som et produkt av det industrialiserte samfunn, oppstår det et paradoks. En viktig forutsetning for nasjonalismen er tanken om dens universalitet, men hva da med fraværet av nasjonalisme i fortiden? Denne uoverensstemmelsen løste en ifølge Gellner ved å hevde at den faktisk var der – den bare sov.³²⁷ Nasjonalismens dvale er en av de mest sentrale nasjonalistiske doktriner, og ble av Gellner ansett som uunnværlig.³²⁸ Som alle andre diskurser må den nasjonale diskursen aktiviseres og reproduseres, og Jørgensen og Phillips skriver at en benytter seg av såkalte begrepsmetaforiske struktureringer av nasjonen som for eksempel tre, slekt eller individ for å opprettholde den nasjonale oppfatningen av

323 DNT 1880: s. II.

324 Tordsson 2003: s. 97 og 131.

325 DNT 1871: s. 63.

326 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1894-95: s. 13.

327 Gellner 1998: s. 22.

328 Gellner 1998: s. 23.

verden.³²⁹ En metafor som bidrar til dette er søvnmetaforen. Tanken om ”den sovende nasjon” beskriver en idé om at det nasjonale lå latent i nasjonen, men måtte vekkes til live. I isolerte områder i Norge, skjermet av fjell og skoger, hadde den opprinnelige norske kulturen overlevd, upåvirket av århundrer under fremmed styre. I Turistforeningen for Bergens By og Stift/1894-95 viser teksten ”Fra Eidfjord til Haukelisæter” hvordan søvnmetaforen bidrar til den nasjonale diskursen. Forfatter Johan Gran meddeler leseren sine tanker i det han får et overblikk over Hardangervidda og skimter Gaustatoppen i det fjerne:

Goddag! Vel mødt igjen, Gausta! – Der du ligger langt borte i det blaa! Som en gammel kjæmpe ligger du der og holder vagt over gamle Norrige! Jeg forstaar, du sover! En torneroses drøm maaske? Er det blot et gammelt, gammelt sagn, at naar baunen lyste fra din top, saa tændtes baunene udover hele landet, og at alle fylkene bandtes sammen til et enigt Norrige? Er det blot et gammelt sagn? Lad saa være – du ligger dog endnu der og trodser tidens tand og vælde. Du er majestætisk og stolt, der du rager lige op over skyerne!³³⁰

Er det Gaustatoppen eller Norge som nasjon Gran omtaler i slike vendinger? – Sannsynligvis begge deler. Teksten viser at en kan spore nasjonalistisk tankegods i det tidlige friluftslivets tekster, og det til tross for at *parole* ikke er av det alvorlige slaget: ”Pokker i vold med de fillede støvler og saarbenede fødder! Op med kardusen! Alle gjenvordigheder og besværligheder er glemt.”³³¹ Forfatteren skriver *om* en kameratgjeng i den norske fjellheimen, og skriver *for* de samme folkene. Ved å kartlegge det uuttalte ser en at språket er forankret i en nasjonal diskurs, blant annet ved å låne metaforer fra dens diskursive felt, som bruken av søvnmetaforen er et eksempel på.

3.5.3 Den historiske nasjon

Ifølge Hobsbawm kan stater og nasjonale bevegelser mobilisere eksisterende fellesskapsfølelser som kan benyttes på makropolitisk nivå i moderne stater og nasjoner, og disse elementene omtaler han som *protonasjonalisme*.³³² Det viktigste kriteriet for 1800-tallets protonasjonalisme var vissheten om at en tilhørte en politisk enhet med røtter bakover i tid, altså det som med datidens språk ble kalt ”den historiske nasjon”.³³³ Det tidlige friluftslivets kilder kjennetegnes av et språk fullt av direkte eller indirekte hentydninger til norgeshistorien.

329 Jørgensen og Phillips 2005: s. 184.

330 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1894-95: s. 15-16.

331 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1894-95: s. 19. Beskrivelser av alkohol går stadig igjen i kildene, og alkohol ser ut til å ha vært en viktig del av oppakkningen hos utøverne av det tidlige friluftslivet. For mer om dette: Goksøyr (1999).

332 Hobsbawm 1991: s. 46.

333 Hobsbawm 1991: s. 73.

I Haukenæs tekster refereres det jevnlig til historien, og tekstene bidrar til den nasjonale diskursen ved å vise til en kontinuitet mellom datidens og fortidens nordmenn.

Den 16de oktober reiste jeg opover til Tolgens anneks Vingel, en fjeldbygd, mulig en af de høiestliggende i Norge, [...] Om natten havde jeg logis hos en storbonde paa gården Vingel; snille folk, godt og billigt logis. Det var flere træk i deres husliv, som mindede om de gamle nordmænds liv.³³⁴

Ordene er hentet fra *Reiseskildringer fra Norges natur og folkeliv* (1893) og må sies å inngå i den nasjonale diskursen fordi en aktiv bruk av historien skaper kontinuitet mellom ”folket” og fortidens nordmenn. Også Haukenæs *Reiseminder fra Bygd og By* er full av anekdoter knyttet til norgeshistorien, og et trekk som går igjen er hvordan det nasjonale fremstår som forbilledlig: ”Folket i Eksingedalen og Modalen er meget gjæstfrie paa gammel nordisk vis.”, fastslår Haukenæs i en nedtegnelse datert til 1903.³³⁵ I DNT/1869 foreslår foreningen en tur til ”Runddalen” [Raundalen]: ”[...] her træffer man ”Sverredalen” og ”Sverrestien”, Navne, der hos Folket har veligeholdt Mindet om Sverres Tog gjennom denne Dal Vinteren 1177 (Se Sverres Saga Cap. 19 og 20).”³³⁶ Dette er en intertekstuell referanse som tydeliggjør hvordan alle diskurser viser til lignende former og tekster, tidligere brukte stiler og lignende plot.³³⁷ Her viser fortatteren til sagalitteraturen som må sies å være en viktig byggekloss i den nasjonale diskursen.

3.5.4 Gullalderen

Nasjonalismen har et komplisert forhold til historien. Den fremmer beretninger om nasjonens fortid, men det moderne historiefaget er formet av tradisjonen hvor en produserer nasjonale historier som skal gi folk et inntrykk av deres kollektive identitet.³³⁸ Ernest Renans (1823-1892) utsagn ”Forgetting, and I would even say, historical error are an essential factor in the cration of a nation, and thus the advances of historical study are often threatening to a nationality.” er et godt eksempel på historiefagets rolle innen nasjonsbyggingen.³³⁹ For Renan besto nasjonen av individer med mye til felles, men som også hadde glemt en hel del ting.³⁴⁰ Sagatiden spiller en viktig rolle i norsk historieforståelse og utgjør nasjonens gullalder, dette fordi det i sin tid vokste frem en erkjennelse om at landets storhetstid lå forut for århundrene under fremmed styre. Slagstad skriver at i 1800-tallets nasjonaldemokratiske dannelses-

334 Haukenæs 1893: s. 352-54.

335 Haukenæs 1905: s. 24.

336 DNT 1869: s. 111.

337 Johnstone 2002: s. 165.

338 Calhoun 1994: s. 14.

339 Renan 1996: s. 50.

340 Renan 1996: s. 51.

program ble den klassiske arv nasjonalisert, og dens tyngdepunkt lå i norsk oldtid og ikke i europeisk antikk.³⁴¹ Innen friluftslivet finner en spor av en ”norrøn renessanse”, og en tekst som i høy grad henspiller på den norrøne kulturarven er ”Eventyr tilfjelds” fra DNT/1875 hvor Mohn uttrykker seg som de ”islandske skalde” og skriver om ”jotner og trolde” (s. 2), ”jotner” (s. 13, 20-21, 33), uttrykker seg på norrønt, ”hvert skuldum vér nú ganga?” (s. 8), ”Hér váru tveir kostir, ok var hverrgi góðr” (s. 9), ”tveir kostir” (s. 11) og ”ok hér lykr sögunni skúna” (s. 43), og sist men ikke minst siterer han *Edda*: ”solheiða daga” (s. 23).³⁴² Sitatene er intertekstuelle referanser og illustrerer hvordan opphavspersonen har vært påvirket av nasjonalt tankegods. I et av Edvard Griegs brev til Frants Beyer, datert ”Leipzig, 1ste Juledag 1887”, skriver Grieg om et brev han har mottatt: ”[...] fra Emanuel Mohn et meget morsomt Julebrev på Vers fra Jotunheimen, undertegnet Yme, Hyme, Skryme, Utgårdsløke. Du må endelig takke ham fra mig, straks Du ser ham – og få ham til å vise dig det.”³⁴³ Teksten viser hvordan det norrøne ble satt på dagsorden, og hvordan elitens friluftsliv ble brukt til å knytte nettverk, noe som Griegs sitering av Mohns julebrev viser:

Om sommeren, da er vi (Nuterne) blide og spake. Da vil Du [Grieg] vel op og på Fjeldluften smake? Se Uranåstinden, hvor slank og hvor blå! Lokker den ej til at prøve på? Ja, når Sommeren kommer med Kyr og Budejer. Kjære, væne, så kom! – og tag med Dig Frants Beyer!³⁴⁴

Det tidlige friluftslivets aktører var pionerer i den norske naturen og møtte derfor hvite flekker på kartet. Disse ble gjerne gitt norrøne navn, som i teksten ”Paa Jostedalsbræen forsommeren 1896” hvor nevnte Bing døper tre brearmer henholdsvis *Thorsbræen*, *Odinsbræen* og *Lokebræen*.³⁴⁵ Smith hevder at det å gi fenomener navn som kan assosieres med nasjonens fortid, med dens egenartethet, med dens heroisme eller skjebne, er vanlig i nasjonalistisk ideologi.³⁴⁶ Den norrøne renessansen som en finner spor av i det tidlige friluftslivet må sies å samsvare med Smiths kategorier. ”[...] medens Galdhø imponerer ved sin magt og kraft, glæder man sig ved Glitretindens rene skjønhed; man bøier sig for Galdhø, men man elsker Glitretind. Derfor er Galdhøtind Odins sæde, men Glitretind Balders; [...]”, skriver Mohn i ”Tindebestigninger i Jotunheimen” i DNT/1874.³⁴⁷ Keilhau, Jotunheimens oppdager, døpte også naturfenomener med navn i tråd med den nasjonale diskursen, og ”Jotun-fjeldene” var en

341 Slagstad 2001: s. 113.

342 DNT 1875: s. 1-53.

343 Kortsen 1973: s. 71.

344 Kortsen 1973: s. 71.

345 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1896: s. 82.

346 Smith 2007: s. 8.

347 DNT 1874: s. 45.

norrøn utgave av de tyske Riesengebirge.³⁴⁸ Navnevalget var forankret i det mytologiske. Jotnene ble i norrøn mytologi ofte forbundet med naturkrefter som frost, kulde og vinter, og levde i øst, i Jotunheimene, og deres områder strakte seg mot verdens utkanter i Utgår.³⁴⁹ Jotunheimen, både den ekte og den mytologiske, ga uttrykk for en sublim natur. I DNT/1877 finner en Mohns tekst ”Vildt liv i Jotunheimen” som inneholder flere referanser til den norrøne kulturarven, og er skrevet med et språk som gir uttrykk for en sublim naturoppfatning:

Så hærdeet som man bliver i Jotunheimen mod alskens vildskab og troldskab, er det dog umuligt, at nogen kan blive så hård, at han ikke må få en følelse af gru og skræk, når han står i denne dal. [...] Man får indtrykket af en jotun, som sover under snelaget, og hvis knogledede, nøgne lemmer hist og her træder igjennem, her lidt af ryggen, her et par fingerknoker, hist en knæskalle. [...] Det hele landskab giver billedet af en vinterlig vildskab og gru og styggedom, som intet andet jotunlandskab har givet mig. Her kunde Utgarde-loke bo.³⁵⁰

Navnet *Jötunheimen* ble i sin tid lansert av Aasmund Olavsson Vinje. Etter Slagstads syn viser navnets norrøne forankring til et behov for å gi den unge nasjonen en historisk forankring, altså en opprinnelsesmyte.³⁵¹ Som en innvending mot dette skriver Slagstad at navneskiftet, som overraskende nok overlevde nasjonens språklige splittelse, kan ses i sammenheng med en begynnende avmytologisering. Jotunheimen var en fjellheim som var i ferd med å bli hjemliggjort for landets borgere.³⁵² I ”Den bufaste og vandreren i nasjonal identitetsdanning” (1999) skriver Ola Svein Stugu at begrepet ”hjem” på individnivå viser til et bestemt fysisk lokalisert sted, mens i forhold til det nasjonale kollektivet må ”hjem”-begrepet og tilsvarende begrep som ”fødested” og ”vugge” tolkes metaforisk, fordi de ikke viser til noe konkret, men til symbolske størrelser.³⁵³ Jotunheimen var en symbolsk størrelse. Navnet viser til en mytologisk fortid, og til nasjonens norrøne kulturarv, men navnet viser også til nasjonsbyggernes ønske om å gjøre landets natur til sin egen, noe som er i tråd med Tordssons tese om at for enkelte av friluftslivets aktører var oppdagelsen av Norge ”et intellektuelt landnåm”.³⁵⁴ Den samme hjem-metaforen finner en også hos nevnte Dahl: ”Et stort hus har mange adgange, den ene ofte skjønnere end den anden, og da Jotunfjeldene er en stor bolig, har også den mange adgange.”³⁵⁵

348 DNT 1874: s. 109.

349 Steinsland 2005: s. 251.

350 DNT 1877: s. 82-83.

351 Slagstad 2008: s. 74-75.

352 Slagstad 2008: s. 73-74, 105.

353 Stugu 1999: s. 103.

354 Tordsson 2003: s. 140.

355 DNT 1870: s. 4.

3.6 *Friluftsliv i et samfunn på vei inn i det moderne*

Smith skriver at nasjonalismen ikke ønsker å vende tilbake til en nasjons gullalder, men å gjenskape gullalderånden under nye forhold.³⁵⁶ Nasjonalismen rettet blikket mot fortiden, men gjorde så fordi dens tilhengere befant seg i et samfunn i rask endring. Dahl som skildrer naturen fra borgerskapets synsvinkel, skriver:

Hver eneste sommer strømmer flere og flere tilfjelds for ret at bade sig i den friske fjeldluft, for ret at føle sin frihed på de store vidder, for ret at tilegne sig sit fædrelands store natur; [...] men det er nok mer end den legemlige sundhed, som binder dem, – det er naturens mægtige ånd, som fænglser dem; de mørke fjelde og de lyse bræer og de blåskinnende jökler maner dem ligesom til sig.³⁵⁷

Dahl hevder her at naturen har en egen tiltrekningskraft på nordmenn, og om pionerene i den norske naturen skriver han:

Og så for disse begeistrede mænd afsed og hilsede bræer og pigger og elve og tinder med barnlig henrykkelse og henreves af den natur, hvis storhed og vælde og alvor ingen uden få skytter havde anet – og når de kom hjem igjen, ja da var de Nordmænd som aldrig för, nu forstod de folkekarakterens dybe grund.³⁵⁸

Om en dekonstruerer teksten kan den knyttes til Faarlunds fremmed for fri natur – fremmed for det norske.³⁵⁹ Et utdrag av teksten: ”– og når de kom hjem igjen, ja da var de Nordmænd som aldrig för, nu forstod de folkekarakterens dybe grund”, kan tolkes faarlundsk, men kan også ses som kritikk av et samfunn på vei inn i det moderne.

Hjertet slår varmt midt oppe blandt is og sne og storm ved synet av den moder, der gennem århundrer er bleven den samme både i sind og i ydre skikkelse, både i tale og i miner, medens man i det hverdagslige er vant til omvexlinger og forandringer i det uendelige – man blir stolt af Nordens mægtige, uforanderlige ånd og indser, at her [på] höifjellet har den sit bo, her er Nordens höisæde, her står de hellige andvegestötter, som aldrig lader sig bortføre.³⁶⁰

Parole er pompøs og gir uttrykk for romantikkens åndelige natur. Teksten retter blikket mot fortiden, men utsagnet ”medens man i det hverdagslige er vant til omvexlinger og forandringer i det uendelige”, viser at en i et samfunn i rask forandring søkte etter det tradisjonelle. Teksten gir uttrykk for en skepsis mot samfunnsutviklingen, og om en leser mellom linjene, altså ved å avdekke diskursen, kommer det til syne en nostalgi ovenfor samfunnets tradisjonelle sider.

356 Smith 2007: s. 30.

357 DNT 1870: s. 4.

358 DNT 1870: s. 3.

359 Faarlund 1986a: s. 17-18.

360 DNT 1870: s. 2-3.

Hvem var det som søkte det tradisjonelle? Som så mange andre av det tidlige friluftslivets tekster retter en tekst i DNT/1870 seg mot bymennesket: ”Tre dager kan selv den ivrigste forretningsmand afse om sommeren til at forfriske sit sind ved synet af vort fædrelands mest storartede fjeldnatur.”³⁶¹ Teksten beskriver hvor lett tilgangen til disse områdene er blitt, og er et eksempel på hvordan det tidlige friluftslivet var orientert mot estetikken, og at det viktigste var naturopplevelsen. En diskurs rundt friluftslivets kroppslige sider gjør seg ikke gjeldende i følgende utsagn: ””Tre dage?” Ja, mer behöves ikke, og endda kan denne reise ske makelig. Man stiger ind i jernbanevognen, går ombord i de prægtige damskibe [...]”³⁶² Bodil Stenseth skriver at i 1800-tallets Norge fikk tid og rom nye dimensjoner, og siden nye kommunikasjonslinjer knyttet landsdelene sammen, fikk folk en fellesskapsfølelse med folk langt unna hjembygden.³⁶³ ”Det er interessant at se, hvorledes kulturen ved dette storartede veianlæg strækker sin mægitge arm ind over de vilde heier”, står det å lese i DNT/1874.³⁶⁴ Utviklingen skjedde raskt, og et kvart århundre senere skriver Elling Holst i DNT/1896: ”Den orden hvori vore norske naturskjønheder er blevet ”opdaget”, det vil sige blevet den dannede almenhed fuldt bevidste, falder nogenlunde sammen med den stigende skala, efter hvilken man nu skatter deres værd.”³⁶⁵ Holst hevdet at de forbedrede kommunikasjonsmidlene førte til en uheldig ensretting i oppfatningen om hvilke områder som var verdt et besøk:

Men med den større dragning til disse fjernere og fjernere naturskjønheder, er mange meget interessante og værdifulde turistpunkter i større nærhed paa en ufortjent maade blevet forbigaaet og forsmaaet. En af grundene hertil er vore jernbane- og dampskibsforbindelser, som paa en dags tid flytter os en snes mil ud fra hovedstaden og til foden af høifjeldet med engang.³⁶⁶

I løpet av 1800-tallet knyttet kommunikasjonsmidler som telegraf, jernbane og dampskip, by og land tettere sammen. Nevnte Bing gir i Turistforeningen for Bergens By og Stift/1893 ”Rundalen” [Raundalen] følgende beskrivelse:

Bønderne paa disse kanter er fattige og lever ganske for sig selv. Fremmedfolk kommer her uhyre sjelden. [...] Som ventelig er, har rundølerne en stærk trang til en tidsmessig forbindelse med udenverdenen; hvor jeg kom hen, var det første, de spurgte om, hvad jeg mente om udsigterne for bergensbanen og linjevalget. Jeg lover for, der var jubel ogsaa i Rundalen de første dage af sidstleden marts, da efterretningen om storthingets votering i jernbanesagen naaede derop.³⁶⁷

361 DNT 1870: s. 98.

362 DNT 1870: s. 98.

363 Stenseth 2000: s. 61.

364 DNT 1874: s. 4.

365 DNT 1896: s. 1.

366 DNT 1896: s. 1.

367 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1893: s. 37-38.

Samme kobling mellom det nasjonale og det moderne finner en i ”Fra Östersund til Grong” fra DNT/1882 som skildrer en reise i grensetraktene mellom de to unionsrikene. Her skriver A. Fenger-Krog om hvordan nye kommunikasjonsmidler bidrar til landets modernisering: ”Ja, den som har færdes i landet i de sidste tyve år, mærker ræt, hvilken uhyre fordel nutidens kommunikationer, jernbaner, dampskibe og gode veie, yder landets indvånere – føler, hvilke mægtige hjælpemidler de er til at sprede oplysning mellem dem og lætte deres stræv.”³⁶⁸ Både Holst og Bings tekster kan knyttes til Elias kollektive ”vi” og Andersons forestilte fellesskap hvor innbyggerne i selv de minste nasjoner bare kan kjenne et fåtall av deres medborgere, men vil til tross for dette være i stand til å forestille seg at de tilhører samme fellesskap.

3.7 Konklusjon – friluftslivets nasjonale diskurs – et uttrykk for et samfunn i endring?

1800-tallets nasjonalisme handlet om å legitimere det moderne fenomenet ”nasjonalstaten”. Norge var en politisk statsdannelse som trengte en kultur, og en tok sikte på å konstruere en nasjonal identitet. Ifølge Laclau og Mouffe formes identiteter i diskursive prosesser og identiteter er noe tvers gjennom sosialt. Nasjonale identiteter er som andre identiteter skiftende, og den nasjonale identiteten kolliderte ikke med andre identiteter. Siden nasjonal identitet ikke er gitt fra naturens side ga dette rom til å konstruere en. Det nasjonale prosjektet i embetsmannsstatens Norge tok sikte på to ting: å utbre liberalismen og utvikle en egen nasjonal identitet. Norsk nasjonalisme var politisk så vel som kulturell, noe som samsvarer med Jørgensen og Phillips nasjonale diskurs.

Friluftslivet bidro til nasjonsbyggingen fordi det var en måte å bli kjent med det egentlige og opprinnelige ved nasjonen, og individets møte med landskapet var oppbyggende for fedrelandsfølelsen. I Norge endte en aktiv leting etter nasjonens kulturelle råstoff i landets rurale områder, og i romantikkens ånd brukte norske nasjonsbyggere norsk natur så vel som en idyllisert utgave av den norske bygdekulturen i byggingen av nasjonen Norge. Friluftslivets nasjonale diskurs kan forstås som en overordnet diskurs som besto av flere diskurser. For det første viser friluftslivets tekster at romantikkens naturoppfatning slo gjennom hos flere av friluftslivets aktører, og norsk natur og kultur passet til romantikkens natur- og kultursyn. Den norske naturen ble sett som noe positivt fordi den nye naturoppfatningen refset sivilisasjonen. For det andre fantes det en nasjonalt orientert diskurs

368 DNT 1882: s. 2.

som hevdet at naturen avgrenset og beskyttet det nasjonale domenet. For det tredje viser en dekonstruksjon av det tidlige friluftslivets tekster at den norske naturen var et viktig nasjonalsymbol fordi det var naturen selv som hadde formet nordmennene. Felles for de tre var at naturen ble brukt aktivt fordi den kunne benyttes som et repertoar for nasjonale symboler, noe den unge nasjonen ellers hadde lite av, og som blant annet Hobsbawm og Elias har vist, formidles nasjonalismen gjennom symbolbruk.

En annen nasjonal diskurs fremmet det kulturelle, og i det nasjonale prosjektet var det bygdekulturen en skulle bygge nasjonen på. Friluftslivet var en måte å oppdage *det skjulte Norge*. Friluftslivets tekster fortøner seg ofte som oppdagelsesferder inn i det nasjonale, det vil si det rurale Norge. Flere tekster gir uttrykk for en diskurs som låner språklige bilder fra en *søvnmetafor*. Ved å praktisere friluftsliv kom byeliten i kontakt med bygdekulturen, og denne – den idylliske versjonen – ble satt i sammenheng med den norske utgaven av *den historiske nasjon*. Det vi kan omtale som diskursen om *nasjonens gullalder* bidro også til å skape og opprettholde den nasjonale diskursen. Friluftslivsaktørenes språkbruk, og da spesielt deres redistribusjon av utsagn forankret i det norrøne, skapte en kontinuitet mellom nåtid og en gyllen fortid. I det tidlige friluftslivets kilder, som i den nasjonale diskursen for øvrig, rettet en blikket mot fortiden. Det tidlige friluftslivet var estetisk orientert, og kunne dermed lett sammenfalle med den nasjonale diskursen hvor motivet var å *oppdage* landet.

I lys av det nasjonale prosjektet lette en etter det tradisjonelle i et samfunn i endring, men trenger derfor alt arbeidet som ble lagt ned i letingen etter det tradisjonelle et uttrykk for nasjonalistisk tankegods? Nasjonalismen rettet blikket mot fortiden, men den nasjonale diskursen en finner i det tidlige friluftslivet kan ses som en søken etter det tradisjonelle i et samfunn i rask endring. Friluftslivet la forholdene til rette for et kulturmøte mellom byelite og bygdekultur, men i den nasjonale diskursen var bygdekulturen både forbilledlig, men som neste kapittel viser, også noe som skulle forbedres og løftes opp på byelitens nivå. Utbedrede kommunikasjonsmidler åpnet opp landet, og skapte en forestilt fellesskapsfølelse blant dets innbyggere. En kan spore et samspill mellom by og land i friluftslivets kulturmøte, et samspillet som er et uttrykk for det Elias omtaler som nasjonalismens kollektive ”vi”. Utviklingen av et industrialisert og urbanisert samfunn var en forutsetning for nasjonalismen, som var det anonyme og mobile samfunnets svar på de samme prosessene.

4 Friluftslivet i en moderniseringsdiskurs, oppdragelsen av nasjonen

4.1 Innledning

Streben etter å forme en ny og selvstendig nasjon var et svar på moderniteten, men forankret i den folkelige kulturarven. Bygden og naturen ble symbol på det folkelige og demokratiske, mens byen ble avvist som fremmed innflytelse og noe som undertrykte nasjonal egenart.³⁶⁹ Friluftslivet var et kulturmøte mellom byelite og bygdekultur, og forholdet dem imellom er essensen i tokulturlæren som var et uttrykk for en oppfatning om at Norge var befolket av to nasjonaliteter, i form av en norskfødt bondestand og en innvandret dansk embetsadel.³⁷⁰ Dette skillet ble ifølge Bodil Stenseth et åndshistorisk paradigme.³⁷¹ En finner dette paradigmet igjen i det tidlige friluftslivets kilder: ”Her er vi endnu halvt i Danmark”, skriver dr. filos. Elling Holst i DNT/1896 før han fortsetter: ”Vor sti gaar imidlertid over i egte Norge [...]”³⁷²

Stenseth deler den norske nasjonalismen ved århundreskiftet i to, i form av en *borgerlig nasjonalisme* og en *bygdenasjonalisme*. Sistnevnte viser til et miljø rundt den frilynte ungdomsbevegelsen, et miljø som fremmet et eksklusivt nasjonalitetsbegrep hvor det var bygdekulturen som ble definert som norsk tradisjon.³⁷³ Den borgerlige nasjonalismen var mer elitær. Som Stenseth skriver fikk nasjonalismen i den viktorianske æraen (1877-1901) et kraftig oppsving i det europeiske samfunnet, og kulturpolitisk skapte det nasjonale spørsmålet skarpe fronter i det norske åndslivet. En venstreorientert kulturell elite med Fridtjof Nansen i spissen, ble talerør for en borgerlig nasjonalisme som tok sikte på å omforme Norge til en moderne europeisk kulturnasjon.³⁷⁴ *Lysakerkretsen* mente at den bygdebaserte motkulturen, som den frilynte ungdomsbevegelsen representerte, splittet nordmennene ved å utelukke den dansknorske felleskulturen som grunnlag for en norsk kultur. Lysakerkretsens nasjonale prosjekt ville sveise den ”dansknorske” og den ”norske” tradisjonen” sammen i en nasjonal enhetskultur.³⁷⁵ Kretsens norskhetsbegrep var ifølge Stenseth både tilbakeskuende og samtidsorientert.³⁷⁶ Nasjonen måtte moderniseres, og dette kapitlet skal vise hvordan en *moderniseringsdiskurs* gjorde seg gjeldende i det tidlige friluftslivet.

369 Tordsson 2003: s. 112.

370 Stenseth 1994: s. 159.

371 Stenseth 1993: s. 49-50.

372 DNT 1896: s 25.

373 Stenseth 1994: s. 162 og 166.

374 Stenseth 1993: s. 34.

375 Stenseth 1994: s. 168.

376 Stenseth 1993: s. 34.

Kapittel 3 har vist hvordan embetsmannsstatens nasjonale prosjekt tok sikte på å konstruere en nasjonal identitet så vel som å utvikle landet gjennom liberalisering. Venstrebevegelsens nasjonale kamp var også et moderniseringsprosjekt. Bevegelsen var tett knyttet til folkekulturen, og ønsket om å *opplyse* landets innbyggere var utbredt. Rune Slagstad omtaler koblingen mellom nasjonalisme og folkeopplysningstankegang som et ”nasjonaldemokratisk dannelsesprogram”.³⁷⁷ Det som ble sett som det ekte norske, skulle altså kultiveres og siviliseres. Da nasjonen var oppdaget, var tiden inne for dens *oppdragelse*. I kapittel 4 skal jeg ta for meg friluftslivet i en moderinieringsdiskurs, og vise hvordan den nasjonale diskursen påvirket elitens kultursyn og dermed også dens forhold til bygdekulturen. Derfor vil jeg kartlegge hvordan elitens makt bidro til å skape og opprettholde diskurser. Kapittelet vil ta for seg et kulturmøte, og da et kulturmøte som også var av praktisk art. Både by og bygd hadde økonomiske interesser i friluftslivet.

4.2 *Kulturbegrepet*

”Aal selv har vel ingen særdeles mærkelig Natur, men har saameget mer at byde hvad Folkefærd, Maal o desl. Angaar; [...]”, står det å lese i DNT/1869.³⁷⁸ Det er viktig å ha for seg at når en snakker om kulturmøter er det ikke ”kulturer” som møtes, men mennesker som kan ses som produkter av en kulturell bakgrunn som de har tilegnet seg.³⁷⁹ En sier derfor ofte at kultur er alt som er tillært, mens resten er natur. Kultur overføres også fra generasjon til generasjon. Ernest Gellner har definert kultur som atferdsmønstre som overføres gjennom etterligning snarere enn gjennom den gjensidige påvirkningen mellom genetiske egenskaper og miljøet.³⁸⁰ Han beskrev kulturen som en bank for de forevige, og av til omdannede og manipulerte trekk som erverves.³⁸¹

Kulturbegrepet har mange fortolkninger. I det historiske kulturbegrepet er kulturen en nivåbestemmelse. I 1800-tallets diskurs ble nemlig kulturbegrepet brukt synonymt med ”dannelse”, og ”de dannede” ble da satt opp mot ”folket”.³⁸² I visse kretser var det en rådende oppfatning om at ”intelligensen” pliktet å ”forplante Kulturen videre”.³⁸³ Dermed kunne de kondisjonerte oppfatte det som sin plikt å spre ”Kulturen” nedover.³⁸⁴ De som trengte å bli opplyst var ”allmuen” eller ”folket”. Her spilte det tidlige friluftslivet en viktig rolle siden det

377 Slagstad 2001: s. 113.

378 DNT 1869: s. 109.

379 Hylland Eriksen og Arntsen Sørheim 2007: s. 46.

380 Gellner 1998: s. 15.

381 Gellner 1998: s. 16.

382 Berggreen 1989: s. 16.

383 Berggreen 1989: s. 23.

384 Berggreen 1989: s. 23.

ga byeliten mulighet til å bli kjent med fedrelandet, og fordi det la forholdene til rette for et kultur møte fordi bygdefolket bidro til den praktiske utførelsen av friluftsliv. Den andre fortolkningen ser kultur som et system, et levesett.³⁸⁵ Slik kunne en i 1800-tallets kulturelle diskurs skille mellom de to kulturer – med *bykultur* på den ene siden og *bygdekultur* på den andre, og dette skillet resulterte i tokulturparadigmet.

4.3 *Diskurs og makt*

Friluftslivet tok sikte på å avdekke det ”ekte” Norge, men *hva* var det og *hvem* hadde makt til å definere det? Kapitlene forut har vist hvordan ulike diskurser rundt friluftslivet lot seg etablere, og da også i forhold til de kulturer som utgjorde det tidlige friluftslivets kultur møte. Slik knyttes diskurs til makt, og makt er som Sara Mills har påpekt et nøkkelement i diskusjonen rundt diskurs.³⁸⁶ Michel Foucaults teorier om diskurs og makt kan benyttes i en analyse av det tidlige friluftslivets tekster. Foucault ønsket som nevnt å arkeologisk avdekke reglene for hvilke utsagn som aksepteres som meningsfulle og sanne i ulike historiske perioder, og så diskurser som forholdsvis regelbundne i forhold til hva som ga mening.³⁸⁷ I *The Archaeology of Knowledge* beskrev Foucault hva som var målsettingen hans:

[...] according to what rules has a particular statement been made, and consequently according to what rules could other similar statements be made? [...] how is it that one particular statement appeared rather than another?³⁸⁸

Metoden han benyttet seg av for å få svar på dette var arkeologi. Diskurser var ikke bare meningsfulle eller sanne, men hadde også sin historie.³⁸⁹ Sannhet kunne ifølge franskmannen ses som en diskursiv konstruksjon, og ulike verdensregimer utpekte hva som var sant og usant. Foucault ønsket å identifisere ett verdensregime i hver historiske epoke, men Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips påpeker at denne oppfattelsen nå er erstattet med et konfliktfylt bilde hvor flere diskurser eksisterer samtidig og kjemper seg imellom om retten til å avsløre sannheten.³⁹⁰ De fleste diskursanalytiske retninger viderefører Foucaults syn om at diskurser er relativt regelbundne og at sannhet er noe som skapes i diskursen.

Foucaults senere genealogiske fase er knyttet til hans teori om makt og viten. I hans øyne var ikke makt noe som en innehar, men derimot som en utøver. Jørgensen og Phillips skriver at i Foucaults tolkning er makt produktiv og spredt utover såkalte sosiale praksiser.

385 Berggreen 1989: s. 16-17.

386 Mills 2005: s. 17.

387 Jørgensen og Phillips 2005: s. 21-22.

388 Foucault 2008: s. 30.

389 Foucault 2008: s. 143.

390 Jørgensen og Phillips 2005: s. 22.

Makt gjør det sosiale mulig, for det er i makt at den sosiale omverdenen produseres.³⁹¹ I *The Archaeology of Knowledge* står det å lese at en ikke bør behandle diskurser som grupperinger av tegn, men heller som praksiser som systematisk former objektene de taler om.³⁹² En tekst i Turistforeningen for Bergens By og Stift/1892 skildrer møtet mellom foreningens første formann, overrettsaksfører Hans Bonnevie Angell og ”en bondemand” som ønsket foreningens støtte til et veiprosjekt i hjemtraktene. Her former diskursen i stor grad det tidlige friluftslivets kulturmøtets subjekter og objekter. Teksten innledes med følgende ord: ”Der mødte en dag paa kontoret en bondemand, som det ikke lykkedes at spise af med den besked, at jeg var optaget.”³⁹³ Teksten er et eksempel på hvordan den rådende kulturdiskursen objektiverte bygdekulturen. Friluftslivselitens makt var ikke bare av økonomisk art, for aktørene hadde også makt til å bidra til å skape og opprettholde et kultursyn som favoriserte dem i forhold til ”folket”. Slik bidrar de til produksjonen av en diskurs, en diskurs er som nevnt en bestemt måte å tale om og forstå verden, eller et utsnitt av verden på, og elitens makt produserer denne forståelsen. Derfor er det treffende å bruke Foucaults utsagn om at makt er noe som utøves.

Pierre Bourdieu tok for seg *symbolsk makt* som en makt til å konstituere det gitte gjennom utsagn om det, og til å få andre til å tro på en oppfatning av verden, og til å bekrefte den eller til å forandre den.³⁹⁴ Friluftslivets aktører var en eksklusiv elite og flere av dens medlemmer kan knyttes til en slik makt. Det var den symbolske makten som muliggjorde at Bonnevie Angell kunne bidra til å bekrefte en viss oppfatning av verden da han skildret ”bondemanden”: ”Askilds skarpe, intelligente øine lyste formelig ud af hans magre, furede ansig, da han gjorde et forsøg paa at udvikle, hvilken trafik her kunde tænkes at blive.”³⁹⁵ Det er lite trolig at Bonnevie Angell ville skildret sine kollegaer i Bergens mondene miljø på tilsvarende måte. Det er diskursen som objektiviserer Askild som en ”bondemand”, og Bonnevie Angells symbolske makt er med på å forme en oppfatning av verden der byeliten og ”folket” kulturmessig står i et dualistisk forhold til hverandre, og hvor den ene er dominerende og den andre dominert. En kan således si at byeliten innehadde mye av det Bourdieu har omtalt som *sosial, kulturell og økonomisk kapital*. Et eksempel på dette finner en i DNT/1902 hvor Kristian Tandberg skildrer en overnatting på ”Skagastølsæteren”, og til

391 Jørgensen og Phillips 2005: s. 23.

392 Foucault 2008: s. 54.

393 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1892: s. 22.

394 Bourdieu 1996: s. 45.

395 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1892: s. 23.

tross for at tekstens *parole* ikke er av det alvorlige slaget, er den et godt eksempel på hvordan friluftslivets kulturmøte kunne foregå:

Og kvelden kom. – Langbordet var slaaet ud, rækker af glas med rødvinstoddy blinkede mellem alle lysene paa bordet, de skulde nok hjelpe paa hyggen. [...] Der blev slaaet paa glasset, tale efter tale blev holdt – baade for vor kjække vert Ole og hans elskværdige Anne, for Norge, for ungdommen, for tindestigerne, for dem, som er ”ensomme paa vidden” – og mange fler. Naar der af og til kom en liden pause, hørtes fra stuens mest smilende ansigt: ”Spil op, Søren!” – Og Søren spilte baade springdans og halling, saa det dured i stuen. Saa lød om en stund: ”Ti stil, Søren!” En tysker deklamerede noget af Faust – klang udmerket. Et par af damerne sang diverse solonumre, hvorefter en student foredrog ”Paa vidderne” med megen stemning. Derefter ryddedes salen, dansepulveret kom frem. ”Spil op, Søren!” Og Søren spilte, og gamle og unge svang sig friskt og sorgløst efter trækspilletts vidunderlige toner.³⁹⁶

Det later til at friluftslivets urbane aktører satt inne med mye kulturell kapital, og kunne utøve denne i det tidlige friluftslivet. Bylitens kapital gjorde at de kunne dominere de dominerte, som idet ”folkets” springdans og halling må vike for tyske turisternes Goethe- og norske studenters Ibsen-proklamasjoner.

Symbolsk kapital er ifølge Bourdieu en hvilken som helst egenskap når den oppfattes av sosiale aktører forsynt med de samme presepsjons- og verdsettelseskategoriene som gjør det mulig å oppfatte, kjenne og gjenkjenne den.³⁹⁷ Et annet kjennetegn ved den symbolske kapitalen er at den er felles for alle medlemmene av en gruppe. Den symbolske kapitalen er noe som *oppfattes* av andre.³⁹⁸ Som representant for bygdefolket fikk Elias Monsen Hogrenning i egenskap av å være en av friluftslivets førere, bidra til Turistforeningen for Bergens By og Stift/1894-95. Teksten viser at det var forskjell på by- og bygdefolks oppfatning av hvordan friluftsliv burde utføres:

Kl. 7 um morgonen 23de august stod me reiseferduge. Det hadde voret sturtande regn tidlegare paa morgonen, og verdet saag ikkje rart ut no helder – til ei ferd upp i ukjende høgfjeldet. Men bykaren [Kristian Bing] sa, han hadde ikkje tid til aa liggja venta paa godvedr, og so ruslad me iveg.³⁹⁹

Skillet mellom by og bygds preferanser for hvordan friluftsliv burde utføres ble tydeliggjort idet Hogrenning og Bing høyt til fjells sto ovenfor en svær sprekk i isen: ””Beint framfyre oss var ei stor sprikka i bræden. Ho gjekk tvertver heile bræden og var so djup, at me ikkje kunde sjaa botten.”⁴⁰⁰ En slik utfordring kunne nok skremme noen og enhver, deriblant Hogrenning: ”Det er umogelegt å springa yver sprikka, og um me kann, so er det ikkje sagt,

396 DNT 1902: s. 47-48.

397 Bourdieu 1996: s. 89.

398 Bourdieu 1996: s. 90.

399 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1894-95: s. 61.

400 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1894-95: s. 62.

me kjem paa landjordi korso,” sa eg. Men det var dækerten, um bykaren ga seg. Me fekk vaaga.”⁴⁰¹ Turen var av det strabasiøse slaget, og det var en lettet fører som vendte tilbake til dalen: ”No var me ratt glade. Eg sa til bykaren, at eg aldri i mit liv hadde voret so glad. Det var som eg hoppad, daa me i det varme solskinet gjekk nedyver den fagre dalen.”⁴⁰² Teksten er nok et eksempel på hvordan by og bygd hadde ulike preferanser for hvordan friluftslivet burde utføres, som Hogrennings utsagn illustrerer, men viser også at Hogrenning ikke innehadde den symbolske kapital som var felles for friluftslivseliten. Måten Hogrenning presenterer seg på viser at han ikke behersket friluftslivselitens kulturelle og sosiale normer: ”Javel, eg skal freista skriva ein stubb, men De fær orsaka, godtfolk, – eg er ikkje nokot vidare kar med pennen.”⁴⁰³

4.4 Oppdagelsen av bygdekulturen

Det å få ta del i kulturmøtet mellom by og land synes å være et tilbakevendende motiv i det tidlige friluftslivet. ”Det er Folkelivsstudierne som for en væsentlig Del udgjøre Interessen ved en Fodtur [...]”, står det å lese i DNT/1869.⁴⁰⁴ Det å få oppleve ”folket” synes også å være et motiv for friluftsliv i en beskrivelse av ”Exingedalen”, ”den øverste del, der henhører Evanger herred” som stod på trykk i Turistforeningen for Bergens By og Stift/1896: ”Her er befolkningen mere oprindelig og gammeldags, naturen er vakrere, og her er gode fiskevand.”, og forfatteren konkluderer med at ”Exingedalen vil længe endnu bevare sin charme for den ægte turist.”⁴⁰⁵ Det opprinnelige var sjarmerende, og friluftslivet la til rette for å oppleve litt av magien i det opprinnelige. Teksten ”Valdalen” ble nedskrevet i 1863, men trykket i DNT/1903:

Saaledes ere Valdøerne, og saadant er det Liv som føres i deres afsidesliggende skjønnne Dal. Hvorlænge de endnu ville bevare det nationale Præg, der stempler dem som Naturens sande Børn, er vanskelig at sige, men ret mange aar ville vel ikke gaa hen, førend man ogsaa her vil faa de samme Forandringer at se, som allerede have vist sig i vore fleste Bygdelag. Her er ikke Meningen at tale hverken til Ros eller Dadel for det Gammeldage og ikke at sige for eller imod, hvorvidt dette fortjener at bevares eller at fortrænges af vor moderne Civilisation. Men er der Nogen, som ønsker at se Valdalen og dens Befolkning i dens gamle Dragt og følgende de gamle Sædvaner, da bør han for Sikkerheds Skyld skynde sig, og han skal vist ikke angre den Afstikker, han som Turist vil komme til at gjøre til den fjerntliggende dal. Han vil finde meget, som han før aldrig har seet, han vil snart blive var skarpt fremtrædende Lys- og Skyggesider, men han vil ligesaa snart indrømme, at Lyssiderne ere de fleste.⁴⁰⁶

401 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1894-95: s. 63.

402 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1894-95: s. 65.

403 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1894-95: s. 61.

404 DNT 1869: s. 72.

405 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1896: s. 15.

406 DNT 1903: s. 72-73.

Sannhet er noe som skapes i diskursen, og som utsagnet over gir uttrykk for, var 1800-tallets kulturdiskurs preget av tokulturparadigmet. Diskurs er en måte å tale om og forstå verden på, og tanken om at det i Norge fantes to kulturer var én måte å se verden. Dette er i tråd med den kulturfortolkning som ser kultur som et system eller levesett. I K. Hiorths tekst fra DNT/1871 synes møtet med folkets kultur å være forfatterens motiv for praktisering av friluftsliv. Turen fra ”Kristianssand over Sætersdalen, Siredalen og Ørsdalen til Jæderen” er ”dog yderst interessant, og ikke minst, fordi man der kommer i berørelse med folkefærd, som til denne tid næsten ere uberørte af nutidens stærke kulturstrømninger, og i det store taget leve på samme måde som i Håkoners og Olafers dage”.⁴⁰⁷ Teksten bidrar til å produsere og opprettholde en nasjonal diskurs hvor bygdefolket fremstår som representanter for det ekte og det opprinnelige Norge. Dette samsvarer med Bourdieus symbolske makt som gir rom til å konstituere det gitte gjennom utsagn om det, og til å få andre til å se og tro på en oppfatning av verden, og til å bekrefte den eller til å forandre den.⁴⁰⁸ En bør for eksempel se om kost og losji hos: ”gårdbruger Gunnar Drengson, et prægitgt eksemplar af en gammel bonde, som med sine vidtløftige huse og mange ”huskarle” minder om middelalderens herser.”⁴⁰⁹ Både bonden og hans kone ”ere gæstfrie og venlige”, og om en er heldig kan en ”måske få den attenårige sønnkone, som ved sin sjeldne vakkerhed tiltækker sig opmærksomhed, til at iføre sig sin brudedragt med det højrode skørt, krone, sølvbælte og tilbehør, [...]”⁴¹⁰

Gillian Brown og George Yule skriver at diskursanalytikerens oppgave er å undersøke hva spåket brukes til.⁴¹¹ Hiorths tekst skildrer ”folket” med en viss distanse, og om en legger til grunn at diskurs er praksiser som systematisk former objektene de taler om, er det rett å hevde at Hiort objektiverer ”folket” gjennom utsagn om det, som dette utsagnet om ”Sætersdølernes kæmpemæssige vækst”: ”[...] jeg har faret temmelig vidt om i vore bygder, men en sådan kæmperace som i Sætersdalen har jeg intetsteds seet; [...]”⁴¹² ”Folket” blir ytterligere objektivert gjennom følgende utsagn: ”Personsnavnene ere ganske som i sagatiden; navnet ”Ljot”, som jeg troede forlængst var gået af brug, hørte jeg således der brugt for første gang. Ingen har mer end ét navn.”⁴¹³ Videre står det å lese at ”Sætersdølerne ere i det hele taget store elskere af tobak, de fleste kvinder röge tobak der; for et bymenneske er det et lidt pudsigt syn at se jenter på 17-18 år efter hvert måltid at fylde sin snadde med karvet

407 DNT 1871: s. 40.

408 Bourdieu 1996: s. 45.

409 DNT 1871: s. 36.

410 DNT 1871: s. 36-37.

411 Brown og Yule 1984: s. 1.

412 DNT 1871: s. 37.

413 DNT 1871: s. 37.

skråtokbak og derpå röge som en gammel, beget matros. Kraftige naturer!”⁴¹⁴ En slik redistribusjon av utsagn som objektiverer ”folket”, bidrar til å skape en diskurs der bydekulturen i høy grad er objektivert. Den blir både idealisert, men fremstår også som noe som bør kultiveres. Selv om teksten skildrer ”folket” på godt og vondt, legges det ikke skjul på at det er nettopp folkelivet som er motivet for å foreta turen: ”Sætersdalen bör helst besøges i den sidste del af august, ti ved at komme der tidligere vil man finde dalen næsten folketom, da både voksne og børn med samt svin, hunde og katte indtil midten af august og undertiden længere ligge på sæterne.”⁴¹⁵

En av dem som definerte det ”ekte” Norge var den ikke ukjente Hagbard Emanuel Berner, som ble Dagbladets første redaktør. I Sindre Hovdenakks Berner-biografi *Alt er politikk. Hagbard Berner og hans tid* (2007) omtales Berner som en av landets første og mest aktive fotturister.⁴¹⁶ ”Indberetning fra Kandidat H. E. Berner om en Tur til Bygdintrakten” i DNTs første årbok, kommer med følgende råd: ”[...] at man skal tage med sig paa Fodturen et ærligt Forsæt om selv at vile undersøge Folkets vilkaar og Forholde og istedetfor at sky og mistænke det, alvorlig søge at leve sig ind i dets Liv, agte dets Modersmaal og Sæder.”⁴¹⁷ Friluftslivet gir i hans øyne mer enn bare naturopplevelsen, for som han skriver: ”Da tænker jeg, man skal have et bedre Udbytte af Fodturen, end om man blot gaar for at bese nogle Naturmærkværdigheder.”⁴¹⁸ Til tross for at naturen har gitt mange gleder, har det største utbyttet fra turene vært:

[...] de friske Indtryk, jeg har faaet af et Folks Liv, som er vort eget, af dets Sagn og Sange, af dets Gleder og Sorger og kort at sige, af en national Kultur, der arbeider sig frem. Folket er ikke saa tvert og umeddelsomt, som man gjerne vil tro; [...]⁴¹⁹

Berner tilhørte venstrebevegelsens kulturelle elite, og var medlem av *Døleringen*, og språket viser at han identifiserte seg kulturelt med bygdefolket, som ytringen ”et Folks liv, som er vort eget” er et eksempel på. Teksten retter seg mot Berners eget miljø: ”Kort sagt; vi Byfolk kjender endnu altfor lidet til vort Fjeld- og Fjordfolk.” Videre henvender Berner seg til DNT:

Og jeg formaar ikke at se rettere, end at Turistforeningen maatte have sin væsentligste Betydning i den lettere Adgang, som gjennem den aabnes til at vinde en større Fortrolighed og Kjærlighed til det Folk som i sin Samfundsform, i sit Modersmaal og i sine Sæder har reddet de umistelige Betingelser for hele

414 DNT 1871: s. 38-39.

415 DNT 1871: s. 40.

416 Hovdenakk 2007: s. 27.

417 DNT 1868: s. 27.

418 DNT 1868: s. 27.

419 DNT 1868: s. 27-28.

vor nationale Tilværelse. Derfor er mit Raad eller min Opfordring til enhver Færdesmand: Søg først at vinde Forstaaelsen af vort Folks Liv og betragt Naturen kun som en Ramme om dette!⁴²⁰

Dette kan neppe synes å være et representativt syn for DNTs medlemmer, for årbokens utgiver skriver i en note: ”Uagtet man ikke Et og Alt deler Forfatterens Anskuelse, [...] og uagtet man vistnok helst havde undgaaet at optage i Aarbogen Udtalelser, der kunne give Anledning til Polemikk, har man dog, af Hensyn til Indberetningens Indhold forøvrigt for denne Gang troet ikke at burde drive sensur.”⁴²¹ Hvorvidt den normative kilden ble tatt til etterretning eller ikke, beskriver teksten et folk som i sin ”Samfundsform”, sitt ”Modersmaal” og gjennom sine ”Sæder” i hans øyne bærer den norske nasjonen. Dette er i tråd med tokulturparadigmet. Til tross for at teksten er produsert for eliten, skildrer den friluftslivet fra bygdens side:

[...] jeg har under mitt Turistliv seet en Optræden af Byfolk ligeoverfor Bonden, som har harmet mig, og som maa retfærdiggjøre den Opfatning, som hos Folket har gjort navnet ”Kjolefant” til et Skjeldsord for saadanne turister.⁴²²

Sitatet over viser at friluftsliv ble ansett som en mulighet til å lære landet å kjenne, inkludert ”Bonden”, altså bydekulturen. Hovdenakk skriver at Berner identifiserte seg med bondekulturen og så denne som bærer av folkearven, for det var her nasjonens historiske, politiske og kulturelle røtter lå.⁴²³ Berners ønske om at turistforeningen skulle legge til rette for å bli bedre kjent med ”det Folk som i sin Samfundsform, i sit Modersmaal og i sine Sæder har reddet de umistelige Betingelser for hele vor nationale Tilværelse”, passer inn i bildet av Berner som en del av venstrebevegelsen.

Som Slagstad påpeker kunne politiske opponenter møtes i DNT i en felles oppfatning om den nye turismen og dens organisasjon.⁴²⁴ Berner som var dagbladredaktør, venstremann og republikaner, delte sin friluftslivsinteresse med Yngvar Nielsen som var en sentral skikkelse i Aftenposten, høyremann og sto kongehuset nær.⁴²⁵ Selv om Berner og Nielsen var politiske opponenter, bidro også sistnevnte til å produsere og opprettholde den nasjonale diskursen, noe en tekst fra DNTs 25-årsjubileum illustrerer:

420 DNT 1868: s. 28-29.

421 DNT 1868: s. 27. Fjestaad mener at Berner polemiserer mot DNTs statutter som satte ”Naturskjønhetene” i sentrum. Berner kalte dem heller ”mærkværdigheder”, og hevdet at en fikk det beste utbytte av turen om en levde seg inn i ”Folkets” liv. [Fjestaad 1996: s. 54.]

422 DNT 1868: s. 28.

423 Hovdenakk 2007: s. 175.

424 Slagstad 2008: s. 123.

425 Slagstad 2008: s. 123.

Vor forening har arbeidet for at fremme en idræt, som i sandhed er fædrelandsk. Den befatter sig ikke med at slå rekorder. Målet er et høiere: at vække kjærligheden til land og folk, – at virke forfriskende på sindet, ikke mindre end på legemet, gennem at vise foreningens medlemmer og andre om i landet og gjøre dem fortlørlige både med dets stolte natur og med de vilkår, under hvilke vort folk er henvist til at føre sin kamp for tilværelsen. Forsåvidt vi samtidig dermed også kan lede den udenlandske reise strøm op på tinder og vidder, til bræer og fjorde, er det vor forenings stolthed og glæde, at den derved tillige har kunnet gjøre vort land bekjendt.⁴²⁶

Foruten å ta hånd om turiststrømmen og fremme den helsebringende idretten som friluftslivet ble sett som, her ser en at Nielsen også bidrar til sunnhetsdiskursen, bygget DNT opp om folks fedrelandskjærlighet ved å gjøre dem kjent med fedrelandets natur og kulturarv:

Vi har erobret nyt land for Norrønafolket. [...] Vort folk ved nu, hvad det eier. Hvad vore digtere fra begyndelsen af firtiårene begyndte at skildre, og hvad vore store malere til samme tid viste os på lærredet, det har den norske turistforening stræbt at gjøre tilgjængeligt. Den er et barn af romantikk og af realisme; den er stiftet i tilknytning til de forudgående års literære og kunstneriske bevægelser, men har selv bevæget sig på de praktiske felter. Den har suget sundhedskraft af fjeldet.⁴²⁷

Nielsens tekst inngår i den nasjonale diskursen. Friluftslivet er en måte å bli kjent med land og folk. Derfor er friluftsliv i Nielsens øyne nasjonsbyggende. DNT arbeidet for å lette tilgangen til landskapet gjennom å utbre og utbedre infrastrukturen i landets avsidesliggende strøk, og i så måte bidro foreningen til landets modernisering, og det er hva Nielsen vektlegger i teksten. Han trekker frem hvordan foreningen har åpnet opp landet for dets innbyggere, og ved å fremme dette som et positivt bidrag til det norske samfunnet, bidrar Nielsen også til moderniseringsdiskursen. Nielsen bidrar altså til å produsere og opprettholde alle de tre overordnede diskursene, nemlig den nasjonale diskursen, moderniseringsdiskursen og sunnhetsdiskursen.

En nielsentekst som inngår i førstnevnte diskurs, er en reisekildring fra Virumdalen og Interdalen, dette ”pittoreske landskab”, og ”hvor man kommer ind i en fjeldverden, der er overvældende storartet”:⁴²⁸

At vinde nyt land for Norrønafolket, d. v. s. den del af samme Norrønafolk, der tilbringer en større eller mindre del af hver sommer med at streife om i sit fædrelands talløse dale og fjelde, er en opgave, som særlig er forelagt de efterhånden oprettede lokale turistforeninger, [...]⁴²⁹

I årboken etterfølgende år skriver dr. A. L. Faye følgende: ”Lokket af professor dr. Y. Nielsens interessante skildring af Virumdalen og dens øverste parti Interdalen gjorde jeg med min

426 DNT 1893: s. 189.

427 DNT 1893: s. 190.

428 DNT 1889: s. 2.

429 DNT 1889: s. 1.

hustru en tur derop under en reise i Nordmøre avvigte sommer.”⁴³⁰ Dette er en av flere tekster som fremstiller Nielsen som en autoritet innen det tidlige friluftslivet. Nielsen var turistforeningens formann fra 1890 til 1908, og reisehåndbøkene han skrev fikk stor påvirkning for turismen i landet. I forordet til den første norske utgaven av *Rejsehaandbog over Norge* (1879) står det å lese at forfatteren nærer håp om at verket vil bli en brukbar veileder for enhver som vil stifte bekjentskap med Norges natur:

Ligesom det for mig har været den største Glæde og Forfriskelse at vandre om langs Dal og Strand og der lære mit Folk og mit Land at kjende, haaber jeg ogsaa at kunde vejlede andre, der ønske det Samme. Vort Fædrelands Fjelde besidde en Rigdom paa afvekslende Naturskjønheder, hvortil ikke mange Lande kunne opvise Sidestykker. At lære disse og det Folk, som lever mellem de samme Fjelde, at kjende rigtig grundig, burde være en Opgave for Enhver, som elsker sit Land. Intet er desuden saa opfriskende for Sjæl og Legeme som at søge ud i Fjeld og Dal.⁴³¹

Også her bidrar Nielsen til både den nasjonale diskursen så vel som sunnhetsdiskursen. Kilden selv var med på å modernisere landet, og Slagstad beskriver Nilsen som en nasjonal moderniseringsagent som med sine reisemanualer ga en introduksjon til Norge, og som dermed viste hvordan landet gjennom friluftsliv og turisme kunne tilegnes som ens eget.⁴³² Nielsens reisehåndbøker åpnet opp landet og bidro således til landets modernisering, og i den forstand vil det være nærliggende å knytte Nielsens bidrag til nasjonsbyggingen til Benedict Andersons *forestilte fellesskap*. Håndbøkene bidro, som fysiske kommunikasjonsmidler som jernbane, dampskip og telegraf, til at landet ble mindre, og dermed også til at både byelite og bygdefolk så hverandre som en del av det samme nasjonale fellesskapet. Friluftslivets nasjonale kulturmøte forutsatte modernisering, og *Yngvar* bidro til denne. Nielsens reisehåndbøker ble nemlig flittig brukt av friluftslivets aktører, og faktisk så ofte at det var nok å vise til ”Yngvar” eller ”Nielsen”. I tekstene kommer en med stadige henvisninger til reisehåndbøkene, som i DNT/1887: ”Eidsbugarden låg ju så nära. Fem à sex timmars väg heter det i Nielsen, [...]”⁴³³ I årboken to år senere står det å lese: ”Endelig kan man gå over til Erisfjord, let vei, men adskillig lenger end de to sidstnævnte (kfr. Dr. Yngvar Nielsens reisehåndbog).”⁴³⁴ Også i Svenska Turistföreningens årbøker går Nielsens navn igjen: ”Rörås. Se Yngvar Nielsens reisehandbok för Norge.”, heter det i *Svenska Turistföreningens årsskrift för 1887*.⁴³⁵ I teksten ”Från Mora strand till Dovre” hentet fra *Svenska Turistföreningens*

430 DNT 1890: s. 62.

431 Nielsen 1879: s. v-vi.

432 Slagstad 2008: s. 120.

433 DNT 1887: s. 71.

434 DNT 1889: s. 61.

435 Svenska Turistföreningens årsskrift 1887: s. 17.

årsskrift for 1891 henvises det også til Nielsens reisehåndbøker: ”Och härmed säger jag er farväl, min ärade läsare. Har ni följt mig så långt, skall ni lätt med tillhjälp af Nielsen konstruera er en intressant resplan i Norge.”⁴³⁶

4.5 Oppdragelsen av bygdekulturen

Venstrebevegelsens nasjonale prosjekt var tett knyttet til folkekulturen, og ønsket om å opplyse landets innbyggere var utbredt. Bergreen hevder at folkeopplysningen var en av tidens ynglingsideer og ble nesten en statsmakt.⁴³⁷ Friluftsliv ga nasjonsbyggerne mulighet til å bli kjent med nasjonen, men ga også rom til å forme den etter eget ønske. Bjørn Tordsson skriver at det var en rådende oppfatning at de som levde i naturen ikke inngikk i den ”siviliserte verden”, men tilhørte ”naturen”, og ble sett som et fargerikt og opprinnelig folkeliv, men til tross for at ”bonden” ble objektivert til en forbilledlig forestilling om den ekte nordmannen, var de som oppsøkte naturen fulle av reservasjoner mot ham.⁴³⁸ Friluftslivet var en måte å bli kjent med land og folk, men eliten var ikke alltid like begeistret for sistnevnte. Et trekk som går igjen i det tidlige friluftslivets kilder er at elitens karakteristikk av ”folket” ofte er forenklete og generaliserende. På den måten fremstår bygdefolkets som stereotypier. Thomas Hylland Eriksen og Torunn Arntsen Sørheim har definert stereotypier som forenklete beskrivelser av antatte kulturtrekk ved bestemte typer av mennesker, og som fungerer grensesettende i forhold til dem.⁴³⁹ I DNT/1871 skriver en student følgende om en telemarksbygd: ”– Af bygden og folket så jeg for lidet til at kunne sige noget tilforladeligt derom; bygden syntes mig fattig og dårlig, og folket primitivt i mange retninger – ikke anderledes end man kunde vente af et så afsides strög.”⁴⁴⁰ Et ord en kan bite seg merke i i stereotypidefinisjonen er ”antatte”. Selv om Hylland Eriksen og Arntsen Sørheim påpeker at stereotypiene ofte er overdrevne og tendensiøse beskrivelser av faktiske saksforhold,⁴⁴¹ er det ikke til å komme bort i fra at skildringer av ”den andre” ofte er preget av fordommer. En finner et eksempel på dette i DNT/1871:

Ejkesdalens befolkning er en stor del af året udelukket fra samkvem med den övrige verden. [...] På grund af denne isolerede beliggenhed udgör dalens befolkning ligesom en eneste familie. De fleste bönder ere nok også virkelig i slægt med hverandre. Så vidt man tör dömma af et par dages ophold

<http://runeberg.org/display.pl?mode=facsimile&work=stf/1887&page=0045> (besøkt 10/5 2009)

436 Svenska Turistföreningens årsskrift 1891: s. 55.

<http://runeberg.org/display.pl?mode=facsimile&work=stf/1891&page=0063> (besøkt 10/5 2009)

437 Berggreen 1989: s. 179.

438 Tordsson 2003: s. 95-96.

439 Hylland Eriksen og Arntsen Sørheim 2007: s. 56.

440 DNT 1871: s. 89.

441 Hylland Eriksen og Arntsen Sørheim 2007: s. 56-57.

iblandt dem, så synes den gamle tarvelighed og simpelhed i levemåde og sæder at have vedligeholdt sig der temmelig uforvansket.⁴⁴²

Thrond Sjursen Haukenæs dro landet rundt, og var ikke alltid like begeistret for det han så, og gikk spesielt hardt ut mot pietismen.

I Herandsbygden har pietismen utbredt sig meget i de sidste år. [...] Jeg erfarede, at vækkelsen i Herand ikke var fri for sværmeri. [...] Jeg blev på de fleste gårde modtagen med kulde og uhøflighed, og på ikke få steder fik jeg høre vonde og hånende ord, mest af kvinder; de kjendte mig fra før, sagde de; jeg havde jo skrevet og udgivet natur- og folkelivsskildringer.⁴⁴³

En finner også mer positive skildringer av bygdefolket. I en tekst møter Haukenæs en opplyst gårdsbruker:

Jeg tog først ind hos den oplyste Endre Knutson Djønne, hvor jeg havde stor fornøielse af at se en hel del gamle dokumenter, [...] alle vedkommende hans eget odelsbrug, hans forfædres gennem flere århundreder. Jeg har endnu ikke på mine reiser i Norge truffet på nogen mand, der har så mange dokumenter om alle sine forfædre lige fra det 14de århundre opbevaret.⁴⁴⁴

Flere tekster viser at det hersket en oppfatning om at ”folket” var moderne og gammeldags på samme tid. I teksten ”En bestigning av Galdhøpiggen i 1864” fra DNT/1871 beskriver tekstens forfatter, konservator Axel Blytt, en ”vejviser” som innehadde mye av Bourdieus kulturelle kapital:

Jeg fandt i manden på gården, den vistnok for de fleste turister, som have besøgt Lom, bekendte Ole Røsheim, en overordentlig elskværdig og for en bonde at være særdeles kundskabsrig mand. Han læser Tysk, læser og taler Engelsk og forbausede mig ved endog at vide besked om Bunsen’s og Kirchhoff’s eksperimenter med spektralanalysen, ikke at tale om, at han var et stykke af en botaniker, idet han kendte de videnskabelige navne på flere planter.⁴⁴⁵

Teksten er et eksempel på hvordan bygdefolket ble oppfattet som moderne og gammeldags på samme tid. Også en tekst hentet fra DNT/1874 viser denne dobbeltheten:

Rikar Berge er en meget oplyst mand, som følger med sin tid og satte pris på en konversation med os bykarer, som forresten vare seilede således agterud, at vor vært kunde give os de ferskeste politiske nyheder. I det hele gjør fjeldfolket der oppe i bygderne et godt indtryk, de ere mer oplyste, fordomsfri og velvillige mod fremmede end oftest nede i fladbygderne.⁴⁴⁶

442 DNT 1871: s. 22-23.

443 Haukenæs 1893: s. 82-83.

444 Haukenæs 1893: s. 27.

445 DNT 1871: s. 41.

446 DNT 1874: s. 2-3.

Nina Witoszek hevder at der europeiske romantikere hyllet den edle ville som en følge av en lengsel for tapt uskyld og det enkle liv, var dette ikke tilfelle i Norge.⁴⁴⁷ Hun ser den norske romantikken mer som en videreføring av opplysningstiden enn som et brudd med den. De tre overnevnte sitater er i tråd med Witoszeks syn om at i 1800-tallets Norge var kulturhelten den rasjonalistiske bonden, og ikke den romantisk åndelige bonden som var i ett med naturen.⁴⁴⁸ Der Europas romantikere dyrket ”den edle ville”, var den ”edle” i Norge ikke ”vill”.⁴⁴⁹ En lette etter en nasjonal egenart, men ifølge Witoszek skjedde det innenfor opplysningstidens rammer.⁴⁵⁰ Dette gjelder også for det tidlige friluftslivets tekster hvor kan en spore et lignende syn, for et trekk som går igjen er at det nasjonale og opprinnelige trenger modernisering, utenat det fremstår som noe paradoks. Slik knyttes den nasjonale diskursen til en moderniseringsdiskurs uten at kontinuiteten forsvinner.

I DNT/1868 viser teksten ”Fra Thelemarken” at Berners positive folkelivsskildring på sidene forut, ikke var en allmenn oppfatning. Stud. med. Laur. Grønstad skriver at det er vanskelig å få kost og losji i Saude: ”[...] ligesom Saudingerne i det Hele taget slet ikke vise sig fra en fordelagtig Side lige overfor Fremmede.”⁴⁵¹ Videre skildrer teksten ”Hiterdølerne”:
”[...] der er meget vanskeligt at faa Logis paa Bøndergaardene, selv vor Eierne ere rene Kapitalister, og af dem findes der ikke faa i Hitterdal; [...]”⁴⁵² Studenten reiser videre til Rjukan: ”Paa Krokan er der Melk at faa, og hvis man vil, saa kan man ogsaa faa ligge der Natten over, dog er det temmelig skiddent der.”⁴⁵³ Dekonstruerer en teksten ser en at språket ikke produserer en oppfatning om bygdekulturen som noe forbilledlig. Teksten fungerer mer som en studie i landsbygdens vanstell. Noe positivt kan en dog trekke ut av den:

Paa Holvik er der skrækkelig skiddent, og man bør kun i Nødsfald opholde sig der nogen Tid, allerminst ligge der om Natten. Selv paa Laden, hvor jeg laa, blev jeg overfaldt av Myriader af Lopper, der gjorde, at jeg foretrak et Ophold i det Frie, trods Nattekulden. Folkene ere imidlertid meget venlige og snille, [...]⁴⁵⁴

Om teksten ikke inngår i en nasjonal diskurs, viser den den kulturelle distansen mellom byelite og bygdefolk, og viser hvor avhengig bymennesket var av ”folkets” tjenester, som kost

447 Witoszek 1998: s. 31.

448 Witoszek 1998: s. 31.

449 Witoszek 1998: s. 41.

450 Witoszek 1998: s. 54.

451 DNT 1868: s. 38.

452 DNT 1868: s. 39. Også Haukenæs bet seg merke i dette: ”Jeg kjender ingen bygd i Norge, hvor der findes saa gamle og store formuer iblant bønderne som i Hiterdal, da adskillige har en formue paa hundrede tusinde kroner. De rigeste bondejenter i Norge findes i Hiterdal, og de ungarle, som spekulerer i et rigt gifte bør reise dertil og vælge sig en livsledsagerinde.” [Haukenæs 1905: s. 105.]

453 DNT 1868: s. 42.

454 DNT 1868: s. 43-44.

og losji, og bidrar således til moderniseringsdiskursen: ”Naar man henvender sig til den ældste at de 7 Brødre paa Hovdan, kan man faa bo i Præstestuen og for ikke urimelig Betaling faa de Levnetsmidler, man behøver, naar man er tarvelig i sine Fordringer, især til Renligheden.”⁴⁵⁵ Etter hvert som samfunnet nærmet seg århundreskiftet minsket den kulturelle distansen mellom byelite og ”folket”, men i A. Fenger-Krogs ”Fra Östersund til Grong” i DNT/1882 står følgende å lese: ”Vi troede os sat et hundrede år tilbage i tiden eller at have passeret et strøg af en anden verdensdel.”⁴⁵⁶ Teksten viser hvordan de nye kommunikasjonsmidlene i forfatterens øyne bidro positivt for innbyggerne i landets rurale strøk gjennom ”at spræde oplysning mellem dem og lætte deres stræv”. Fenger-Krogs språk opprettholder et syn der bygdekulturen fremstår som det ekte og opprinnelige norske, men samtidig er noe som må moderniseres, noe følgende utsagn illustrerer:

Når man har passeret grænsen, er det kun meget sjelden, man ser et malet hus. Lysegrå, tildels uklædte, forrevne, manglende glaser, med hængende vindski gjør bygningerne udvendig et meget tarveligt indtryk, og kommer man inden vægge, hvor skidne, dårlige møbler, knirkende stole, åbne skabdøre, gabende skuffer, sengen fuld af gammelt hør med ubestemmelige sengklæder henslængt i et hjørne og en rok midt op i høet, skidne benklæder og strømper ophængte ved peisen – alt fortæller dig om en mangel på evne og lyst til at hæve sig op af den i et civiliseret samfund laveste grad af menneskelig tilværelse, som minder dig om tilstandene i Valdres, Telemarken og flere fjeldbygder for en menneskealder tilbage i tiden, og du er glad, at du omsider får fat i et par karer, som tager dit tøj på ryggen og fører dig videre bort fra denne tilstand.⁴⁵⁷

Et interessant moment ved utsagnet er at det ikke er en beskrivelse av én husstand, men en generaliserende fremstilling av hvordan Fenger-Krog opplevde bygdene i området han besøkte. Diskursanalysen bygger som nevnt på lingvistikken, og om en ser på bruken av presens i en tekst som ellers er skrevet i preteritum, tyder dette på at utsagnet kan ses som en generalisering, og at den er en beskrivelse av hvordan bygdekulturen ved enkelte tilfeller *kunne være*. Et annet interessant moment ved teksten er hvorledes diskursen ikke kobler vanstellet til fattigdom. Den ”mangel på evne og lyst” til å heve seg opp av vanstellet forklarer Fenger-Krog med mangel på ”civilitation”. I 1800-tallets diskurs synes mangel på ”civilitation” å være forklaringen på landsbygdens vanstell, og desto lenger unna en kom Kristiania eller andre byer av en viss størrelse, desto svakere var ”civilisationens” påvirkning. En kan se hvordan Fenger-Krog sammenlignet området han besøkte med andre mindre siviliserte områder, som Valdres og Telemark, og hvordan disse plasseres i en sentrum-periferi-modell. Det er graden av kontakt med omverdenen som er avgjørende for forholdene

455 DNT 1868: s. 45.

456 DNT 1882: s. 18.

457 DNT 1882: s. 11.

på landsbygden: ”Vistnok søger de at følge med i tidens udvikling; men det vil ikke rigtig få nogen fart, så længe mangelen på kommunikationsmidler berøver dem den væsentligste del af det udbytte, de skulde have af sine bestræbelser i denne retning.”⁴⁵⁸ Teksten markerer distanse til bygdekulturen, men Fenger-Krog hevder at denne kunne reduseres dersom landet ble modernisert gjennom en forbedret infrastruktur, og agiterte derfor for ”veisagen”:

[...] og måske da veisagen, der for disse distrikter er af den allerstørste betydning, kunde få et andet opsving og blive fremmet på en sådan måde, at den kunde hæve distrikternes materielle og intellektuelle liv, og samtidig blive et værdigt mindesmærke på vor tids samarbejde til medborgeres vel.⁴⁵⁹

Utsagnet viser at tanken om å skape et nasjonalt kollektiv av ”medborgere” forutsatte modernisering, men moderniseringen hadde sine skyggesider, og i DNT/1901 beskriver Yngvar Nielsen ”Sætersdalen”:

Men vi saa tillige den nye tid, som holdt sit indtog i dalen. Den mælder sig med hoteller og springfjers madrasser, med dækkede borde og hermetik – den lader sig ikke drive bort. Den vender op og ned paa mangt og meget – ikke mindst paa sproget. [...] Jernbane og dampskibe øver sin opløsende virkning. Det er med dem som med regnen og kulden, der fortærer det sterkeste fjeld.⁴⁶⁰

Dette synliggjør det Tordsson omtaler som ”turismens iboende paradoks” som går ut på at etter hvert som flere og flere lokkes til reisemålene, desto mer sivilisert blir villmarken.⁴⁶¹ I det tidlige friluftsliv bidro den forbedrede infrastrukturen det førte med seg til en slik prosess.⁴⁶²

4.6 Friluftslivets økonomiske sider

Nielsen-sitatet over samsvarer med Tordssons oppfatning om at friluftslivet var en måte å spre bykultur inn i bygdekulturen.⁴⁶³ I *Norway: the Northern Playground* har William Cecil Slingsby skildret hvordan møtet med lokalbefolkningen kunne foregå:

On arrival at a sæter, one should take off one's hat and bow to the "sæter jente" as to a princess. She may keep you waiting for an hour until she has finished milking, before she can attend to your wants, but that is as it should be, and lessons on patience are very wholesome. When at last she provides a meal for you, the least you could do for her is to ask her to share some small portion of the luxuries which you are sure to have with you, and it is desirable to let her know that you are aware that she is conferring a favour upon you. If you can give her some little trinket, in addition to the small payment

458 DNT 1882: s. 13.

459 DNT 1882: s. 18.

460 DNT 1901: s. 38-39.

461 Tordsson 2003: s. 104.

462 Som nevnt skulle DNT arbeide for å "[...] lette Adgangen til Steder, der i sær Grad udmærkede sig ved Naturskjønhed, [...]" [DNT 1868: s. 82.]

463 Tordsson 2003: s. 102.

which goes to the farmer in the valley below, it will be much treasured. I have found coloured pictures, pins, and needles to be well appreciated.⁴⁶⁴

Turisme og friluftsliv var ofte en vinn-vinn-situasjon for både by og bygd. Folk som levde i de besøkte områdene kunne nyte godt av friluftslivets økonomiske sider og i utberedelsen av kommunikasjonsmidlene. Før infrastrukturen ble tilstrekkelig utbygd var det vanlig å betale ”folket” som bodde tett opptil naturen for kost og losji. Ikke alle lot seg forlede av Slingsbys ”knapper og glansbilder”, og etter hvert ble friluftslivet en næringsvei for enkelte bygdefolk. Denne fikk etter hvert et organisert preg, blant annet ved at DNT utarbeidet egne førertakster som sto på trykk i årbøkene, og som også ble publisert i Nielsens reisehåndbøker. ”*Alene paa Fjeldet* bør ingen gaa, uden han er nødsaget dertil”, står det å lese i ”Yngvar”, og beskriver hvordan en ”uøvet Fodgjenger” alltid bør ledsages av førere.⁴⁶⁵ Også Turistforeningen for Bergens By og Stift sysselsatte bygdefolket. Teksten ”Exingedalen” viser hvordan eliten så det å gi bygdefolket arbeid som en positiv påvirkning fra dens praktisering av friluftsliv. Forfatteren Hans B. og reisefølget betalte noen karer for å bære båt gjennom landskapet:

Men baaden – ja de tre husmend forbandte sig paa, at vistnok havde de været letsindige nok til for 8 kr. at resikere sin ryg op, men ikke gjorde de det vovestykke om igjen. Men dram, gode ord og betaling af 12 kr. pr. styk overtalte dem dog. Og saa sneglede de tilbage med sit hus paa ryggen.⁴⁶⁶

Mens DNT la vekt på det å oppleve norske landskap og utbedre kommunikasjonsmidlene som ledet dithen, finner en et økonomisk motiv bak stiftelsen av Turistforeningen for Bergens By og Stift. Kildene viser at den i større grad enn DNT hadde økonomiske interesser i turistnæringen, men her er tidsaspektet viktig, siden Turistforeningen for Bergens By og Stift ble siftet først i 1890, tjueto år etter den nasjonale turistforeningen. Førstnevntes ledelse hadde tette bånd til turismen, og ved foreningens 50-årsjubileum står det å lese i årboken:

Man hadde jo allerede fra tidligere en turistforening, [...] Den norske Turistforening var fortrinnsvis basert på fotturismen, [...] For Bergen, slik forholdene lå an dengang og hvor interessen var baseret på den utenlandske turisttrafikk var det den næringsmessige del av turisttrafikken, som man først og fremst tok sikte på.⁴⁶⁷

Turistforeningen for Bergens By og Stifts formålsparagraf lød som følgende:” Foreningens formaal er at virke til fremme og udvikling af turistlivet i Bergens By og Stift.”⁴⁶⁸ Paragrafen

464 Slingsby 1904: s. 45.

465 Nielsen 1879: s. XVI.

466 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1896: s. 14.

467 Bergens Turistforening 1940: s. 69-70.

468 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1893: 55.

er forøvrig ikke så ulik den en finner hos DNT: ”Foreningens nærmeste øjemed er dels ved medlemmernes kontingent, dels ved udgivelse af foreningens skrifter at erhverve midler til at lette og udvikle turistlivet her i landet.”⁴⁶⁹ Her kan det være nyttig å ikke fokusere så entydig på turismebegrepet siden skillet mellom friluftsliv og turisme ikke var så tydelig den gang som i dag. I artikkelen ”Lidt Reiseprat” i Turistforeningen for Bergens by og stift/1896 skriver forfatter A. H.: ”Det er en mangel ved udviklingen af vort turistliv her paa vestlandet, at hotellerne i regelen er saa dyre, at de maa skyes af de mindre bemidlede reisende.”⁴⁷⁰ Det var altså blitt for dyrt å reise på Vestlandet i forhold til andre steder: ”Hos alle østlandske turister er omkvædet stadig: ”Vi maa paa vestlandet til fjordene, her er saa ulige vakrere og mer storslagent end østerpaa, men her er saa dyrt!”⁴⁷¹ A. H. henvender seg til turistforeningen:

Dersom Bergens turistforening kunde faa enkelte hoteller – vore bondegaarder er ikke saa store, at de som regel kan afse flere gjesteværelser, og hustruene paa denne kant af landet er – paa faa undtagelser nær – ikke saa vellærte i husstel, at de kan paatage sig en enkel, men velstelt daglig husholdning til at indrette sin beværtning paa en baade økonomisk og sund levemaade – ja saa gjorde turistforeningen en god gerning baade for by- og landsfolk, den omkringboende almue vilde forstaa, at ”dette kan vi ogsaa gjøre, slig kan vi ogsaa indrette os.”⁴⁷²

Teksten viser at økonomiske interesser og interessen for å oppdra ”bygdefolket” kunne sammenfalle i turismen. Det samme motivet finner en i DNT/1881 hvor ingeniør W. Neumann beskriver sitt prosjekt om å lede to elver sammen for å ”gjøre Vettisfossen til den pragtfuldeste fos i Norge”.⁴⁷³ Tolv år senere argumenterte han fortsatt for ideen, men med en mer fargerik *parole*, og kom med følgende utsagn i Turistforeningen for Bergens By og Stift/1893: ”Aa, hvor indbydende det er at føre Fleskedølas vandføring ned i Koldedøla og aa, hvor inderlig let det er at udføre.”⁴⁷⁴ Fossen var blitt en turistattraksjon i et samfunn hvor tuistnæringen ekspanderte: ”Fra at regnes i hundreder i 1881 er de fremmedes besøg hos os nu gaaet op i ligesaa mange tusinder og for denne strøm, der stadig synes at tiltage, har man maattet indrette sig tilsvarende.”⁴⁷⁵ Neumann poengterte at den store strømmen av besøkende ikke ville utgjøre noen trussel for områdets egenart:

Vore bønders karakter er ikke af en saa vek natur, at den resikerer at tage skade ved paavirkning af en eller anden fremmed vagabond, og da de fleste udenlandske turister er mer eller mindre bemidlede folk,

469 DNT 1870: s. 120.

470 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1896: s. 21.

471 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1896: s. 21.

472 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1896: s. 22.

473 DNT 1881: s. 2.

474 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1893: s. 10.

475 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1893: s. 8.

for største del tilhørende de bedste klasser, er udsigten til, at vi kun kan have gevinst af samværet med dem meget større, end at vi skulde tage nogen skade derved.⁴⁷⁶

Moderniseringen av landet vil ha en positiv innvirkning på lokalmiljøet, dersom bøndene, altså folket, "[...] lærer af den, tilgodegjør sig de gode impulser, og optager efter evne af den livserfaring og den energi, som udlændingen har i højere grad end vi."⁴⁷⁷ Utsagnet viser at modernisering og nasjonsbygging ofte var sammenfallende, og at diskursene eksisterte side ved side.

4.7 Konklusjon – modernisering som motiv for friluftsliv?

"Man trenger ikke å være en av dem for å forstå dem", skrev antropologen Clifford Geertz (1926-2006) i et essay om kulturforståelse.⁴⁷⁸ Friluftslivet ble en arena for et kulturmøte mellom byelite og bygdekultur, et møte hvor eliten lærte landet å kjenne – på godt og vondt –. Den norske egenarten lå hos "folket" og der embetsmannsstatens nasjonalisme tok sikte på å forene de to kulturer i sitt moderniseringsprosjekt, var det i venstrebevegelsens nasjonalisme i første rekke bygdekulturen en skulle bygge på, men også her i en modernisert utgave. Anne-Lise Seip påpeker at til tross for at den norske nasjonalismen dyrket det rurale, var det først og fremst byfolket som laget seg en representasjon av folkets kultur, og da ikke uten reservasjoner: det rurale måtte omformes og bearbeides, og først da kunne det urbane og det rurale smelte sammen.⁴⁷⁹ Brit Berggreen er en av dem som har påpekt at i romantiseringen av det landlige, såkalt *rural romanticism*, var det et sprik mellom den edle bonden i romantikkens svermeri, og den egentlige bonden plassert i det norske landskapet.⁴⁸⁰

En diskursanalyse av det tidlige friluftslivets tekster viser at eliten skildret folket den møtte med en viss distanse. Byeliten objektiverte bygdekulturen som en idealisert nasjonal-kultur, men var ikke ensidig positiv til det den så. Kildene viser en ovenfra-og-ned-holding til bygden, tross for at eliten var avhengig av bygefolkets tjenester i den praktiske utførelsen av friluftslivet. Dette henger sammen med elitens symbolske makt til å konstituere det gitte gjennom utsagn om det, og til å få andre til å se og tro på en oppfatning av verden, og til å bekrefte den eller til å forandre den. Slik kunne byeliten definere en bygdekultur der sistnevnte ble en idealisert nasjonalkultur som hadde sine mangler, mangler som ofte ble

476 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1893: s. 8.

477 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1893: s. 8.

478 Geertz sit. i Hylland Eriksen og Arntsen Sørheim (2007): [Hylland Eriksen og Arntsen Sørheim 2007: s. 46.]

479 Seip, Anne-Lise 1994: s. 286.

480 Berggreen 1989: s. 25-32.

begrunnet med mangel på ”kultur” eller ”civilisation”. Denne kunne eliten spre nedover i samfunnet, blant annet gjennom en utbedret infrastruktur.

Hvem definerte den norske kulturen? I det foucaultske maktbegrep er ikke makt noe en har, men noe som utøves. Makt produserer den sosiale virkeligheten, og maktbegrepet er derfor tett knyttet til diskurs. I DNTs første årbok ba venstremannen Berner turistforeningen om å verne om folkets kultur siden deres kultur var norsk kultur, og utsagnene hans er i tråd med tokulturparadigmet som så landets urbane kultur som et resultat av utenlandsk påvirkning, mens en måtte ta turen ut i landets rurale strøk for å finne den ekte norske kulturen. Det å få tatt sistnevne i selvsyn og få oppleve litt av magien i det opprinnelige, synes for enkelte å være motivet for å praktisere friluftsliv. Dette motivet faller sammen med det estetikkorienterte friluftslivet, men for å oppsøke disse områdene måtte det infrastruktur til. DNT-leder Yngvar Nielsen omtalte foreningens virke som ”At vinde nyt land for Norrønafolket”, noe som synliggjør en nasjonal diskurs, men også hvordan en la forholdene til rette for at byeliten kunne oppsøke naturen. Friluftsliv ble en måte å spre bykultur inn i bygdekulturen. Sistnevnte ble gjerne sett som en idyllisert opprinnelig kultur, men i det tidlige friluftslivets tekster finner en forholdsvis lite av romantikkens tanker om ”den edle ville”. Det gamle og opprinnelige samfunn hadde sine skyggesider, men samfunnet var i endring. Tordsson omtaler turismens iboende paradoks, for desto mer turisme i villmarken, desto mer sivilisert blir den. I det tidlige friluftslivet skjedde så blant annet fordi både by og land hadde økonomiske interesser i friluftslivet. Dette, samt utbedringen en av kommunikasjonene var riktignok ofte i begge kulturers interesse, men foregikk på elitens premisser.

Kapittel 3 og 4 har vist hvordan ulike diskurser gjorde seg gjeldene i det tidlige friluftslivet, og da både i form av en nasjonal diskurs og en moderniseringsdiskurs uten at de kolliderte med hverandre. Tvert imot, så er kontinuiteten absolutt tilstede. Der kapittel 3 så nasjonalisme som svar på moderniteten, har dette kapitlet vist at modernisering var nasjonsbygging.

5 Friluftslivet i en sunnhetsdiskurs

”Rousseau du trengs mer i dag enn noensinne.”
*Fridtjof Nansen, 1900.*⁴⁸¹

5.1 Innledning

Den siste av oppgavens tre hoveddeler tar for seg friluftslivet i en *sunnhetsdiskurs*. Forrige kapittel viste hvordan det nasjonale prosjektet mot slutten av 1800-tallet gikk fra å være embetsmannstatens moderniseringsprosjekt til å bli venstrebevegelsens dannelsesprosjekt, uten at moderniseringsdiskursen fortrengte den nasjonale. Helse var også nasjonsbygging, men friluftslivet var ikke et kollektivt prosjekt utover eliten, til tross for dets helsemessige fordeler. Norsk helsepolitikk på 1800-tallet hadde et folkehygienisk perspektiv og sykdomsbekjempelse skulle involvere hele befolkningen. Helse gjennom friluftsliv forble likevel et individuelt prosjekt helt til friluftslivet ble demokratisert i mellomkrigstiden. Det store nasjonale kollektivet som sto sentralt i kapittel 3 og 4, ble ikke viet den samme oppmerksomheten.

Som nevnt omtaler Torgeir Matre i sin kroppssosiologisk analyse av endringsprosesser i friluftslivet, de første tiårene av sin tidsmessig avgrensede (1850 og 1930) periode som ”Den distanserte og betraktende kroppen”, mens perioden fra slutten av 1870-årene til århundreskiftet omtales som ”Den sterke og kraftfulle kroppen”, og Matres siste periode strekker seg fra århundreskiftet og inn i mellomkrigstiden og benevnes som ”Den sunne kroppen”, og her ble friluftslivet i enda høyere grad enn tidligere satt opp som motpol mot byen.⁴⁸² Matre hevder at den sunne kroppen sto sentralt i et friluftsliv på vei inn i 1900-tallet, og vektleggingen av den sunne kroppen i friluftslivet tydeliggjør han gjennom å dele det i to dimensjoner: For det første ved at friluftslivet ble et middel til å styrke kroppen som grunnlag for bedre helse og økt livsglede, og for det andre ved at friluftslivet ble mer tilpasset menneskenes behov i et samfunn preget av industrialisering og urbanisering.⁴⁸³ Denne delingen mener jeg er fornuftig, og skillet vil utgjøre en todelt struktur i dette kapittelet. Førstnevnte gjør seg utslagsgivende gjennom en kroppsliggjøring av friluftslivet. Denne var påvirket av et sunnhetsideal. Friluftsliv var ikke bare til for opplevelsens del, men også for å holde kroppen frisk. Der det romantikkinspirerte estetiske møtet med fedrelandets natur og kulturarv sto sentralt i det tidlige friluftslivet, vokste det frem et mer helseorientert friluftsliv

481 Nansen 1916: s. 99.

482 Matre 2000: s. 127-132.

483 Matre 2000: s. 131-132.

mot slutten av århundret. I DNTs første årbøker skriver aktørene gjerne om deres møte med fedrelandet, men i århundrets to siste tiår blir også deres egne bedrifter sentralt. Dette har sammenheng med at deler av friluftslivet ble mer konkurranseorientert gjennom de såkalte tindebestigerne. Derfor vil jeg i dette kapittelet vie plass til fremveksten av denne friluftstrenden som representanter for den engelske overklassen brakte med seg over Nordsjøen. Tindebestigernes idealer avvek som nevnt fra det tidlige friluftslivets, og friluftslivet gikk fra å være en opplevelse for estetikkens del til å bli en arena for praktiseringen av et konkurransepreget friluftsliv der den kroppslige utfoldelsen sto sentralt.

Kapittelets struktur er todelt. Først beskriver jeg kroppsliggjøringen av friluftslivet og tar sikte på å vise idrettens rolle her, og for å vise at den nasjonale diskursen og sunnhetsdiskursen kunne eksistere samtidig, vil jeg ta for meg fremveksten av en skikultur, ”den mest nationale af alle norske idrætter” etter Fridtjof Nansens mening.⁴⁸⁴ Andre halvdel av kapittelet viser hvordan sunnhetsdiskursen også besto av en helsediskurs i et samfunn på vei inn i det moderne. Jeg vil ta for meg friluftslivets rolle i det industrialiserte samfunn, og hvordan friluftslivet var en måte å komme i kontakt med det begrepet benevner – *fri luft*. For å gjøre dette vil jeg først beskrive helse i 1800-tallets Norge, og siden hvordan det vokste frem en oppfatning om at friluftsliv gjorde godt for sinnet, altså som en form for sivilisasjonskritikk, og hvordan det vokste frem en oppfatning om at et liv i fri luft kunne gjøre godt for den fysiske kroppen. For å sette friluftslivet inn i sin kontekst vil jeg blant annet se på tuberkulosen.

Målet med kapittel 5 er å kartlegge i hvilken grad helse og sunnhet kan ses som motiv for 1800-tallets friluftsliv. Den overordnede sunnhetsdiskursen består av flere diskurser, og da i form av en kroppslig diskurs fremmet av tindebestigerne, men også i form av en helsediskurs som vokste frem i takt med urbaniseringen, og som hevdet at friluftsliv bygget opp *både* kropp og sjel.

5.2 *Kroppens plass i friluftslivet. Den kroppslige diskursen*

Det var som nevnt naturopplevelsen som sto sentralt for det tidlige friluftslivets norske aktører. Bjørn Tordsson har hevdet at det å ferdes i naturen ved forrige århundreskifte ble kontrastert til andre måter å ferdes på ved at friluftslivsaktørenes utfoldelse i naturen ble påvirket av en tendens som verdsatte et kroppslig og sanselig aktivt forhold til den.⁴⁸⁵ Matre karakteriserer friluftslivet ved århundreskiftet ved at bruken av fjellet gikk fra å være passiv

484 Nansen 1890: s. 78.

485 Tordsson 2003: s. 101.

betraktende og synsmessig konsentrert mot de store utsyn, til å bli rettet mot smidige bevegelser, utholdenhet og sansemessig nærhet til naturelementene.⁴⁸⁶ En endring fra det estetiske aspektet mot det kroppslige aspektet ved friluftslivet er å spore i kildene: ”En sådan fjeldvæg lader sig ikke beskrive i detaljen. Den kan heller ikke males. Den må sees. Man må selv være i bevægelse.”, skriver Emanuel Mohn i DNT/1882.⁴⁸⁷ Utsagnet viser at enkelte beveget seg noe bort fra estetikken og begynte å legge vekt på de mer kroppslige sidene ved friluftslivet, men overgangen var gradvis, og kontinuiteten mellom et estetisk- og et kroppslig orientert friluftsliv var tilstede, og viser således at ulike diskurser kunne sammenfalle. En tekst av danske Carl Hall hentet fra DNT/1883, viser hvordan sistnevnte fikk innpass hos enkelte av friluftslivets aktører.

Begyndelsen var ikke videre lovende; thi det første blik på Bispens sydside, når man er avanceret en 3-400 fod indefter, er vel ganske malerisk fra et tilskuersstandpunkt, men med vore mer reelle hensigter var det med lidt blandede følelser, at vi herfra betragtede vor formentlige angrebsfront: en næsten lodret klippeside, der falder af fra tinden i en styrtning på henved et par tusinde fod.⁴⁸⁸

5.2.1 Tindebestigerne

Som nevnt brakte engelskmenn med seg en form for friluftsliv som gikk under benevnelsen *tindesport* eller *fjeldsport*. ”Kategorien ”gale Englændere” har tabt i kurs i vore dage, da alverdens nationer (forf s egen exkl.) strømmer til bjerglandene for at deltage i den almindelige væddekamp.”, skriver Hall i DNT/1881.⁴⁸⁹ Ordvalget ”væddekamp” viser at en konkurransementalitet var i ferd med å utvikle seg i det norske friluftslivet. Pål Kars tekst ”Fra Fjærland til Jølster” som stod på trykk i DNT/1885, ville nok neppe appellert i like stor grad til friluftslivets aktører to tiår tidligere: ”Jeg kan anbefale turen som en særdeles interessant fjeldvandring Opstigningen er brat og nedstigningen slem; for folk, der er tilbøielige til svimmelhed [min rettelse], vel endogså farlig.”⁴⁹⁰ Tindesporten var en mer risikofylt affære enn det estetikorienterte friluftslivet. William Cecil Slingsby bidro regelmessig med tekster til DNTs årbøker, som notisen ”Varselord” i DNT/1884: ”Ifjor sommer har der hændt tre tilfælde på høifjeldene i dette land (Norge), hvor man på en høist vidunderlig måde har sluppet derfra med liv og hele lemmer.”⁴⁹¹ Språket viser at kilden er av normativ karakter: ”Det er sikkert også på høi tid for spottere og folk, som gjør sig lystige

486 Matre 2000: s. 67.

487 DNT 1882: s. 103.

488 DNT 1883: s. 54.

489 DNT 1881: s. 142.

490 DNT 1885: s. 13.

491 DNT 1884: s. 107.

over brugen af taug, isøks og søm under skoene, at tie!!!”⁴⁹² Etter tre årboksider kommer Slingsby med en oppfordring om å utvise forsiktighet: ”Feighed er ikke at rose, men forsigtighed er en dyd. Dumdristighed er ligefrem slethed. Hold af dine fjelde og søg at finde deres hemmelighedsfulde afkroge, men giv dem din respekt såvelsom din kjærlighed!”⁴⁹³ Tekstens formanende tone bygger opp om engelskmannens autoritet, for han var til stor inspirasjon for norske fjellvandrere. ”Som pionér her bør Slingsby mindes, sålänge fjeldsporten holdes i ære i Norge”, står det å lese i DNT/1886.⁴⁹⁴

For tindebestigerne handlet det om å komme seg opp på tinder, og det var da gjerne ”jomfruelige” tinder som skulle ”erobres”. Tekstene viser at friluftslivets kroppslige diskurs bygget opp om en konkurransementalitet som gjør seg gjeldende i kildene gjennom et språk preget av et maskulinitetsideal. Som Geir Grimeland har påpekt i *En historie om klatring i Norge 1900-2000* (2004) var de første tindebestigerne menn, men med ett viktig unntak: den kjente Therese Berthau.⁴⁹⁵ I tekstene bruker aktørene både militære og erotiske metaforer. ”There are in Norway many virgin mountains yet to conquer.”, skriver Slingsby i *Norway: the Northern Playground*, og fortsetter: ”Woo them, as they deserve to be wooed, with an intense love and with a wholesome respect.”⁴⁹⁶ Den erotiske metaforbruken tydeliggjøres her ved uttrykket ”virgin mountains”, mens den militære tydeliggjøres ved uttrykket ”conquer”. DNTs årbøker i andre halvdel av 1800-tallet er fulle av tekster hvor landets fjelltopper blir erobret i tur og orden, og i flere årbøker finner en tekster som fungerer som rene skrytelister over medlemmenes erobringer. Medlemmenes tindebestigninger er et sentralt tema også i Turistforeningen for Bergens By og Stifts årbøker på 1890-tallet. Johan Hammer juniors artikkel i Turistforeningen for Bergens By og Stift/1897 bærer det megetsigende navnet ”Mine Første tinder”. Også bergenserne benyttet seg av et språk krydret med militære og erotiske metaforer, for som Kristian Bing skriver i Turistforeningen for Bergens by og stift/1893: ”Vi to blev da enige om næste dag at gjøre et angreb paa den sydøstligste af fjeldets tinder, den mest fristaaende og den fra bygden vakreste, [...]”⁴⁹⁷ Året etter skriver han om en annen tind: ”Tinden er i sig selv ikke vanskelig at bestige, men den er paa alle kanter ganske mærkelig beskyttet mod tilnærmelser: [...]”⁴⁹⁸ En tekst i DNT/1881 viser hvordan friluftslivets aktører hadde som mål å erobre landets fjelltopper, og det konkurranseorienterte

492 DNT 1884: s. 110.

493 DNT 1884: s. 110.

494 DNT 1886: s. 68.

495 Grimeland 2004: s. 14. Om det tidlige friluftsliv og kjønn: Pedersen (1999) og Singsaas (2004).

496 Slingsby 1904: s. 421-422.

497 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1893: s. 29.

498 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1894-95: s. 70.

friluftslivet fremmes ytterligere ved at teksten er skrevet med et språk med språklige virkemidler hentet fra den militære feltet, for blant annet omtaler forfatter Hall seg som ”rekrut”. ”Vor felttogsplan var grumme simpel”, skriver han, ”Gjennem flere forsøg fra alle kanter at søge at finde Hornets ”svage side”, hvis en sådan existerede, og ligesom de fleste af vore forgjængere begyndte vi rækken med et forsøg fra nord, [...]”⁴⁹⁹ I DNT/1883 uttrykker Hall seg med militære metaforer, og viser at allerede erobrede tinder ikke var like forlokkende som de jomfruelige: ”[...] Vengetind blev, som bekjendt, beseiret i 1881 af mr. Slingsby, og den frembød følgelig relativt mindst interesse fra et montaniststandpunkt; [...]”⁵⁰⁰ I DNT/1885 er Halls *parole* igjen av militær art: ”Om den rette angrebsfront for os nærede jeg nu ingen tvivl. [...] Kl. 10 gjordes holdt i en høide af 6700-6800’ for at ”holde krigsråd” under en fremspringende knaus [...]”⁵⁰¹

En viss eksklusivitet fantes innad i friluftslivsmiljøet og vissheten om å ha erobret en tinde, og da allerhelst som førstemann, synes å ha vært viktig for friluftslivets aktører. I teksten ”Bestigning af Store Ringstind” fra Turistforeningen for Bergens By og Stift/1896 skriver forfatter Kaspar Kielland:

Jeg har ofte tidligere dvælet ved det spørgsmaal, om tindebestigning som sport betragtet i og for sig kan ha’ noget særligt tiltrækkende ved sig. [...] Ikke det, at man efter udførelsen af en eller anden vanskelig bestigning maaske kan smigre sin forfængelighed med tanken om, at her har du været ”den første”! – et moment som maaske er medvirkende hos enkelte, men alene den rent sportsmæssige tilfredsstillelse, der ligger i bevidstheden om at kunne overvinde de af naturen reiste vanskeligheder. Jeg vil dog skynde mig at tilføie, at det æsthetiske moment, natursceneriene og deres indvirkning og indflydelse paa den menneskelige sjæl vistnok hos de fleste fjeldvandrere er saa inderlig forbundet med det sportmæssige, at jeg for min del vanskelig kan tænke mig disse faktorer skilt ud fra hinanden hos en virkelig tindesportsmand.⁵⁰²

Selv om Kielland vegret seg for selv å vedkjenne seg et konkurranseorientert friluftsliv, viser teksten et friluftsliv i endring. Språket er forankret i både et estetisk- og et kropporientert friluftsliv, og avslutningsvis skriver Kielland om hvem som var den virkelige tindebestiger:

[...] de, som er mest tiltrukket af fjeldene og tinderne og oftest vender tilbage til disse, er de, [...] som kan forbinde en glimrende sports muntre tidsfordriv med den uforklarlige henrykkelse, som fremkaldes ved synet af de uendelige fjeldvidders, de stolte tinders herlige form, tone og farve.⁵⁰³

499 DNT 1881: s. 123.

500 DNT 1883: s. 51.

501 DNT 1885: s. 95.

502 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1896: s. 40.

503 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1896: s. 41.

Det konkurranseorienterte friluftslivet skapte enn viss eksklusivitet innad i et friluftsliv som ekspanderte, for ikke bare viser kildene et ønske om å erobre tindene, de viser også hvor viktig det var å kartlegge hvem som var den første til å gjøre så. Under ”Notiser” i DNT/1880 finner en teksten ”Berigtigelse” hvor Mohn skriver følgende: ”Jeg har senere fået underretning om, at Jens Tronhus og jeg ikke er Tjukningssuens [Surtningsssue] første bestigere. Jeg kan nu oplyse om, at denne tind allerede for omkring 40 år siden har været bestegtet af storthingspræsident Johan Sverdrup”.⁵⁰⁴ Som kilde er teksten interessant av to grunner. For det første fordi den viser at det var viktig å få kartlagt hvem som var den første på landets tinder, og for det andre fordi den er nok et bevis på friluftslivsaktørens symbolske kapital. Tekstene beskriver ofte egne og andres erobringer, og en la gjerne igjen håndfaste bevis for sine erobringer. Hall skriver: ”[...] thi efter mit skjøn bør slige synlige tegn om de første bestigere helst blive på stedet til oplivelse for efterkommerne; [...]”⁵⁰⁵ På en tinde som var blitt besteget av Slingsby, fant ikke Hall noe annet bevis for engelskmannens erobring enn noen fyrstikker. ”Til Slingsby’s honnør byggede vi en solid varde. [...] I varden indmurede vi en flaske med Slingsby’s og Vigdal’s navne samt en notis om vor senere bestigning etc.”⁵⁰⁶

Ved en gjennomgang av turistforeningenes årbøker i de siste tiårene av 1800-tallet ser en hvordan de ulike tekstene bygger på hverandre. Ulike forfattere skriver om sine tindebestigninger, og som Halls tilfelle viser, om sine egne erobringer i lys av andres. I DNT/1883 skriver O. H.:

Stedtinden er efter alles sigende endnu ubetrådt af menneskelige fødder. Der står den, som en af kjæmper ”der endnu skal tages”, som mr. Slingsby udtrykker sig, og – for at blive i denne mands udtryk – måske også mere ”jomfruelig” end mange andre. For øiet ser det ialfald du, som om den skulde negte enhver beiler.⁵⁰⁷

De ulike forfatterne henviser ofte til egne og andres tekster, som derfor gir uttrykk for en høy grad av intertekstualitet. En annen tekst i DNT/1883 viser denne intertekstualiteten da Slingsby uttrykker seg som følgende: ”First of all, I must add my little quantum of persuasion, in addition to Mohn’s most interesting paper in last *Årbog*, [...]”⁵⁰⁸ Videre skriver han: ”West of the fjord, Mohn has described so very fully, that little else is desirable. As to the grandeur and beauty of the scenery, I need only refer to his paper in last year’s book,

504 DNT 1880: s. 112-113.

505 DNT 1883: s. 70.

506 DNT 1883: s. 70.

507 DNT 1883: s. 109.

508 DNT 1883: s. 86.

to pages 124 and 125, which I cordially endorse.”⁵⁰⁹ Også i *Norway: the Northern Playground* finner en eksempler på denne intertekstualiteten, og hvorledes friluftslivet inngikk i en sunnhetsdiskurs:

The vividly written and poetical descriptions of his [Emanuel Mohn] tours which appeared in the early numbers of the *Norske Turist Forening's Aarbøger* most certainly led hundreds of young students, and grey-haired fathers of families as well, to forsake the flesh-pots of the valleys and to breathe for a while the pure breath of heaven in Jotunheimen.⁵¹⁰

Det konkurranseorienterte friluftslivets eksklusive karakter ble ytterligere styrket ved at det vokste frem et skille mellom den ”ekte” formen for friluftsliv, det vil si det som en i dag ville plassert i kategorien *friluftsliv*, og den mer makelige formen for friluftsliv, og med det menes det som i dagens diskurs ville blitt benevnt som *turisme*. ”Som ægte turister gikk vi da også på tind”, uttrykker Rasmus Søgaard seg i DNT/1885.⁵¹¹ Deler av tindesportmiljøet ble samlet i *Norsk Tindeklubb* (NTK) som ble stiftet i 1908, og som var en eksklusiv klubb man måtte inviteres inn i. ”Sportens frimurere” kaller Grimeland dem.⁵¹² Nevnte Bing var en sentral aktør i det tidlige friluftslivet, og var en eksponent for dets mer kroppslige sider, og tok blant annet initiativ til stiftelsen av *Bergens fjellmannalag* i 1895, hvis formål var ”at pleie medlemmernes interesse for fjeldfærd som idræt og bibringe medlemmerne praktisk innsigt i udøvelser af samme – altsaa væsentlig forskjelligt fra de lokale turistforeningers, hvis opgave er at virke til fremme af reiselivet i sin almindelighed.”⁵¹³ Stiftelsen kan ses som et bilde på det skisma som fant sted i friluftslivet. Det friluftsliv som var forankret i den nye kroppslige diskursen, var ikke forenelig med den mer makelige formen for turisme som byens borgerskap ønsket å legge forholdene til rette for. Fjellmannalaget var en eksklusiv klubb, og kontingenten på 20 kroner (10 ganger så mye som for Turistforeningen for Bergens By og Stift), gjorde sitt til at klubben ble forbeholdt eliten.⁵¹⁴

Tindesporten var en kroppsliggjøring av friluftslivet, og som Slingsby skriver: ”Det viktigste udstyr for en tindestiger er følgende: Gode lunger, sundt hjerte, god fordøielse, brede skuldre og kraftige lemmer; desuden jevnt humør, en god portion taalmodighed, beslutsomhed

509 DNT 1883: s. 89.

510 Slingsby 1904: s. 39.

511 DNT 1885: s. 120.

512 Grimeland 2004: s. 23-24.

513 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1896: s. 52.

514 Ulvund 2005: s. 76.

og seig udholdenhed.”⁵¹⁵ Flere tekster gir uttrykk for at det kroppslige friluftslivet oppbyggende for kroppen, for som Slingsby skriver om tindesporten i DNT/1900:

There is no sport in the world, so invigorating; so good a restorative to the over-worked brain; so good for the lungs and heart; so capable of replenishing the store-house of nervous energy; of strengthening, and of creating muscular tissue; of expanding the chest: and of instilling into a man, the virtues of soberness, patience, endurance, unselfishness, true charity, true heroism, and a true love and reverence for his Creator; in short of making a mere person into – A MAN – in the highest sense of the word – as the sport of mountaineering.⁵¹⁶

Slingsby må sies å være opptatt av naturens helsebringende egenskaper: ”No man, however callous he may be by nature, can be much amongst the high mountains without gaining strenght of character as well as physical strenght.”, står det å lese i *Norway: the Northern Playground*.⁵¹⁷ I samme verk står det å lese avslutningsvis: ”The high mountain are the natural playground of those who are endowed with health and strength. They are the resting-places for the weary. Then away to the mountains, away, away, [...]”⁵¹⁸

5.2.2 Fremveksten av idrett og sport

Tindebestigerne brakte med seg et konkurransemoment som en i dag gjerne assosierer med idretten. I *Etymologisk ordbok* kan en lese at ordet *idrett* stammer fra det gammelnorske *íþrótt* som betydde ”åndelig og kroppslig ferdighet” og ”dyktighet, yrke, kunnskap og idrett”.⁵¹⁹ Folkeminneforsker Ørnulf Hodne har hevdet at en *idrottarmaðr* – med ”stungen d” – var en person som drev med idrett, men kunne også ha betydningen kunnskapsrik person.⁵²⁰ Med fare for å gå i anakronismens felle, må vel dette ses som et bilde på hvordan nordmenn ser på dem som bruker kroppen aktivt i naturen.

Nils Faarlund skriver at der begrepet ”the Sports”, som på norsk opprinnelig ble uttalt med to å-er, til å begynne med omhandlet det å være i naturen, fant det sted en omforming av dets innhold hvor ”spåart” gikk fra å være en alternativ livsform til å bli en del av det Faarlund omtaler som ”teknolivsformen” der konkurransemomentet kom til å spille en viktig rolle.⁵²¹ Idrettshistoriker Matti Goksøyr mener som nevnt at det som i dagens diskurs ses som to adskilte fenomener, idrett og friluftsliv, har felles opprinnelse, men at disse siden skilte lag gjennom en sportifisering av idretten. Goksøyr skriver at både friluftsliv, jakt og fiske ble

515 DNT 1902: s. 96. (”Oversat af Therese Bertheau” iflg. utgiveren)

516 DNT 1883: s. 100.

517 Slingsby 1904: s. 421.

518 Slingsby 1904: s. 422.

519 Bjorvand og Lindeman 2007: s. 530.

520 Hodne 1995: s. 9.

521 Faarlund 1992a: s. 36.

oppfattet som idrett, og i Laurentius Urdahls verk *Norsk Idræt* som kom ut i 1891, omhandlet nesten halvparten av artiklene det som i dag ville falt inn under kategorien friluftsliv.⁵²²

Den tidlige idretten var i Goksøyr's øyne en videreføring av bygdekulturens idrett, men formet i byeliten's bilde.⁵²³ Ifølge ham kan urbanisering og industrialisering være med på å forklare den moderne idrettens fremvekst, for med unntak av en del skytterlag var de første idrettsorganisasjonene først og fremst et byfenomen.⁵²⁴ Goksøyr mener den urbane idretten ble spredt ut i periferien i det han omtaler som en kulturell hegemonitanke.⁵²⁵ I artikkelen "By og land – mann mot mann? Kulturspredning og kulturelt hegemoni i den norske idrettshistorien ca 1860-1960" (1997) tar Goksøyr for seg hvordan den moderne idretten vokste frem i landets urbane områder, og beskriver det han kaller et *kulturoppgjør* mellom Bergens bedrestilte ungdom og strileungdommen fra byens nærområder.⁵²⁶ Dette kulturoppgjøret utspant seg i form av rokonkurranser hvor sistnevnte gjorde det skarpt. Goksøyr skildrer hvordan byungdommen og dens organisasjoner ønsket å gjøre idretten sosialt eksklusiv for å utelate strilene. Samme tendens finner Goksøyr i sin beskrivelse av de kappestrider på ski som fant sted i Kristiania, og hvor telemarkinger dominerte. Her rettet en fokus på hva som var målet med en skikonkurranse – det å gå raskest, eller skulle en skikonkurranse være en prøve i "riktig skiløbing"?⁵²⁷ Felles for rokonkurransene i Bergen og skirennene i Kristiania, var at i møtet mellom by og land var det byfolket som satte opp normene for idrettens videre utvikling.⁵²⁸ Goksøyr skriver at det var bygdefolket som mestret skiløping, mens det var borgerskapet som gjennom sine idrettsforeninger bestemte hvordan skiidretten skulle utformes.⁵²⁹

Etableringen av de første idrettsorganisasjonene kan ses i sammenheng med den samme "associationsaanden" som førte til DNTs stiftelse i 1868. *Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug* ble stiftet syv år tidligere, og begge initiativene sprang ut av samme miljø.⁵³⁰ Mens etableringen av DNT kan ses som et praktisk uttrykk for det estetiserende natursyn og ønsket om å lette tilgangen til "norske" landskap, så vel som et uttrykk for de mer økonomiske motiver i den gryende turistnæringen, viser etableringen av

522 Goksøyr 2008: s. 56.

523 For en analyse av borgerskapets rolle i fremveksten av den moderne idretten: Goksøyr (1991) og (1997).

524 Goksøyr 2008: s. 42.

525 Goksøyr 1997: s. 99

526 Goksøyr 1997: s. 102

527 Goksøyr 1997: s. 103

528 Goksøyr 1997: s. 105.

529 Goksøyr 2008: s. 53.

530 Professor Rasch, som var en av DNTs stiftere i 1868 bidro også til stiftelsen av den første idrettsforeningen. [Christoffersen 1968: s. 32.]

idrettsforeningen til en militær tankegang. Dette samsvarer med det Rune Slagstad omtaler som 1800-tallets diskurs om kroppens disiplinering, hvor kroppen skulle disiplineres med tanke på nasjonens forsvarsevne.⁵³¹ En sunn befolkning var en del av nasjonsbyggingen, og idrettens grunntanke var i første omgang å komme fedrelandet til gode. Goksøyr skriver at det var uvanlig å skille den tidlige idretten fra dens militære nytte.⁵³² Statsstøtten til Centralforeningen var militært begrunnet, og av riflene foreningen anskaffet, som selvsagt skulle være av samme kaliber som Hærens – det sa seg selv – skulle en tredjedel være *premierifler* under skytterstevner, mens resten skulle være vanlige *infanteririfler* som skulle gå på omgang hos medlemmene slik at de kunne få våpentrening.⁵³³ Goksøyr skriver at etableringen av Centralforeningen var påvirket av 1860-årenes politiske klima, og trekker her inn innenriks- så vel som utenrikspolitiske hendelser. Av sistnevnte vises det til konsulatsaken, til oppblomstringen av skandinavismen (og da til danskenes trøbbel med prøysserne) og til Krim-krigen. Av innenrikspolitiske hendelser vises det til en mer nasjonalpolitisk bevissthet i befolkningen for det var ikke bare offiserer som var tilhengere av å lære folk å skyte.⁵³⁴ I det hele kom ”Legemsøvelser” i skyggen av ”Vaabenbrugen” den første tiden, og i 1860-årene fantes det i følge Goksøyr bare én konkurrent til skytterbevegelsen, og det var den tyskimporterte turnbevegelsen.⁵³⁵

Ifølge Finn Olstad, en annen idrettshistoriker, hersket det mot slutten av 1800-tallet to oppfatninger om hva som skulle danne idrettens verdigrunnlag, og det var henholdsvis den folkehygieniske og den olympiske formen for idrett.⁵³⁶ Den folkehygieniske formen, såkalt ”rationel idræt” skulle være av slik art at ”folk kan vinde øget sundhed og kraft”.⁵³⁷ En motstander av dens motstykke, det konkurransorienterte olympiske idrettssynet, var Fridtjof Nansen. Polarhelten skilte ikke mellom friluftsliv og idrett, men mellom idrett og sport. Hans utsagn ”Øv idræt, men sky sport og alskens rekorder.”, bygger opp om dette synet.⁵³⁸ I teksten ”Friluftsliv” fra 1922 som oppsummerer hans tanker etter et liv levd i friluft, står det å lese:

Men en viktig side av idretten skulde jo nettop være friluftslivet: dette å komme litt bort fra de mange, bort fra den forvirrende larm hvori vårt liv så altfor meget føres, dette å komme ut i naturen, få nye og

531 Slagstad 2008: s. 326.

532 Goksøyr 2008: s. 56. For en gjennomgang av idretten og det nasjonale: Goksøyr (1994) og (2000).

533 Goksøyr 2008: s. 44.

534 Goksøyr 2008: s. 44.

535 Goksøyr 2008: s. 46.

536 Olstad 1986: s. 111.

537 Olstad 1986: s. 113.

538 Olstad 1986: s. 111.

store inntrykk fra skog og mark, de vide vidder, fra det store rum. Det står nok for mig som kanskje den største side av friluftslivet.⁵³⁹

I Nansens idrettsbegrep var friluftslivet integrert. I et av Edvard Griegs brev til Frants Beyer, datert ”Kristiania den 24de Oktober 1882”, skildrer Grieg et middagsbesøk hos Ernst Sars hvor Grieg møtte blant annet Nansen: ”For Nansen har jeg fået en stor Beundring Han er noget helt Andet end blot Sportsmand og Eventyrer. Han må have ført en næsten enestående åndelig Udvikling.”⁵⁴⁰ Nansen gikk i mot konkurransementaliteten som etter hvert skulle prege idretten, og ønsket en idrett forankret i en ideologi som la vekt på dens samfunnsnyttige sider. Idretten var til for å skape en sunn sjel i et sunt legeme, og skiløping var en måte å oppfylle dette målet.

5.2.3 Fremveksten av en skikultur

Tove Nedrelid har hevdet at det Nansen skrev og gjorde hadde en enorm effekt på folks forhold til friluftslivet, og hun har omtalt dette som ”Nansen-effekten”.⁵⁴¹ Nansen ble en pådriver for skiløpingen med sin Grønlandsekspedisjon i 1888-89. Hans ferd og den etterfølgende boken *Paa ski over Grønland* (1890) fungerte ifølge Goksøyr som ren ski-evangelisme.⁵⁴² Han påpeker at den natur som tidligere ble betraktet som vill og skremmende nå var blitt fascinerende. Her kunne en skape nasjonalhelter, og disse heltene brukte *ski*.⁵⁴³ Også Tordsson trekker frem Nansens rolle innen friluftslivet for først etter Nansens Grønlandsferd ble skiene tatt i bruk som redskaper for langferder i høyfjellet. Da Nansen foretok en skitur fra Bergen til Kristiania i 1884 ble dette oppfattet som noe helt nytt, men ved århundreskiftet hadde så mange skiløpere funnet veien opp på fjellet, at DNT vurderte å holde enkelte hytter åpne også i den kalde årstiden.⁵⁴⁴

Nansen viet et helt kapittel i *Paa ski over Grønland* (1890) til skiløpingens historie. Det må ifølge Tor Bomann-Larsen ses som et viktig stykke norsk prosa, fordi det var her Nansen knyttet sin vitenskapelige idrettsprestasjon til nordmenns felles nasjonale arv og redegjorde for skiløpingen, ”denne mæktige bevægelse” som i Nansens øyne brakte et ”helt nyt liv i det norske folk”.⁵⁴⁵ Nansens tekst er skrevet med et språk som inngår i en nasjonal diskurs, og Nansen fremmer skiløpingen som den mest nasjonale av alle norske idretter.⁵⁴⁶

539 Nansen 1978: s. 199. (Opprinnelig trykket i DNTs årbok for 1922.)

540 Kortsen 1973: s. 113.

541 Nedrelid 1992: s. 287.

542 Goksøyr 2008: s. 51.

543 Goksøyr 1994: s. 66-67.

544 Tordsson 2003: s. 100-101.

545 Bomann-Larsen 2005: s. 24.

546 Nansen 1890: s. 78.

Goksøyr hevder at fra rundt 1880 ble skiløping etablert som nasjonalsporten i Norge. Skiløping gikk fra å være en nasjonal idé til å bli en nasjonal aktivitet.⁵⁴⁷ Nansen poengterer at til tross for skiløpingens nasjonale uttrykk, er ikke dens opphav norsk, men:

Neppe nogensteds egner naturen sig bedre for skiløbning end i Norge, bakker er der nok af og ligesaa af sne. Lige fra barnsben vænnes vi til skierne, – den som god krog skal bli, maa tidlig krøges, – og naturen selv tvinger gutterne i mangen fjeldbygd i Norge, ja, jenterne med, til at bruge skierne næsten like saa tidlig som de kan gaa.”⁵⁴⁸

Med begrepet ”idrett” mente ikke Nansen de konkurranseorienterte aspektene som begrepet i dag gir uttrykk for, men en kroppslig friluftslivsdiskurs som skulle være oppbyggende for både kropp og sjel, og som utsagnet under viser, utelukket ikke sunnhetsdiskursen den nasjonale diskursen. Begge diskurser er å spore i samme utsagn:

Skiløbningen er den mest nationale af alle norske idrætter, og en herlig idræt er den, – fortjener nogen navn af idrætternes idrætt, saa er det isandhed den. Intet hærder musklerne og gjør legemet kraftigt og spændsigt som den, intet gir snarraadighet og behændighet bedre end den, intet hærder viljen og gjør sindet saa friskt som skiløbningen.⁵⁴⁹

Skiløping inngikk i den tidlige idretten. Goksøyr påpeker at ski, i motsetning til skøyter som byfolket først la sin elsk på, ikke kunne brukes inne i byene. Om en ville stå på ski måtte en ut i uberørt natur. Overgangen førte til at vinterfriluftslivet ble mer ”naturlig”.⁵⁵⁰

Kan der tænkes noe sundere og renere end paa en frisk vinterdag at faa skierne under føddene og stryge til skogs? Kan der tænkes noget finere og ædlere end vor nordiske natur, naar sneen ligger alendyp, drysset blød og hvid udover skog og aaser? Kan der tænkes noget friere og mere spændende, end naar man hurtig som fuglen stryger udover de skogklædte lier, mens vinterluft og grankviste suser en om kinderne, og øine, hjerne og muskler er spændte, færdige til at undgaa hver ukjendt hindring, som næste øieblink kaster i ens vei?⁵⁵¹

Kulturbegrepet fikk ofte hard medfart av Nansen. Skigåing var ikke bare en måte å komme seg *ut* i naturen, den var også en måte å komme seg *bort* fra den kunstige kulturen. Som Gunnar Breivik har hevdet, levde Nansen i borgerskapets siste store epoke, en tid hvor det ennå var mulig å snakke om moral, dannelse og karakter.⁵⁵² Nansen skriver videre:

547 Goksøyr 1994: s. 69.

548 Nansen 1890: s. 78-79.

549 Nansen 1890: s. 78.

550 Goksøyr 2008: s. 52.

551 Nansen 1890: s. 78.

552 Breivik 1992b: s. 27.

Er det ikke, ligesom hele kulturlivet med engang skylles ud af sindet og ligger igjen med byluften der langt bag – man gror sammen med ski og naturen. Det er noget, som udvikler ikke alene legemet men ogsaa sjælen, det har dybere betydning for et folk, end de fleste aner, dette.⁵⁵³

Tordsson påpeker at skiene ikke kom inn i friluftslivet direkte fra bygdekulturen, men via den gryende idretten og Nansens påvirkning. Han skriver at skiløping sammen med fjellspporten beriket turlivet med en tendens som verdsatte et kroppslig forhold til naturen, noe som hadde nært slektskap til datidens idrett.⁵⁵⁴ I denne oppgavens kilder gjør skiene sitt inntog mot slutten av 1800-tallet. I det tjuende århundrets første DNT-årbok finner en teksten ”Lidt om vinterture tilfjelds”, hvor bureauchef P. W. Barth skriver om skigåing og konkluderer med at:

Paa saadanne ture lærer man ret at forstaa, hvilket herligt middel skierne er til at bringe os frem, hvor det ellers et [sic!] umuligt at komme, og til at skaffe os de mest oplivende og prægtige fornøielser, saa vi ogsaa om vinteren kan nyde vor storslagne natur og derved styrkes og opkvikkes under det daglige stræv.⁵⁵⁵

Utsagnet ”styrkes og opkvikkes” viser til en oppfatning om at friluftslivet ikke bare var til for opplevelsens del, men at utfoldelse i naturen også hadde en positiv innvirkning på folks helse.

5.3 Helsediskursen

I sin analyse av Lysakerkretsen påpeker Bodil Stenseth at Nansens naturlyriske beskrivelser føyer seg inn i den nyromantiske åndsstrømningen som betonte mystikken, det subjektive og det opprinnelige. På terskelen til det tjuende århundre hadde ”tilbake til naturen”-slagordet til Jean-Jacques Roussau sterk appell.⁵⁵⁶ Friluftsliv handler i første rekke om å være i naturen, og etter hvert som det norske samfunnet ble mer og mer industrialisert og urbanisert i ”det store hamskiftet”, fikk friluftslivsbegrepet et nytt innhold. Det ble tettere knyttet til helse, og da både en sjelelig så vel som en legemlig helse.

5.3.1 Helse i det industrialiserte samfunn

Norsk helsepolitikk på 1800-tallet hadde et folkehygienisk perspektiv og sykdomsbekjempelse skulle involvere hele befolkningen. Slik fremstår helsepolitikken som et nasjonsbyggende prosjekt. Slagstad skriver at annen halvdel av 1800-tallet var tiden for bakteriologiens gjennombrudd, og nasjonsbyggingen gikk over i en ny fase da en gikk fra å verne seg mot en ytre til en indre fiende i ”krigen mot bakteriene av hensyn til

553 Nansen 1890: s. 78.

554 Tordsson 2003: s. 101.

555 DNT 1900: s. 48.

556 Stenseth 1993: s. 39.

folkehelsen”.⁵⁵⁷ I *Helse og nasjonsbygging* (2005) sporer forfatterne Øivind Larsen, Bård Alsvik, Magne Nylenna og Elisabeth T. Swärd et mønster i norsk helsearbeid på 1800-tallet, nemlig veien mot et moderne velferdssamfunn hvor helse fremstår som et sikkerhetsnett og som en rettighet, noe som ville vært utenkelig i 1700-tallets ”gamle samfunn”. Dette er ifølge forfatterne en del av samfunnets infrastruktur, og denne er basert på utbyggingen av et fellesskap og på en balanse mellom det kollektive og det individuelle, og slik fremstår helsearbeidet ved inngangen til det tjuende århundret som nasjonsbygging.⁵⁵⁸

De helsemessige forholdene var verst i landets urbane områder. Kristianias befolkning ble tredoblet på bare 25 år, og i 1905 bodde det over 226 000 i hovedstaden, og det var utsiktene til arbeid i de voksende industriene som hadde lokket til seg tusener i årene forut.⁵⁵⁹ Aina Schiøtz hevder at da samfunnet så en økende grad av urbanisering som følge av befolkningsvekst, økonomisk vekst og industrialisering, ble landdistriktenes kulturelle og hygieniske vaner brakt inn i byene hvor betingelsene for epidemier og sykdomsspredning skilte seg radikalt fra landdistriktenes.⁵⁶⁰ Schiøtz skriver at koleraen kan ses som et dystert bilde på de menneskelige kostnadene ved det industrialiserte samfunn, men sykdommen førte også til en ny forståelse for forholdet mellom fattigdom og sykdom, og i praksis førte koleraepidemiene til at det i et markedsliberalistisk samfunn som det norske, vokste frem en oppfatning om at det var det offentliges rolle og ansvar å bekjempe epidemier og andre sykdommer.⁵⁶¹

I andre halvdel av 1800-tallet fikk en kartlagt smittmekanismene og prosessene som foregår i kroppen ved smittesykdommer, og mikroorganismer ble oppdaget som årsak til flere av de viktigste folkesykdommene.⁵⁶² Som Larsen har vist ble ikke problemene løst ved oppdagelsen av disse, siden en ikke hadde de nødvendige botemidlene for å få bukt med sykdommene, og det en måtte stole på var foruten symptomatisk behandling av de syke, hygien og smittebekjempelsen.⁵⁶³ I Larsens øyne viste ”Lov om Sundhedscommissioner” av 1860 at det som ble sett som det største helseproblemet var å bekjempe de smittsomme sykdommene.⁵⁶⁴ Videre ble hensynet til smitte en viktig del av

557 Slagstad 2008: s. 326-327.

558 Larsen, Alsvik, Nylenna og Swärd 2005: s. 170-171.

559 Alsvik 2005: s. 39-40.

560 Schiøtz 2003: s. 26-27.

561 Schiøtz 2003: s. 28

562 Larsen 2005b: s. 30.

563 Larsen 2005b: s. 30.

564 Larsen 2005b: s. 30.

samfunnslivet, og påvirket alt fra byplanlegging til barneoppdragelse, og spesielt frykten for tuberkulose hadde en disiplinerende effekt.⁵⁶⁵

5.3.2 Friluftsliv i en sivilisasjonskritisk diskurs

Aasmund Olavsson Vinjes *Ferdaminni fraa Sumaren 1860* innledes med ordene: ”Fraa Byen det berer / Eg lyfter paa Hatt / Gud veit no den Dagen / naar dit eg kjem att!”⁵⁶⁶ Veien inn i naturen var en vei bort fra byen. Ifølge *Norsk Idéhistorie* så romantikken naturen som et tegn for frihet fordi den representerte det ekte og opprinnelige, og var fri for kulturens undertrykkelse.⁵⁶⁷ Som det påpekes i samme verk ble DNT etablert av Kristianias storborgerskap som var trette av byens vekst, arbeiderkaserner, larm, kullos og industri som de selv hadde tjent sin rikdom på.⁵⁶⁸ Fremveksten av friluftslivet kan dermed kobles til fremveksten av det industrialiserte samfunn, og det er derfor Breivik ser til England for å finne det moderne friluftslivets røtter.⁵⁶⁹ Den evige, sunne naturen ble satt opp mot den moderne, forurensede byen. Naturen ble sivilisasjonens motbilde, og noe en aktivt burde oppsøke. Dette er i tråd med Matres andre dimensjon om et friluftsliv tilpasset det moderne samfunns behov, i et samfunn preget av industrialisering og urbanisering.⁵⁷⁰ Larsen hevder at ved forrige århundreskifte var helse og friluftsliv knyttet sammen.⁵⁷¹ Det store demokratiseringsprosjektet innen friluftslivet et stykke ut på 1900-tallet, bar ifølge Oscar Solenes preg av en vektlegging av økt fritid og et ønske om å komme bort fra storbyen og dens uheldige påvirkning på mennesket – et liv i byene som mennesket ikke var skapt for. Slik fremsto byen som unatur.⁵⁷² Solenes har tatt for seg arbeiderfriluftslivet i første halvdel av det nittende århundre, men en liknende oppfatning kan spores i borgerskapets friluftsliv årene forut. Tordsson hevder at i industrisamfunnet fremstod naturen som en antisivilisatorisk moralitet som stod for det ekte og opprinnelige, og dermed også som det moralsk gode.⁵⁷³ Det vokste på 1800-tallet frem en idé om at byen brøt ned mennesket, men at det kunne bygges opp igjen i naturen. Tordsson støtter opp om Solenes syn om det ved forrige århundreskifte fantes et bilde på den sunne naturen som byens motbilde. Friluftslivet føyet seg inn i en sunnhetsdiskurs, og mennesket kunne finne igjen sin opprinnelige egenart som naturskikkelse

565 Larsen 2005b: s. 33.

566 Vinje 1975: s. 1.

567 Bliksrud, Hestmark og Rasmussen 2002: s. 310.

568 Bliksrud, Hestmark og Rasmussen 2002: s. 273.

569 Breivik 1978: s. 11.

570 Matre 2000: s. 131-132.

571 Larsen 2005c: s. 130.

572 Solenes 2001: s. 102.

573 Tordsson 2003: s. 131.

i naturen, og kunne dermed vinne tilbake sin helse.⁵⁷⁴ I DNT/1893 skriver nevnte Hall: ”Medens Schweiz allerede i en årrække har været udtrådt af turister af alverdens nationer, går det heldigvis langsommere med Norges ”overcivilisation”.⁵⁷⁵ Språket gir inntrykk av kritikk av turismen, og herunder friluftslivet, for Hall skriver blant annet:

Med et jevnt sundt legeme, som given forudsætning, er det nemlig ikke disse faktorer, men viljestyrken, den moralske utholdenhed, der fører længst. [...] Denne ”moraliske” kvalitet, som turister helst skal være i besiddelse af, slappes let, hvis man overanstrenger sig i rent fysisk henseende, t. ex. ved at gå for fort.⁵⁷⁶

Dette tyder på at en i friluftslivets helsediskurs vektla at friluftslivet skulle være oppbyggende for både kropp og sjel. 1800-tallets friluftsliv gir uttrykk for en lengsel etter natur. Rousseaus ”tilbake til naturen” knyttes gjerne til det europeiske åndslivs ønske om å vende tilbake til menneskets naturtilstand i et samfunn som fikk se mer og mer av det moderne samfunns skyggesider. Selve ytringen har i sin virkningshistorie fått mange feiltolkninger.⁵⁷⁷ Montaigne skrev i sin tid at det er en større oppgave å tolke tolkningene enn å tolke tingene.⁵⁷⁸ Jeg tolker Rousseau dithen at han ikke ville at mennesket skulle vende tilbake til en naturtilstand, for som han skriver:

Jeg forutsetter at menneskene er kommet til et punkt i utviklingen da de krefter som hindrer dem i å forbli i naturtilstanden, blir sterkere enn de krefter hvert enkelt individ kan sette inn for å holde seg i naturtilstanden. Da kan denne opprinnelige tilstand ikke bestå lenger, og menneskeheten ville gå til grunne om den ikke skiftet væremåte.⁵⁷⁹

En bør heller tolke Rousseau dit hen at en heller bør se naturtilstanden som et ideal. Jesper Jakobsen skriver i ”Friluftslivets naturoppfattelser” (1986) at den tanke som vokste frem mot slutten av århundreskiftet, ”den anden grønne bølge” (romantikken var den første), ikke var av nyere dato siden det å oppfatte natur i kontrast til kultur er ikke noen ny tanke. Jesper Jakobsen viser til Rousseaus ”tilbake til naturen”, og skriver at utsagnet ikke må tas til inntekt for et syn om å vende til vende tilbake til naturtilstanden, men heller se naturtilstanden som en rettesnor for det egentlige menneske.⁵⁸⁰ En arv fra romantikken er å spore i friluftslivets

574 Tordsson 2003: s. 131.

575 DNT 1893: s. 6.

576 DNT 1893: s. 9.

577 Jakobsen, Jesper 1986: s. 26.

578 Derrida 2006: s. 15.

579 Rousseau 2001: s. 16.

580 Jakobsen, Jesper 1986: s. 26.

kilder. I teksten ”Rensjagten i Jotunfjeldene” beskriver forfatteren O. B. ”renskytterne”, og knytter deres liv utenfor sivilisasjonen til en frihetstankegang:

Om han end ikke udbryder i begeistrede Lovtaler over sine Fjelde, har dog den Natur, hvori han lever, havt sin Virkning paa ham. Han bærer i sit Indre en maaske ubevidst Følelse af sin Frihed, og en Selvtillid, som hans stadige Kamp mod Naturen ikke kan undlade at fremavle.⁵⁸¹

Teksten fra DNTs andre årbok viser at en finner spor av rousseauske tanker også i det tidlige friluftslivets kilder. Teksten skildrer naturtilstanden som et ideal, altså i tråd med Jesper Jakobsens tolking av Rousseau, og det fremkommer av teksten at naturen, som subjekt, former individet som lever i den. Det er naturen som gir jegeren en slik frihet, selv om han ikke nødvendigvis vet det selv. Dette kan tolkes som sivilisasjonskritikk da reinjegerens darwininspirerte ”Kamp mod Naturen” ikke knyttes til noe negativt, men heller noe positivt. De som står utenfor sivilisasjonen innehar en ”Frihed” som dem som er innenfor ikke kan oppnå. Naturen ble oppfattet som de omgivelser der mennesket styrkes både fysisk og karaktermessig.⁵⁸² Carl Wilhelm Rubenson, som like etter århundreskiftet besteg en rekke norske tinder, og som var med å stifte *Norsk Tindeklub*, skrev i 1914 teksten ”Vor sport” hvor følgende står å lese: ”For en er selve klyvingen hovedsaken, for en anden fjeldet og livet der oppe. Men bare naar en har evnen og viljen til at ta med alt, blev fjeldsporten det den bør og kan bli for en.”⁵⁸³ For Rubenson var det viktig at både kropp og sjel kom til sin rett i naturen, noe den gjorde i tindesporten:

Det er meget i et menneske, som livet nu for tiden især i byerne, har svært liten bruk for, halvglemte evner og instinkter fra den tid, da menneskene levet sammen med naturen, maatte kjæmpe og stri med naturmagterne for at klare sig i kampen for tilværelsen. – Vi behøver det ikke længer nu. Men endnu hænger der noe igjen fra den tid. I ethvert normalt menneske er der en dyp trang til at føle samhørigheten med naturen, overbevise sig om, at hans sind eier røtter, som endnu ikke har tapt sitt tak i jorden. Det er denne trang som driver os byfolk ut til havet, ind i skogene, op paa fjeldet.⁵⁸⁴

Som Faarlund har vist, hevdet Rubenson at det var byfolket som trengte friluftsliv, og det gjorde de fordi de var avskåret fra opplevelsen av å ha ”røtter, som endnu ikke har tapt sitt tak i jorden”.⁵⁸⁵ For enkelte av friluftslivets aktører var det uberørt natur som lokket. Selv om Mohn kan ses som en tindebestiger, var han ikke like konkurranseorientert som flere av sine kollegaer, men la vekt på friluftslivets helsemessige sider, som det å ”kunne ånde ind den

581 DNT 1869: s. 85.

582 Jakobsen, Jesper 1986: s. 27.

583 Rubenson 1978: s. 117. (Opprinnelig trykt i *Norsk Fjeldsport*, Kristiania, 1914. Den første av tindeklubbens utgitte jubileumsbøker: 1914, 1933, 1948, 1958, 1968, 1983, 1998 og 2008)

584 Rubenson 1978: s. 117.

585 Faarlund 1986b: s. 21.

vidunderlige luft”, og ikke minst var naturopplevelsen viktig. I DNT/1874 skildrer han landskapet idet han har besteget Galdhøtind, et landskap som tydelig gjorde inntrykk på ham:

Det er dette kolossale fjernsyn, hvor jorden synes at løfte sig op, og hvor alle grænser tabe sig, som gjør det mest gribende og overvældende indtryk her oppe, ja næsten virker en slags angst for, at jorden skal forlade sin faste grund og flyde tilbage i sit ophav.⁵⁸⁶

Teksten gir inntrykk av en sublim naturoppfatning, og videre skriver forfatteren:

Og dette er Norge, således ser vort kjære fædreland ud! På de 500 kvadratmile som vi måske overskue, ikke en eneste menneskelig bolig! Hvor ere så ”de tusen hjem?” Ja vi vide jo, at de må ligge nede i revnerne. Men det af Norge, som vi se, hele dets øverste flade, er kun en uhyre ørken, en grænseløs, uoverskuelig vildmark.⁵⁸⁷

Her bør en legge merke til hvordan teksten må sies å inngå i den nasjonale diskursen. Både ytringen ”vort kjære fædreland” og det bjørnsoninspirerte ”de tusen hjem” fungerer som byggeklosser for en nasjonal diskurs. Teksten bidrar også til en annen diskurs, nemlig den sivilisasjonskritiske. Forfatteren blir slått av høyfjellets storslåtthet, men også av hvor isolert området var, og Mohn stiller seg spørsmålet om hvorfor friluftslivsmennesket tar seg bryet med å oppsøke dette landskapet:

[...] om indtrykket, man får heroppe, ikke kan regnes blandt de skjøne, så er det så storartet over al måde og beskrivelse, at ingen, som har været på toppen af Galdhøtind, ønsker den gjerning ugjort og det syn useet. [...] Og, om man ikke gik der for andet, så vilde det være nok at gå der alene for at kunne ånde ind den vidunderlige luft, som endnu mindre lader sig male af nogen pen, end det, der sees.⁵⁸⁸

Mohn skildrer sin naturopplevelse med ord i tråd med det estetikkorienterte friluftslivet og i tråd med sunnhetsdiskursen, hvor ordvalget ”Den vidunderlige luft” er et eksempel på sistnevnte. I en annen tekst viser Mohn hvordan den uberørte naturen lokket friluftslivets aktører: ”Antallet af de turister, som har været midt inde i dette landskab, når ikke sneset”, skriver han i ”De søndmørske alper” fra DNT/1882:⁵⁸⁹

Dette landskap må altså i det væsentlige siges at være et afstængt indland. Man kunde af denne grund – da det jo er bekvemt at kunne betegne det med et karakteristisk navn, som omfatter det hele – måske kalde det ”det søndmørske Schweiz”. Af samme grund er det også et rent *terra incognita* for veifarende folk. De færreste ved ikke engang, at det er til. Endnu ferre er de, som kjender noget nærmere til det.⁵⁹⁰

586 DNT 1874: s. 42.

587 DNT 1874: s. 42.

588 DNT 1874: s. 42-43.

589 DNT 1882: s. 110.

590 DNT 1882: s. 110.

Teksten viser at den uberørte naturen lokket. En annen som skildret sitt møte med uberørt natur var ingeniør Daniel Huun. ”En dagstur fra byen og man skimter de evige snevidder, – men for beliggenhedens skyld kunde de lige gjerne ligge paa Grønland; [...]”, står det å lese i Turistforeningen for Bergens By og Stift/1900.⁵⁹¹ Her undret Huun seg over at ikke flere besøkte slike områder:

Endnu findes mørke, kirkestille fjelddale uden avner, uden vei og sti – endnu findes ukjendte fjeldtrakter, nye ruter og overgange, som ikke benyttes af turisterne [...] Man kan snakke om idræt, saa meget man vil, og skryde af den – en ting er dog sikkert, at fjeldsporten hos os ligger ynkelig nede, – ja saa tilbage, at man kan tælle dem, der virkelig fortjener navn af ”høiturister”.⁵⁹²

Sitatet viser hvordan tindesporten førte til en viss eksklusivitet innad i friluftslivet, og for Huuns vedkommende var det høyfjellet som lokket: ”Høifjeldet er som havet – det drager. Aldrig saasart er man nede, før langeselen kommer.”⁵⁹³ Høyfjellet var et populært mål i det tidlige friluftslivet. ”Man føler sig greben af høifjeldets magt, – man trykkes formelig deraf.”, utrykker Huun seg, før han fortsetter: ”Her findes ikke merker af menneskehænder, af kultur eller viden, – – alt er tidens og naturens verk.”⁵⁹⁴ I teksten synes det å oppsøke høyfjellets ”stilhed” og ”ensomhed” å være et motiv for friluftsliv: ”Du kan bade dig i fjeldviddens ensomhed, – og i dens tusender af stemninger. Du kan leve dit friluftsliv som ingen andre steder.”⁵⁹⁵

Friluftslivets historie fra århundreskiftet og inn i mellomkrigstiden blir i Matres kroppssosiologiske undersøkelse omtalt som ”Den sunne kroppen”, og som nevnt ble denne perioden kontrastert til ”Den distanserte og betraktende kroppen” og ”Den sterke og kraftfulle kroppen”, og her ble friluftslivet i enda høyere grad enn tidligere satt opp som motpol mot det usunne bylivet.⁵⁹⁶ Dette samsvarer med hva Jesper Jakobsen mener å spore i sin friluftslivsforskning. Etter at et friluftsliv preget av det enkle liv i naturen ble omgjort til et friluftsliv der det enkle liv i naturen ble en utfordring, ble dette sunne friluftsliv redusert til rekreasjon. Naturen ble redusert til et sted hvor mennesket kunne stresse ned fra arbeidslivet.⁵⁹⁷ Friluftslivet fikk således en ny dimensjon, da det skulle være rekreasjon fra

591 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1900: s. 10.

592 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1900: s. 10.

593 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1900: s. 15.

594 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1900: s. 14.

595 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1900: s. 15.

596 Matre 2000: s. 127-132.

597 Jakobsen, Jesper 1986: s. 27. Faarlund hevder at rekreasjonstradisjonen stammer fra land som har ligget foran Norge i utviklingen av ”teknokulturen”. [Faarlund 1992b: s. 51.]

hverdagens krav. En slik diskurs er å spore i friluftslivets kilder, og som Anne Eriksen skriver fikk friluftslivet hos Nansen en eksistensiell dimensjon.⁵⁹⁸ En lengsel etter områder skånet for kulturens lange arm står sentralt i flere tekster i Nansens *Friluftsliv* (1916). I etterordet til artikkelen ”På ski over fjellet”, om skituren Voss-Kristiania-Voss, som han foretok i 1884 for å delta i et skirenn i hovedstaden, skriver Nansen om hvor endret høyfjellet var blitt i tiden mellom hans legendariske skitur i 1884 og 1916, som var bokens utgivelsesår:

Like fra Sverres tid – og lenge før – og til for få år siden, var det det samme her oppe – den samme ensomheten over disse fjell-viddene om vinteren... Men så nu! Lokomotiv-pipene skingret gjennom stilheten, togene fór prustende att og fram, den svarte kull-røiken slo ut av tunnel-hullene op mot den blå himmel – og den såkalte kulturen kryper høiere og høiere op på vidden med sine store hoteller og sine uungåelige ”turister”.⁵⁹⁹

Her finner en den samme lengsel etter fri og uberørt natur, men Nansen skildrer også hvordan kulturen kryper innover i naturen. Dette viser en sivilisasjonskritisk diskurs. En annen ting som bør trekkes frem i Nansens tekst er hvordan han skildrer ”turister” på en nedlatende måte. Et halvt århundre tidligere skilte en ikke mellom friluftsliv og turisme, men nå ser det ut til å vokse frem et skille mellom dem som vandrer i naturen med enkle midler, og dem som oppsøker naturen på en mer komfortabel måte. Dette samsvarer med Tordssons oppfatning av det tidlige friluftslivet, hvor det å ferdes med enkle hjelpemidler etter hvert ble sentralt. Nansen skriver videre om det nye turistlivet: ”Men å! når det bare ikke fulgte så meget a’ent med, det som ikke hever menneskene. Alskens luksus, med mat, og drikke, og toiletter, og kortspill, og narrestreker.”⁶⁰⁰ En av disse ”turistene” som Nansen omtaler dem som, var Redaktionssekretær Halfdan Eide som bidro til Turistforeningen for Bergens By og Stift/1905: ”Ved Finsevand ligger et lidet Hotel, trangt, men velstelt, med Piano og gode Cigarer. Egnen omkring Finse er ren Høifjeldsnatur, [...]”⁶⁰¹ Nansenteksten derimot gir uttrykk for en oppfatning om at kulturen, med sine ”piano” og ”cigarer”, opptar en for stor del av friluftslivet: ”Den vidden som løfter menneske-sinnet, og skulde gi de større, enklere linjer, ser de ferreste.”⁶⁰² Et lignende syn finner en hos Pål Kars som gjør seg de samme tankene i DNT/1896:

Naar man er kjed af at færdes paa de gamle turistveie, der er blevne rene alfarveie for alslags folk med alle civilisationens ydre kjendetegn i form af hoteller, galonerede portierer, høie regninger o. s. v., gjør

598 Eriksen: 2004: s. 360.

599 Nansen 1916: s. 57.

600 Nansen 1916: s. 58.

601 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1905: s. 22.

602 Nansen 1916: s. 58.

det en formelig godt at gjøre en tur over at af denne velsignede turiststrøm endnu saa uberørt strøg [...] ⁶⁰³

Teksten er et eksempel på det skillet som vokste frem mellom det som i dag ville gått under benevnelsen friluftsliv, og den mer makelige formen for turisme.

5.3.3 Den frie luften

I det industrialiserte og urbaniserte samfunn vokste det frem en tanke om at frisk luft var god medisin mot alskens sykdommer. Den rene luften på høyfjellet skapte ikke bare en sunn sjel, den var også oppbyggende for ens legeme. ”I fjeldregioner ånder vi så let [...]”, hevder Thrond Sjørnsen Haukenæs i en tekst datert til 1891, og etter å ha forlatt ”den behagelige fjeldregion med sine mange avvækslinger”, kunne han skrive om ”hvilken fornøielig fjeldtur jeg havde havt, som havde styrket mig både på sjæl og legem.” ⁶⁰⁴ En annen som så den frie luften som helsebringende var nevnte Hall. I DNT/1888 argumenterer han for at friluftslivet er helsebringende på grunnlag av ”bjergluftens mangel på bakterier”:

En poetisk tysk montanist skriver etsteds om den forædlede indflydelse, som bjergstigning medfører, idet den ”uvilkårligt vænner mennesket til sublime og mægtige tanker” (!). Inds. er nu ikke slet så lyrisk anlagt som hin ”sublime” germaner, men enhver fjeldturist vil sikkert indrømme, at et ophold – selv et mere forbigående – på høiderne pleier at medføre et eiendommeligt velvære. Tildels står nu sikkert nydelsen ved dette friluftsliv på bjergene i forbindelse med den voksende sands for natursjønhed, der er nutiden egen, idet de tider jo ikke ligger ikke så langt tilbage, da menneskenes børn nøiedes med at forbande bjergenes uhygge og besvær. Men opholdet på høifjeldet, som for vort vedkommende denne gang strakte sig over henved en uges tid, skjænker også et rent fysisk velvære, og det er en kjendsgjerning, at legemlig sundhed i regelen falder i tindebestigerens lod, så længe han bliver ”i det høie”. Inds. har spekuleret en del over årsagen hertil, og da de nyeste undersøgelser har, vist, at en rigelig portion af al vor dårlighed og elendighed synes at stamme fra d’ hrr. baciller, er han tilbøielig til at tro, at bjergenes livselixir bunder i den kjendsgjerning, at der som bekjendt slet ingen baciller findes i høiden ca. 6000’ og derover – hvilken hypothese herved henstilles til samtidens velvellige overveielse. ⁶⁰⁵

Utsagnet er et brudd med den estetiske naturoppfatningen, og romantikkens omforming av naturen til landskap. I det nye friluftslivet la en ikke like stor vekt på åndelig innlevelse i landskapet, og tindesporten kan ses som et uttrykk for en kroppsliggjøring av friluftslivet. Teksten knytter friluftslivet til en estetiserende naturoppfatning, men i den nye friluftslivsdiskursen er friluftslivet (1) kroppslig, (2) helsebringende, og (3) foregår i de høyereliggende strøk. Hall argumenterer for et friluftsliv med fokus på ”kroppslig velvære” som naturen ”skjænker” dem som tar turen opp i høyden. Diskursanalysen bygger på lingvistikken, og er en analyse av språk over setningsnivå, og om en analyserer setningen

603 DNT 1896: s. 76.

604 Haukenæs 1893: s. 11 og 14.

605 DNT 1888: s. 20.

syntaktisk, ser en at det er naturen som er agens i setningen. Dette bør ses i sammenheng med hvordan naturen i seg selv ble sett som helsebringende. Ikke all argumentasjon for den frie luftens helsebringende egenskaper var like velbegrunnet som Halls, med hans hypotese om ”at der som bekjent slet ingen baciller findes i høiden ca. 6000’ og derover ”, men i 1800-tallets sunnhetsdiskurs hersket det en oppfatning om at frisk luft var helsebringende: ”9 timers kjøretur bringer mig tilbage [...], og mit friluftsliv er tilende for denne gang, men den gode virkning af denne deilige tur i den rene fjeldluft, er jeg sikker paa, at jeg længe vil føle.”, konkluderes det med i DNT/1900.⁶⁰⁶ Tordsson hevder at det sjelden ble gitt noen medisinsk begrunnelse for hvordan naturen gjorde mennesket vel, men ved å se på bruken av metaforen ”luft”, som i ordet *friluftsliv*, og hvordan den skitne byluften ble satt opp i mot den friske fjelluften, hevder Tordsson at det eksisterte en forestilling om at menneskets helse ble preget av luften han eller hun pustet inn.⁶⁰⁷

Den stadige henvisning til den ”frie luften” har blant annet sammenheng med den enorme innvirkning tuberkulosen hadde i det norske samfunnet: Larsen hevder at tuberkulosefrykten lå ”som en mollstemt undertone” i samfunnet.⁶⁰⁸ I 1907 utga Turistforeningen for Bergens By og Stift en reiseguide for Bergen, kalt *Bergen og hvad Bergen byr*. Foruten en norsk utgave som ble trykt i 1000 eksemplarer, ble den også utgitt på både engelsk og tysk med et opplag på 1500 for hvert av språkene.⁶⁰⁹ I reiseguiden finner en et eget kapittel som bærer tittelen ”Vor kamp mod tuberkulosen.”, og det kan meddele at: ”For Bergen som for alle byer i nutiden indtager tuberkulosen en fremtrædende plads.”, men det konkluderes med at ”Men saa har kampen mod tuberkulosen intetsteds i landet været ført mere udholdende og maalbevist end i Bergen med godt samarbeide mellem byens læger og de kommunale autoriteter.”⁶¹⁰

Schiøtz omtaler tuberkulosen som en ”institusjonsbygger” fordi ingen annen sykdom skapte en så bred innsats innenfor sykdomsbekjempelsen, innen vitenskap, helseadministrasjon, lovgivning, utbygging av utdannings- og helseinstitusjoner, etableringer av private så vel som offentlige hjelpeorganisasjoner, folkeopplysning og forebyggende helsearbeid.⁶¹¹ Tuberkulosen, eller tæringen, ble oppfattet som de fattiges sykdom, men den rammet også de bedrestilte. Forskjellen var ifølge Schiøtz at disse hadde muligheten til å

606 DNT 1900: s. 21.

607 Tordsson 2003: s. 132.

608 Larsen 2005b: s. 35.

609 Ulvund 2005: s. 54.

610 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1907: s. 67 og 73.

611 Schiøtz 2003: s. 65.

oppsøke private sanatorier.⁶¹² ”Molde indvaanerne var i førstningen ikke videre fornøiede over, at der skulde anlægges et sanatorium paa Reknæs, da de antog, at det vilde have en skadelig indflydelse paa byens sanitære forhold.”, skriver Haukenæs:

Vedkommende bestyrelse for Reknæs sanatorium maatte da belove sig til, at patienterne ikke skulde gaa i byens gader eller komme formeget i berørelse med byens befolkning, men det har vist sig senere, at sanatoriet ikke har havt nogen skadelig indflydelse, selv om reglerne stundom ikke er saa nøie efterfulgte.⁶¹³

Riktignok skapte tuberkulosen et landsdekkende nettverk av hjelpeforeninger.⁶¹⁴ Nylenna viser til den allerede omtalte ”associationsaanden” som førte til fremveksten av foreninger og organisasjoner i andre halvpart av 1800-tallets Norge, og hevder at både smittevern og tiltak for tuberkulosepasienter ble organisert over hele landet gjennom lokale foreninger.⁶¹⁵ Larsen skriver at mens tuberkulosearbeidet i mange andre land kom ovenfra, i form av dyre sanatorier, ble arbeidet i Norge drevet nedenfra, i form av den organisasjonsstruktur som hjelpeforeningene skapte.⁶¹⁶

Med en slik ”associationsaand” og tidens medisinske diskurs som tilsa at frisk luft hjalp mot fattigdomssykdommen tuberkulose, er det påfallende at 1800-tallets friluftsliv ble forbeholdt en eksklusiv elite. Her kommer Tordssons diskursanalytiske tilnærming til friluftsbegrepet godt med. Ved forrige århundreskifte var det åpnere forbindelser mellom friluftsliv og hverdagens levemønstre. Hvorfor disse etter hvert ble adskilt hevder Tordsson har sammenheng med Michel Foucaults syn om at en diskurs utvikles ved at et temaområde blir gjenstand for utøvelse av makt- og motmakt. Det friluftslivet som en finner ved århundreskiftet var i Tordssons øyne knyttet til det uformelle samfunnet og ikke det formelle samfunnets maktutøvelse. Det var preget av den nye elitens hegemoni, og av dens identitetsprosjekt.⁶¹⁷ Friluftslivet var derfor ikke et anliggende for samfunnets lavere sjikt. Som Tordsson skriver ble friluftslivet først senere et anliggende for det ”formelle samfunnet” hvor det ble knyttet til spørsmål om folkets velferd, helse og livskvalitet.⁶¹⁸ Tordsson skriver at i mellomkrigstiden ble det etablert en diskurs om friluftslivet fordi friluftslivet da sto sentralt i

612 Schiøtz 2003: s. 67.

613 Haukenæs 1905: s. 53-54.

614 Schiøtz 2003: s. 69. Norske Kvinneres Sanitetsforening, etablert i 1896, og Nationalforeningen mot Tuberkulosen ble etablert i 1911. [Schiøtz 2003: s. 69-70.]

615 Nylenna 2005: s. 115 og 123.

616 Larsen 2003a: s. 25.

617 Tordsson 2003: s. 138

618 Tordsson 2003: s. 138.

det sosiale og politiske liv. I etterkrigstiden skjedde det motsatte, og friluftslivsbegrepet ble uklart fordi friluftslivets sosialt viktige stilling da ble marginalisert.⁶¹⁹

De mange sanatorium som ble bygd rundt omkring i landet illustrerer hvorledes en aktivt oppsøkte frisk luft. I 1850-årene hevdet den tyske legen Hermann Brehmer at dersom de syke kom under behandling tidlig i tuberkulosens sykdomsforløp ville mulighetene for helbredelse bli vesentlig forbedret, og han reiste det første tuberkulosesanatorium for lungetuberkulose i Riesengebirge (det tyske motstykke til Jotunheimen, jfr. kapittel 3), og med de resultater han kunne påvise, var grunnlaget lagt for den såkalte *sanatorieæraen* som varte helt til de moderne tuberkulosemedisinene kom i 1940-årene.⁶²⁰ Dermed ble friluftslivet og dets utfoldelse i fjellheimen trukket inn i en medisinsk diskurs. De første private sanatorier ble bygget utenfor byene, og Lyster sanatorium, som ble Norges første folkesanatorium da det ble bygget i 1902, ble lagt høyt til fjells, hele 550 meter over havet.⁶²¹ På fjellet Skåla i Loen i Nordfjord ble det i 1891 bygget et steintårn som skulle huse tuberkulose. Det ble lagt 1800 meter over havet for at gjestene skulle få nyte godt av den tynne fjellufta, men initiativtakeren, distriktslege Hans Kloumann, døde samme år som det stod ferdig, og i 1897 ble det overlatt til Turistforeningen for Bergens By og Stift.⁶²² Skaalatårnet viser koblingen mellom fri luft og tuberkulosebekjempelse. I Turistforeningen for Bergens By og Stift/1902 skildrer Jens Tvedt Kvinnherad. Forfatteren beskriver den vakre naturen, men også samfunnets skyggesider. ”Ja den ulukkes tærings-sykja! Endaa so makalaust friskt og helselegt der er i Kvinnherad, so er likevæl ubeiste i faarleg auking.”⁶²³ Igjen viser friluftslivets kilder at fri luft inngikk i en medisinsk diskurs. ”Dei hev nøgdi baade av reint vatn og frisk luft, men eg torer ikke segja at dei endaa i alle høve nyttar desse gudsgaavorne so vøl som dei burde gjera.”⁶²⁴

En norsk vice-konsul, under signaturen Ths. M. C. skriver om de utenlandske reisendes møte med det norske ”turistvæsenet” i DNT/1888, og retter oppmerksomheten mot landets hoteller.

Opmerksomheden bedes da først og fremmest fæstet på bygnings- og indretningsmåden af vore hoteller i det indre af landet, da disse er og vil blive veivisere for, hvad der er skjønt i Norge. Det er især alt tilhørende sanitets- og sundhedslæren, hvori disse står tilbage, og ubekjendtskabet og ligegyldigheden

619 Tordsson 2003: s. 254.

620 Skogheim 2001: s. 9-10.

621 Skogheim 2001: s. 216.

622 Ulvund 2005: s. 72.

623 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1902: s. 37.

624 Turistforeningen for Bergens By og Stift 1902: s. 37.

herom er så indgroet i det norske folk, at frisk luft og legemets rengjøring ansees som unødvendig eller noget, man bør vogte sig for.⁶²⁵

Utsagnet viser til bymenneskets ønske om fri luft, og hotellene bør ikke bare være renlige, værelsene bør være så store som omstendighetene tillater, og gjerne fylte med planter og blomster og være vel ventilerte.⁶²⁶ Ønsket om store værelser som dermed rommet mye luft kan knyttes til tuberkulosen. På 1800-tallet ble store værelser sett som sykdomsforebyggende. I England var det for eksempel ikke lov til å bo i leiligheter med mindre enn 11 1/3 kubikkmeter luft per person over ti år og halvparten for dem under denne alderen. I Norge brukte en 10 kubikkmeter luft per person for dem over ti år som minste lovlige verdi, og en undersøkelse i Kristiania var nedslående, for i enkelte bydeler var opp til en tredjedel av leilighetene overbefolket.⁶²⁷ DNT-teksten fra 1888 er et eksempel på hvordan den medisinske fri-luft-diskursen også er å spore i friluftslivets kilder, ikke bare ute i naturen, men også inne i turisthoteller. Konsulen skriver at her hadde turistforeningen en viktig oppgave foran seg: ”Enhver nordmand, bekjendt med de naturskjønheder, som vort land besidder, vil med taknemlighed have fulgt den norske turistforenings bestræbelser for at henlede opmerksomheden på dem og således også udnytte dem til landets bedste.”⁶²⁸ Videre skriver han: ”At vort land vild indtage en vigtig plads som sanatorium for Europa, kan neppe være underkastet den ringeste tvivl, og bevidstheden herom bør være en spore til at benytte os af de fortrin, med hvilke naturen har stemplet vort land.”⁶²⁹ Teksten henstiller DNT om å se til at hotellene i landets indre oppfyller de krav som de som oppsøker den frie naturen stiller:

Blandt Europas befolkning vil der bestandig, foruden de egentlige lystreisende, findes skarer, der, træt af en kunstig livsexistence, tracter efter ro og efter den følelse af lettelse, som man er sig bevidst ved henflytning fra et høit civiliseret lands tvivlsomme goder til et primitivt lands sæder og skikke, hvor man blandt et venligt og et fredeligt folk kan leve en naturlig tilværelse.⁶³⁰

Ordvalget ”kunstig livsexistence” viser hvordan det tidlige friluftslivet og turismen inngikk i en sivilisasjonskritisk diskurs. Teksten viser hvordan både friluftslivets sivilisasjonskritiske diskurs og dets helsediskurs ofte var overlappende med hverandre, og med en moderniseringsdiskurs. Naturen, og da spesielt den frie luften bygget opp kroppen og gjorde

625 DNT 1888: s. 8.

626 DNT 1888: s. 11.

627 Alsvik 2005: s. 45.

628 DNT 1888: s. 12.

629 DNT 1888: s. 13.

630 DNT 1888: s. 13.

godt for sinnet, men det måtte infrastruktur til for at byeliten kunne ha mulighet for å ta del i den.

Som nevnt var Grieg en av dem som brukte naturen til å holde seg frisk, og som Bjarne Kortsen skriver var det for Grieg en stor sorg at han i sine siste år ikke fikk dratt til fjells.⁶³¹ I *Norway: the Northern Playground* skriver Slingsby følgende om komponisten:

I feel certain that no land is happier in the possession of mountain enthusiasts than Norway. No one can possibly love the mountains more than Herr Edvard Grieg, who, fortunately for music lovers all over the world, derives such happy inspirations when wandering over his native mountains, nor can there be found any one the world over who enjoys wild nature more than his friend Franz Beyer.⁶³²

Grieg hadde både som komponist og privatperson et tett forhold til naturen. Han sammenlignet natur og vennskap, og kom til at naturen aldri skuffet ham.⁶³³ Han foretok jevnlig fjellturer med Beyer, og i tillegg til helsemotivet var det å bedrive friluftsliv også en god måte å etablere og opprettholde sosial kontakt mellom medlemmer av eliten. Folk reiste sammen, bodde sammen, opplevde ting sammen, og ikke minst kunne de mimre over sine opplevelser sammen. Friluftsliv var en arena hvor borgerskapet ble samlet. Om en tur til ”Haraldset’n” datert til 1898, skriver Nansen ”Endelig kom jeg avsted om morgenen. Erik Werenskiold og Moltke Moe skulde slå følge et stykke opover.”⁶³⁴ Et annet eksempel på hvordan friluftsliv kunne brukes til nettverksbygging finner en i et Grieg-brev datert 3/8 1902 hvor han skriver at en ukjent engelsk sportsfisker har sendt ham en laks i gave: ”Det er en Vossefisker ved Navn Farrar, som han skriver i et Følgebrev en ”brother in law” af Slingsby.”⁶³⁵

For Grieg var friluftslivets helsebringende sider svært viktig: ”Ak Frants, når Du vidste, hvad der drager mig mest! Dog Du ved det jo, thi du siger det i dit sidste Brev: Det er Norge med Naturen og med Dig.”, skriver Grieg i et brev.⁶³⁶ Turene med Beyer var med på å pleie deres vennskap, som et annet brev illustrerer: ”Imorgen tidlig går det afsted til Paris, men Hjertet går til Norge og længter så sårt efter Venskab og Fjeldture som i gamle Dage.”⁶³⁷ Som Nansen hadde Griegs friluftsliv et kropp-og-sjel-perspektiv, for som han skriver: ”Fjeldlivet med Dig står for mig som et forfriskende Bad, der vilde styrke Sjælen, [...]”⁶³⁸ I et

631 Kortsen 1973: s. viii.

632 Slingsby 1904: s. 13.

633 Kortsen 1973: s. viii.

634 Nansen 1916: s. 60.

635 Kortsen 1973: s. 208-209.

636 Kortsen 1973: s. 16.

637 Kortsen 1973: s. 93.

638 Kortsen 1973: s. 13.

annet brev skriver han: ”Så kom vi kanskje hjem lige til vor Fjeldtur. Ja, Du har Ræt i dit sidste kjære Brev: Natur og Arbejde! Det er medicinen.”⁶³⁹ I Griegs øyne er det den frie luften som gjør friluftslivet så sunt. I et brev hvor Grieg lengter hjem til Norge, står følgende å lese: ”Når Du vidste, hvor dette nervøse Liv piner og plager mig, og med hvilken Længsel jeg ser hen til den Tid, hvori jeg kan indånde hjemlig frisk Luft og ikke føle mig så svækket og enerveret som nu.”⁶⁴⁰

5.4 Konklusjon

Friluftslivet ble mer kropporientert mot slutten av århundret, og spesielt tindebestigerne bidro til dette. Tindesportens konkurranseideal var fremmed for majoriteten av det tidlige friluftslivets aktører, men etter hvert ble de mer sportslige og prestasjonsrettede momentene rendyrket, noe som markerte et brudd med det estetikkorienterte friluftslivet. I den kroppslige diskursen var friluftslivet konkurranseorientert, og i friluftslivets tekster, hvor en i det estetikkorienterte friluftslivet skrøt av fedrelandet, skrøt en her av sine egne bedrifter. Kildene viser at konkurranseånden ble uttrykt gjennom et erobrerenspråk med både militære og erotiske metaforer. Det nye friluftslivet førte til en viss eksklusivitet innad i et ekspanderende friluftsliv. En diskursanalyse kan brukes til å kartlegge teksters intertekstualitet. Friluftslivets tekster har vist at de i stor grad bygger på hverandre, og at forfatterne skildrer sine tindeerobringer i lys av andres. Konkurranse var viktig og det gjaldt å være en tindes første erobrere. For tindebestigerne er ikke den nasjonale diskursen så fremtredende som hos andre friluftslivsaktører, men kan ses i sammenheng med at miljøet var mer internasjonalt. Tekstene som tindebestigerne har etterlatt seg viser at det konkurranseorienterte friluftsliv forankret i en kroppslig diskurs lot seg forene med helsediskursen, for selv om fjellklatring var en farlig aktivitet, ble den sett på som helsebringende.

En sunn befolkning var et mål for nasjonsbyggerne. Helse var nasjonsbygging, men helse gjennom friluftsliv var ikke et gode for hele befolkningen. Først gjennom de demokratiseringsprosesser som fant sted innen friluftslivet i mellomkrigstiden ble det så. Idretten derimot, ble sett i lys av dens nasjonsbyggende egenskaper. Slik kan en si at sunnhetsdiskursen og den nasjonale diskursen lot seg forene. Idrett, den folkehygieniske – ikke den olympiske – var aktiv nasjonsbygging og forankret i en militær kontekst. Skigåing var også nasjonalt forankret, og ble ansett som oppbyggende for kropp og sjel. Det en kan omtale som et kropp/sjel-perspektiv finner en igjen i friluftslivets helsediskurs.

639 Kortsen 1973: s. 25.

640 Kortsen 1973: s. 100.

Diskursanalysen viser at naturen ofte var noe som skjenket mennesket sunnhet ved at det oppholde seg i ”det store rum”. Verbet *skjenker* er her forankret i både *parole* og *langue*. Friluftslivet bygget opp kropp og sjel, og først og fremst var det omgivelsene som det foregikk i som var oppbyggende. Den friske luften, og allerhelst fjelluften, var i seg selv helsebringende, og da friluftslivet vokste frem lå tuberkulosefrykten latent i samfunnet. Tekstene viser at friluftsliv var en måte å knytte nettverk, og da innen det samme miljø, altså byenes mondene elite. Solenes har vist hvorledes arbeiderbevegelsens kamp for samfunnets demokratisering også gjaldt tilgangen til fritid og friluftsliv, og at friluftslivet åpnet en vei bort fra storbyens unatur. Nå ble da også friluftslivets begrep fastslått i tråd med dagens friluftsbegrep. Dette samsvarer, som Tordsson har påvist, med Foucaults syn om at en diskurs utvikles ved at et temaområde blir gjenstand for utøvelse av makt- og motmakt.

Friluftslivet var helsebringende, og friluftslivets helsediskurs er nært knyttet til dets kroppslige diskurs. Sammen utgjør de en overordnet sunnhetsdiskurs som eksisterte sammen med både den nasjonale så vel som moderniseringsdiskursen. Etter hvert som landet ble modernisert, gjennom industrialisering, urbanisering og utbredelsen av nye kommunikasjonsmidler, fikk begrepet sunnhet et nytt innhold. Frisk luft ble et gode, og ble oppfattet som oppbyggende for både sjel og legeme, og friluftslivet var en måte å få ta del i dette godet.

6 Konklusjon

Friluftsliv representerer en kroppsliggjøring av kultur og måten en praktiserer friluftsliv på er et uttrykk for det sosiale og kulturelle landskapet en tilhører eller identifiserer seg med. Derfor er det tidlige friluftslivet først og fremst et kroppslig uttrykk, men dets aktører har også etterlatt seg kilder i form av det skrevne ord. Det hører likevel med til sjeldenhetene at aktørene eksplisitt klargjør for sine motiver for friluftsliv. En må derfor se til språket i ens søken etter mening og derfor er diskursanalysen en verdifull tilnærming til det tidlige friluftslivet. Diskursanalysen ser på språket over setningsnivå og ved å avdekke diskursen, det vil si å kartlegge det usagte og uttalte, kan en finne elitens motiver for friluftsliv. I denne analysen har jeg kartlagt det tidlige friluftslivet gjennom tre overordnede diskurser, i form av en nasjonal, en moderniserings- og en sunnhetsdiskurs. Ingen diskurs er en lukket enhet og diskursen omformes i samspill med andre diskurser og et nøkkelord innen Ernesto Laclau og Chantal Mouffes diskursteori er derfor diskursiv kamp. Denne kampen utspilles ved at diskursene, som hver for seg representerer en måte å forstå verden på, kjemper for å oppnå hegemoni.⁶⁴¹ Forskningslitteraturen fremstiller ofte historien om friluftslivets fremvekst gjennom periodiseringer. Torgeir Matre skiller mellom ”Den distanserte og betraktende kroppen”, ”Den sterke og kraftfulle kroppen” og ”Den sunne kroppen”.⁶⁴² Haakon Christian Gaukstad deler det tidlige friluftslivet inn i tilsvarende periodiseringer, ”Den vakre naturen”, ”Den ville naturen”, ”Den utfordrende naturen”, ”Den naturlige naturen” og utenfor min avgrensede periode, ”Den sårbare naturen”.⁶⁴³ I det tidlige friluftslivets tekster eksisterer diskursene side ved side og å si at det er en kamp mellom diskurser vil nok være en overdrivelse. Mitt bidrag har vært å analysere hvordan ulike diskurser kunne både være overlappende og eksistere side ved side.

De tre overordnede diskursene som ligger til grunn for denne analysen ble bygget opp av flere diskurser. Et eksempel på dette er sunnhetsdiskursen som ble bygget opp av både en kroppslig diskurs og en helsediskurs uten at disse sloss i en hegemonisk kamp, men tvert imot eksisterte i sameksistens. Sistnevnte ble bygget opp av en sivilisasjonskritisk diskurs hvor en knyttet friluftsliv til en sjelelig helse og en diskurs hvor en så friluftslivet som oppbyggende for ens legemlige helse. Dette viser at diskursene inngikk i et samspill som formet friluftslivsaktørenes måte å se verden. I dette tilfellet ble naturen sett på som et gode og

641 Jørgensen og Phillips 2005: s. 15.

642 Matre 2000: s. 127-133.

643 Gaukstad 1998.

friluftsliv var en måte å ta del i det. Også aktørmessig eksisterte diskursene i sameksistens. Flere aktører bidro til å skape og opprettholde ulike diskurser, uten at disse kom i konflikt med hverandre. For eksempel bidro Emmanuel Mohn og William Cecil Slingsby, som ofte trakk frem sine norske aner, til både den nasjonale diskursen og sunnhetsdiskursen. Yngvar Nielsen bidro til alle de tre overordnede diskursene.

En viktig forutsetning for det norske overskuddsfriluftslivet som eliten begynte å praktisere ved midten av det nittende århundret var det å se naturen på en ny måte. Dersom en hadde sett det norske landskapet fra Christiania ved 1800-tallets begynnelse, ville store deler av dette vært et *terra incognita*. Ikke fordi kartet inneholdt en mengde ”hvite flekker”. Enkelte områder var forholdsvis ukjente, men store deler av landet ble kartlagt topografisk i tiårene før århundreskiftet, og biologer så vel som geologer kartla det norske landskapet med opplysningstidens nøyaktighet. Denne oppdagelsen skulle siden bli etterfulgt av en estetisk oppdagelse som åpnet opp landet for landets innbyggere. Grunnen til at store deler av det norske landskapet var et *terra incognita* for christianiaborgerne var at disse områdene ikke var forlokkende. Villmarken var noe en ikke oppsøkte dersom en ikke måtte. Den var kjent for dem som hadde sitt liv og virke tilknyttet den, som bygdefolket med dets utmarksbruk, men for byeliten var villmarken ukjent område. Villmarken hadde i det gamle kristne perspektivet blitt sett på som entydig negativ, den var rett og slett det ondes domene.⁶⁴⁴ Så fikk den noe forlokkende over seg og områder som tidligere ble sett på som ugjestmilde i manges øyne, ble nå noe en aktivt oppsøkte. Denne forandringen i synet på naturen skjedde i et samfunn på vei inn i det moderne, for i et samfunn preget av industrialisering og urbanisering fikk naturbegrepet et nytt innhold. Den nye naturoppfatningen var inspirert av romantikkens tankegods. I tråd med denne begynte byeliten sin tilnæringsprosess til naturen, en prosess som sammen med bygdens nære forhold til den, skulle resultere i det som i dag kjennetegnes som den norske friluftslivstradisjonen.

Fra første stund var det tidlige friluftslivet orientert rundt det estetiske. Om en analyserer de tekster som det tidlige friluftslivets aktører har etterlatt seg, viser disse til et ønske om å oppsøke naturen for å se hva fedrelandet hadde å by på. I dette estetikkens friluftsliv var det en utbredt oppfatning blant dets aktører at en burde besøke naturen for opplevelsens skyld og da hovedsakelig for den sanselige opplevelsens del. Naturen var et landskap hvor en kunne oppleve spektakulære syn og aktørene ble dratt mot fosser og fjellandskap. Flere av disse naturfenomenene var allerede etablerte turistmål, men i datidens

644 Wråkberg 2004: s. 23.

diskurs skilte en ikke mellom turisme og friluftsliv. Det tidlige friluftslivet handlet om å oppsøke naturen for opplevelsens del, noe som var noe nytt for byenes mondene elite. DNT var et organisatorisk uttrykk for ønsket om å lette tilgangen til steder som utmerket seg med ”naturskjønhed”.

Dette estetiske friluftslivet forente friluftslivet med det nasjonale prosjektet og resultatet ble et friluftsliv hvor motivet var å *oppdage* fedrelandet, og de som gjorde så var som regel representanter for den økonomiske og kulturelle eliten. Både friluftsliv og nasjonsbygging var deres foretagende. Den norske nasjonalismen var først forankret i embetsstandens elite og siden i venstrebevegelsens elite. Embetsmannsstandens aktører lanserte et nasjonsbyggingsprosjekt som var todelt: utbre liberalismen, og konstruerer en nasjonal identitet.⁶⁴⁵ Begge deler var i moderniseringens tjeneste. Det var også venstrebevegelsens nasjonale prosjekt som Rune Slagstad treffende har omtalt som et nasjonaldemokratisk dannelsesprosjekt.⁶⁴⁶

Ved å dekonstruere det tidlige friluftslivets tekster ser en at den estetiske tilnærmingen til naturen ofte var forankret i en nasjonal diskurs. Dette av flere grunner. For det første eksisterte det en oppfatning om at det i landets rurale områder fantes et *skjult* Norge som lå gjemt for omverdenen bak sin beskyttende natur og derfor var friluftslivet på mange måter en nasjonal oppdagelsesferd. Ved å avdekke diskursen i det tidlige friluftslivet, viser denne til et ønske om oppdage det ”ekte” Norge og da både dets kultur og natur, altså i tråd med romantikkens kultur- og natursyn. Som vist kan en spore tankegods fra både rasjonalismen og romantikken hos det tidlige friluftslivets aktører. For det andre var friluftslivet en måte for byeliten å tilegne seg landet som sitt eget. Begge deler var forankret i en nasjonal diskurs. Diskurs er en måte å se verden, og i strukturalistisk og poststrukturalistisk språkfilosofi har en gått bort fra å se språket som et redskap for kommunikasjon til å se det som et system som har sine egne regler og som påvirker hvordan individer tenker og uttrykker seg.⁶⁴⁷ Derfor er ikke språket bare en form for kommunikasjon, men som Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips hevder, noe som konstruerer den sosiale verden.⁶⁴⁸ I den nasjonale diskursen oppfattes det som naturlig at verden er delt inn i kulturelle øyer, det vil si adskilte kulturer med rett til å styre seg selv. Derfor er den nasjonale diskursen både kulturell og politisk, noe som kommer frem av Ernest Gellners nasjonalismedefinisjon hvor nasjonalismen er et

645 Seip, Anne-Lise 1994: s. 290.

646 Slagstad 2001: 113.

647 Mills 2005: s. 7.

648 Jørgensen og Phillips 2005: s. 18.

politisk prinsipp som ser kulturell likhet som samfunnets grunnleggende sosiale bånd.⁶⁴⁹ Øy-metaforen er treffende fordi den viser at til tross for at nasjonalismen tok sikte på å skape et fellesskap, handlet det også om å avgrense det. Norge ble oppfattet som en slik kulturell øy, og i nasjonalismens tidsalder brukte en norsk språk så vel som kulturell egenartethet for å synliggjøre det kulturelle fellesskapet ”Norge” og, om en ser bort fra skandinavismen, til å avgrense dette fra sine nordiske naboer.

Friluftslivets nasjonale diskurs var en overordnet diskurs som igjen besto av flere diskurser. Nordmenns forhold til naturen var en viktig brikke i konstruksjonen av en norsk identitet og i forestillingen om et norsk kulturelt fellesskap. Én diskurs viste til en oppfatning om at Norges storslåtte og monumentale natur *avgrenset og beskyttet* det nasjonale domenet mot omverdenen så vel som mot raske endringer. Aktører som besøkte avsidesliggende strøk skildret ofte folkelivets nasjonale særpreg, et særpreg som en gjerne hevdet var gitt fra naturens side. Kildene gir uttrykk for en diskurs rundt den såkalte klimalæren der naturen ga folket dets *karakter*. Den norske naturen ble noe å bygge på i en nasjon med få nasjonalsymboler. Den norske nasjonen ble koblet til dens natur, og det at naturen avgrenset og beskyttet det nasjonale domenet, gjorde at en koblet landets natur til en diskurs rundt *frihet*.

I det nasjonale prosjektet spilte språket en viktig rolle og det var ved å lytte til folkespråkene en fant folkeånden, men språkene medvirket også til å generere det Benedict Anderson har omtalt som forestilte fellesskap. Nasjonalismen er et fenomen av nyere dato og som Norbert Elias har vist, ble det gamle samfunnets lojalitetsbånd erstattet av en solidaritetsfølelse ovenfor det store kollektive ”vi”. Den nasjonale diskursen tok sikte på å vise en kontinuitet mellom fortidens nordmenn og bygdekulturen for å legitimere det norske kulturfellesskapets rett til politisk selvstyre. For å skape og opprettholde en nasjonal identitet måtte en finne den nasjonale kulturen og avgrense denne i forhold til ens naboer. Friluftslivet ga eliten mulighet til å bli kjent med ”folket” og bygdekulturen med dens rurale tilknytning ble i tråd med romantikkens syn ansett som den ekte norske kulturen. Diskurser som den *historiske nasjon*, *den sovende nasjon* og *nasjonens gullalder* viste til en kobling mellom bygdekulturen og det ekte norske som lå uberørt av århundrer under fremmed styre. En aktiv bruk av landets norrøne fortid ble en sentral brikke i norsk nasjonalisme og bidro til å skape distanse til andre kulturer. En finner en aktiv bruk av norrønt i det norske friluftslivet, gjennom aktørenes språkbruk og ved at det ”nyoppdagede” landskapet ble gitt navn hentet fra

649 Gellner 1998: s. 17.

det norrøne universet. Redistribusjonen av utsagn forankret i en gylden storhetstid bidro til å skape kontinuitet mellom fortidens historiske nasjon og datidens nasjonalstat og bidro således til å legitimere det kulturelle og politiske prosjektet ”Norge”.

Den nasjonale diskursen avdekker en lengsel etter det opprinnelige, men dette kan ses som samfunnskritikk. Nasjonalisme var både et svar på og et resultat av moderniteten. Fremveksten av overskuddsfriluftslivet var sammenfallende med det norske samfunnets vei inn i det moderne. I ”det store hamskiftet” gikk Norge fra å være et ruralt samfunn preget av selvbergingsjordbruk til å bli et industrialisert samfunn kjennetegnet av en kapitalistisk produksjonsform. Landet så en økende grad av urbanisering og landskapet ble åpnet opp av nye kommunikasjonsmidler, som telegraf, jernbane og dampskip. Det var åpningen av landet som gjorde det mulig for representanter for byenes mondene liv å praktisere deres form for friluftsliv, et friluftsliv som var et overskuddsfriluftsliv påvirket av den engelske overklassen.

Friluftslivet handlet om å oppdage nasjonen, og etter oppdagelsen måtte en *oppdra* folket. Det tidlige friluftslivet kan ses i lys av et moderniseringsperspektiv, som det å utbre og utbedre kommunikasjonene, og et siviliseringsperspektiv fordi eliten så det som en prioritert oppgave å kultivere kulturen den møtte. Kontinuiteten med det nasjonale prosjektet var her tilstede – *modernisering var nasjonsbygging*.

Norge på 1800-tallet var embetsmannsstatens tidsalder, et begrep som viser til et samfunn strukturert slik at makten forble hos eliten. Embetsmannsstaten baserte seg på at makten lå i nettopp embetene og det var først og fremst de som hadde den samme symbolske kapital som hadde tilgang til disse. Embetsmannsstandens makt lå i det at dens kulturelle, sosiale og økonomiske kapital forble i dens hender. De første som vandret rundt i landskapet for opplevelsens del var representanter for denne kulturelle og økonomiske eliten eller representanter for den kulturelle eliten som skulle overta etter embetsmannsstatens fall, altså venstrebevegelsen. Der embetsmannsstanden innehadde mye økonomisk og kulturell kapital, innehadde venstrefolket i hvert fall sistnevnte. Friluftslivets tekster viser at de to elitene hadde til felles at de kunne *utøve* en symbolsk makt som objektiverte ”folket” til en idealisert nasjonalkultur, men like fullt også til noe primitivt som burde moderniseres.

Den norske egenarten lå hos folket, i datidens diskurs omtalt som ”bøndene”. Der embetsmannsstatens nasjonalisme tok sikte på å forene de to kulturer i sitt moderniseringsprosjekt, skulle nasjonen i venstrebevegelsens program i første rekke bygges på bondekulturen, men også her i en modernisert utgave. Dette var i tråd med tokulturparadigmet. Friluftsliv ga nasjonsbyggerne mulighet til å bli kjent med nasjonen, men det ga også rom til å forme den etter eget ønske. I tekstene trekkes ofte en forbedret

infrastruktur frem som en måte å få bukt med landsbygdens ”vanstell”. Også friluftslivsaktørene trekkes frem som en positiv påvirkning på ”folket” – ”slig kan vi ogsaa indrette os”. Oppdagerne ble oppdragere, og den nasjonale diskursen ble knyttet til en moderniseringsdiskurs uten at kontinuiteten forsvant.

Friluftslivet var et kulturmøte mellom by og land, og kildene viser at byeliten var avhengig av bygdekulturens tjenester da den oppsøkte naturen. Det tidlige friluftslivet ble formet etter byelitens behov, men det var gjerne bygdekulturen som sto for den praktiske utførelsen. Turisme og friluftsliv ble derfor ofte en vinn-vinn-situasjon for både by og bygd. Folk som levde i de besøkte områdene kunne nyte godt av friluftslivets økonomiske sider og gjennom utbredelsen av kommunikasjonsmidlene. Før infrastrukturen ble tilstrekkelig utbygd var det vanlig å betale dem som bodde tett opptil naturen for de tjenester en hadde behov for i praktiseringen av friluftslivet. Derfor kan en i det tidlige friluftslivets kilder spore et økonomisk motiv hos bygdefolket. Dette kommer frem i reiseberetninger og i de meddelende kildene. I reisehåndbøker og turistforeningenes årbøker ble det publisert detaljerte oversikter over de kostnader en måtte regne med i praktiseringen av friluftsliv, samt hvem en burde oppsøke for tjenester som guiding, skyss og kost og losji. En kan derfor spore et samspill mellom by og land i friluftslivets kulturmøte. Byelitens overskuddsfriluftsliv var avhengig av bygdefolkets tjenester og fikk således impulser fra bygdefolkets friluftslivstradisjon, men var ingen fortsettelse av denne.

Det estetisk orienterte friluftslivet supplert av et friluftsliv som ga uttrykk for et sunnhetsmotiv. Det estetisk orienterte friluftslivet eksisterte fortsatt, men mot slutten av århundret begynte en å skille mellom ulike måter å ferdes i naturen på. Diskursen viser at en aktiv utfoldelse i naturen ble ansett som oppbyggende, mens industrisamfunnet ble gjerne sett som nedbrytende for kropp og sjel.

Sunnhetsdiskursen var en overordnet diskurs som besto av flere diskurser. For det første ble det *kroppslige* ved friluftslivet mer sentralt og det vokste frem et friluftsliv som hadde mer tilfelles med idrett enn turisme. Igjen ble friluftslivets utvikling påvirket utenfra og igjen hovedsakelig av engelskmenn. Tindebestigerne bidro til å skape en ny friluftslivsdiskurs orientert rundt det kroppslige, hvor konkurransemomentet var sentralt. Den kroppslige diskursen finner en igjen i det tidlige friluftslivets tekster, blant annet ved at dets aktører skriver mindre om fedrelandet og dets behov for modernisering og mer om sine egne bedrifter. Det kollektive prosjektet ble her tonet noe ned og for enkelte ble friluftslivet et individuelt prosjekt. Tekstene viser at aktørene skrev om sine egne erobringer av jomfruelige tinder, tekstenes erobberspråk bygges gjerne opp av militære og/eller erotiske metaforer, i lys

av andres og at friluftslivet ble mer orientert rundt aktørenes erobring av naturen. Friluftslivet ble således mer eksklusivt.

For det andre ble *helse* viktigere. Etter hvert som samfunnet så en økende grad av industrialisering og urbanisering ble frisk luft viktigere. Kildene viser at i det friluftsliv som knyttes til en overordnet sunnhetsdiskurs, finner en et helsemotiv hvor friluftsliv gjorde godt for både kropp og sjel, og da ikke som en klisjé, men bokstavlig talt. I det tidlige friluftslivet kan en spore en lengsel etter uberørt natur. Den frie naturen, uberørt av kulturens lange arm, ble nå et gode. Fremveksten av friluftslivet må ses i dets historiske kontekst og det var et samfunn preget av store omveltninger. Industrialiseringen førte ikke bare til at byene vokste, den førte også til at byene ble skitne og forurensede, noe som resulterte i at det innebar en helsemessig risiko å leve i det som ble oppfattet som byens unatur. Frisk luft ble et gode, men var forbeholdt dem som hadde tid og penger til å praktisere friluftsliv, altså eliten. Eliten kunne oppsøke naturen fordi det hadde økonomi og tid til å praktisere friluftsliv. Siden det tidlige friluftslivets aktører kom fra samme samfunnssjikt, delte den samme symbolske kapital så vel som den sosiale, kulturelle og økonomiske, er det mulig å vise hvordan friluftslivet også var en måte å skape og opprettholde sosiale nettverk.

Det tidlige friluftslivet var elitens, for både friluftsliv og nasjonsbygging var dens domene. En natur i tråd med romantikkens natursyn var beleilig for den nasjonsbyggende eliten. Var ikke naturen et storslått nasjonalsymbol? Symboler er som Pierre Bourdieu har påpekt sosialt integrerende. Legger en til grunn Jürgen Habermas syn om at nasjonalismen var et kulturelt integreringsprosjekt, kan en hevde at den norske naturen ble brukt til å konstruere nasjonens kollektive ”vi”. Friluftslivet knyttet sammen by og land i samme prosess, for eliten brukte friluftslivet til å oppdage det ukjente og søkte til det opprinnelige i et samfunn på vei inn i det moderne. Men for å nå det opprinnelige måtte landet moderniseres. Friluftslivet ga således eliten mulighet til å oppdra landet etter eget ønske. En moderniserte det nasjonale, men som vist var modernisering nasjonsbygging. Det var også helse, for friluftslivet var elitens måte å ta del i den frie luften i et samfunn som begynte å merke det store moderniseringsprosjektets skyggesider. Elitens motiver for friluftsliv kunne omfatte alt dette, og i et samfunn på vei inn i det moderne, hadde vel bymennesket gjerne friluftsliv i sine tanker.

Kilder

Bergen offentlige bibliotek

Haukenæs, Th. S.: *Reiseskildringer fra Norges natur og folkeliv 4-5*, C. Floor, Bergen, 1893.
Haukenæs, Th. S.: *Reiseminder fra Bygd og By*, C. Floor, Bergen, 1905.

Turistforeningen for Bergens By og Stift: årbøkene 1893-1905, 1915.
Turistforeningen for Bergens By og Stift: *Bergen og hvad Bergen byr*, 1907.
Bergens Turistforening: årbok 1940.

Den Norske Turistforening: årbøkene 1868 (opprett fra 1943), 1869-1905.

Universitetsbiblioteket i Bergen

Hansen, Maurits: *Noveller i udvalg*, ved Henrik Jæger, H. Aschehoug & Co., Kristiania, 1882.

Ibsen, Henrik: *Samlede værker. Fjerde bind*, Gyldendalske boghandels forlag, København, 1899.

Kortsen, Bjarne: *Griegs brev til Frants Beyer*, Bergen, 1973.

Nansen, Fridtjof: *Paa ski over Grønland. En skildring av den norske Grønlands-ekspedition 1888-89*, H. Aschehoug & Co.s Forlag, Kristiania, 1890.

Nansen, Fridtjof: *Friluftsliv. Blade av dagboken*, Jacob Dybwalds forlag, Kristiania, 1916.

Nansen, Fridtjof: "Friluftsliv", i Breivik, Gunnar og Løvmo, Haakon (red.): *Friluftsliv fra Fridtjof Nansen til våre dager*, Oslo, 1978. (Foredrag 1921, trykket i DNT/1922.)

Nielsen, Yngvar: *Rejsehaandbog over Norge*, Alb. Cammermeyer, Kristiania, 1879.

Rubenson, Carl Willhelm: "Vor Sport", i Breivik, Gunnar og Løvmo, Haakon (red.): *Friluftsliv fra Fridtjof Nansen til våre dager*, Oslo, 1978. (Opprinnelig trykket i *Norsk Fjeldsport*, 1914.)

Slingsby, William Cecil: *Norway: the Northern Playground. Sketches of climbing and mountain exploration in Norway between 1872 and 1903*, Edinburgh, 1904.

Turistforeningen for Bergens By og Stift: årsberetning 1892.

Øvrige kilder

DNT HOVEDREGISTER 1868-1918:

<http://dokkeveien.uib.no/frode/bt/dnt%5F1868/> (besøkt 10/5 2009)

Ibsen, Henrik: *Brand*, Oslo, 2005a.

Ibsen, Henrik: *Peer Gynt*, Oslo, 2005b.

Svenska Turistföreningens årsskrift (1886-1935): <http://runeberg.org/stf/> (besøkt 10/5 2009)

Vinje, Aasmund Olavsson: *Ferdaminni fraa Sumaren 1860*, Bergen, 1975.

Welhaven, Johan Sebastian Cammermeyer: *Blomster og toner. Dikt og prosa i utvalg*, Bergen, 2007.

Litteratur

Alsvik, Bård: "Levekår og helse – eksemplet Kristiania: Sunnhetspoliti i bolig og på torg", i Larsen, Øyvind, Alsvik, Bård, Nylenna, Magne og Swärd, Elisabeth T.: *Helse og nasjonsbygging*, Oslo, 2005.

Andersen, Per Thomas: *Norsk litteraturhistorie*, Oslo, 2006.

Anderson, Benedict: *Forestilte fellesskap. Refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning*, Oslo, 1996.

Andresen, Helle: "Fra elite til folkebevegelse", i *Fjell og Vidde*, 1/2008.

Bagge, Sverre: "Udsigt og innhogg. 150 års forskning om eldre norsk historie", i *Historisk Tidsskrift*, 1996.

Berggreen, Britt: *Da kulturen kom til Norge*, Oslo, 1989.

Bjorvand, Harald og Lindeman, Fredrik Otto: *Våre arveord. Etymologisk ordbok. Revidert og utvidet utgave*, Oslo, 2007.

Bliksrud, Liv, Hestmark, Geir og Rasmussen, Tarald: *Vitenskapens utfordringer. Norsk Idéhistorie. Bind IV*, i Eriksen, Trond Berg og Sørensen, Øystein (red.): *Norsk idéhistorie*, Oslo, 2002.

Bomann-Larsen, Tor: *Den evige sne*, Oslo, 2005.

Bourdieu, Pierre: *Symbolsk makt*, Oslo, 1996.

Bourdieu, Pierre: *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*, Oslo, 2002.

Bourdieu, Pierre: *Ungkarballet. Krise i bondesamfunnet*, Oslo, 2004.

Breivik, Gunnar: "To tradisjoner i norsk friluftsliv", i Breivik, Gunnar og Løvmo, Haakon (red.): *Friluftsliv fra Fridtjof Nansen til våre dager*, Oslo, 1978.

Breivik, Gunnar: "Friluftsliv. En avgrensing", i Repp, Gunnar (red.): *Friluftsliv: artikkelsamling*, Volda lærarhøgskule, 1992a.

Breivik, Gunnar: "Klassisk norsk friluftsliv. Dets røtter og videreføring", i Repp, Gunnar (red.): *Friluftsliv: artikkelsamling*, Volda lærarhøgskule, 1992b.

Brown, Gillian og Yule, George: *Discourse analysis*, Cambridge, 1984.

Brubaker, Rogers: *Citizenship and nationhood in France and Germany*, Cambridge og Harvard, 1994.

Bø, Olav: *Folketradisjon og kulturarv*, Oslo, 1988.

Calhoun, Craig: "National Traditions: Created or Primordial?", i Sørensen, Øystein (red.): *Nasjonal identitet – et kunstprodukt?*, KULTs skriftserie nr. 30, Oslo, 1994.

Christophersen, H. O.: "Den norske turistforening hundre år", i *Den norske turistforenings årbok*, 1968.

Derrida, Jacques: *Dekonstruksjon. Klassiske tekster i utvalg*, Oslo, 2006.

Elias, Norbert: "Om nasjonalisme", i Elias, Norbert og Habermas Jürgen: *Nasjonalisme og nasjonal identitet*, Oslo, 1994.

Eriksen, Anne: "Polarheltene – minner og monumenter" i Drivenes, Einar-Arne og Jølle, Harald Dag (red.): *Norsk Polarhistorie, bind 1. Ekspedisjonene*. Oslo, 2004.

Eriksen, Trond Berg, Harket, Håkon og Tjønneland, Eivind: "Etterord", i Elias, Norbert og Habermas Jürgen: *Nasjonalisme og nasjonal identitet*, Oslo, 1994.

Fischman, Joshua: "Language and nationalism", i Woolf, Stuart (red.): *Nationalism in Europe, 1815 to the present*, London og New York, 1996.

Fjestad, Bjørg Hoel: *Bergtatt : individ, natur og nasjon i Den norske turistforenings årbøker på 1870-tallet*, hovedoppgave i nordisk v/Universitetet i Oslo, 1996.

Foucault, Michel: *Archaeology of Knowledge*, London og New York, 2008.

Fossen, Anders Bjarne: "Tiden fram til 1900", i Gjerstad, Jo (red.): *Vilt, vått og vakkert*, Bergen, 2005.

Faarlund, Nils: "Askeladden", i Ydegaard, Torbjørn (red.): *Om å gripe fjellet - og bli grepet av fjellet: en vennebog om friluftslivet og Nils Faarlund*, v/Nordisk forum for vejledning i natur- og friluftsliv, Slagelse, 1986a.

Faarlund, Nils: "Norsk friluftslivstradisjon", i Ydegaard, Torbjørn (red.): *Om å gripe fjellet - og bli grepet av fjellet: en vennebog om friluftslivet og Nils Faarlund*, v/Nordisk forum for vejledning i natur- og friluftsliv, Slagelse, 1986b.

Faarlund, Nils: "Hva mener vi med friluftsliv?", i Ydegaard, Torbjørn (red.): *Om å gripe fjellet - og bli grepet av fjellet: en vennebog om friluftslivet og Nils Faarlund*, v/Nordisk forum for vejledning i natur- og friluftsliv, Slagelse, 1986c.

Faarlund, Nils: "La naturen leve!", i Ydegaard, Torbjørn (red.): *Om å gripe fjellet - og bli grepet av fjellet: en vennebog om friluftslivet og Nils Faarlund*, v/Nordisk forum for vejledning i natur- og friluftsliv, Slagelse, 1986d.

Faarlund, Nils: "Er friluftsliv idrett?", i Ydegaard, Torbjørn (red.): *Om å gripe fjellet - og bli grepet av fjellet: en vennebog om friluftslivet og Nils Faarlund*, v/Nordisk forum for vejledning i natur- og friluftsliv, Slagelse, 1986e.

Faarlund, Nils: "Om friluftsliv kontra sport og idrett. Grenseoppgang og definisjoner", i Repp, Gunnar (red.): *Friluftsliv: artikkelsamling*, Volda lærarhøgskule, 1992a.

Faarlund, Nils: "Tanker om friluftslivets plass i teknikkens verden", i Repp, Gunnar (red.): *Friluftsliv: artikkelsamling*, Volda lærarhøgskule, 1992b.

Faarlund, Nils: *Friluftsliv – HVA, HVORFOR, HVORDAN*, revidert elektronisk utgave, 2003. <http://www.naturliv.no/faarlund/hva%20-%20hvorfor%20-%20hvordan.pdf> (besøkt 10/5 2009)

Gaukstad, Haakon Christian: *Gripe og bli grepet. Om natursyn og naturskildring i DNTs årbøker*, Hovedoppgave i idéhistorie v/Universitetet i Oslo, 1998.

Gellner, Ernest: *Nasjonalisme*, Oslo, 1998.

Goksøyr, Matti: "Sivilisering, modernisering, sportifisering : fruktbare begreper i idrettshistorisk forskning?", i *Notater og rapporter fra Norges idrettshøgskule*, 1988.

Goksøyr, Matti: *Idrettsliv i borgerskapets by. Ei historisk undersøkelse av idrettens utvikling og organisering i Bergen på 1800 tallet*, avhandling (dr. scient.) v/Norges idrettshøgskole, 1991.

Goksøyr, Matti: "National idretter" – et 1800-talls produkt?" i Sørensen, Øystein (red.): *Nasjonal identitet – et kunstprodukt?*, KULTs skriftserie nr. 30, Oslo, 1994.

Goksøyr, Matti: "By og land - mann mot mann: kulturspredning og kulturelt hegemoni i den norske idrettshistorien ca. 1860 – 1960", i *Heimen*, 1997.

- Goksøyr, Matti:** "Det lille klunk i sækken", i Rogan, Bjarne (red.): *Norge anno 1900. Kulturhistoriske glimt fra et århundreskifte*, Oslo, 1999.
- Goksøyr, Matti:** "Opplevde felleskap og folkelig nasjonsbygging Norge og idretten 1905-1940", i *Historisk Tidsskrift*, 2000.
- Goksøyr, Matti:** *Historien om norsk idrett*, Oslo, 2008.
- Green, Anna og Troup, Kathleen (red.):** *The houses of history. A critical reader in twentieth-century history and theory*, Manchester, 1999.
- Grimeland, Geir:** *En historie om klatring i Norge 1900-2000*, Bergen, 2004.
- Habermas, Jürgen:** "Statsborgerskap og nasjonal identitet", i Elias, Norbert og Habermas Jürgen: *Nasjonalisme og nasjonal identitet*, Oslo, 1994.
- Hansen, Jan E.:** *Catharina Kølle. Vår første vandrerske*, Oslo, 1991.
- Helberg, Claus:** "Krokan ved Rjukanfossen – DNTs første arbeidsfelt", i *Den norske turistforenings årbok*, 1968.
- Helberg, Claus:** "Christen Smiths fjellvandring", i *Den norske turistforenings årbok*, 1988.
- Helberg, Claus:** *De første vandrere*, Oslo, 1994.
- Heftye Skollerud, Kari:** "Pionerer med pensel og penn", i *Fjell og Vidde*, 3/2008.
- Hobsbawm, E. J.:** *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*, Cambridge, 1991.
- Hobsbawm, Eric:** "Introduction: Inventing Traditions", i Hobsbawm, Eric og Ranger, Terence: *The Invention of Tradition*, Cambridge, 1993.
- Hodne, Ørnulf:** *Idrett og fritid. En mellomkrigsstudie i norsk idrettskultur*, Oslo, 1995.
- Hohle, Per:** "Norsk tundesport gjennom hundre år", i *Den norske turistforenings årbok*, 1968.
- Hovdenakk, Sindre:** *Alt er politikk. Hagbard Berner og hans tid*, Oslo, 2007.
- Hylland Eriksen, Thomas og Arntsen Sørheim, Torunn:** *Kulturforskjeller i praksis. Perspektiver på det flerkulturelle Norge*, Oslo, 2007.
- Iggers, Georg G.:** *Historiography in the Twentieth Century*, Middletown, 2005.
- Jakobsen, Jesper:** "Friluftslivets naturoppfattelser", i Ydegaard, Torbjørn (red.): *Om å gripe fjellet - og bli grepet av fjellet: en vennebog om friluftslivet og Nils Faarlund*, v/Nordisk forum for vejledning i natur- og friluftsliv, Slagelse, 1986.
- Jakobsen, Kjetil:** "Innledende essay", i Bourdieu, Pierre: *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*, Oslo, 2002.
- Johansen, Anders:** "Sjelen som forretningsidé", i *Nytt norsk tidsskrift*, 1991.
- Johnstone, Barbara:** *Discourse Analysis*, Oxford, 2002.
- Jørgensen, Marianne Winther og Phillips, Louise:** *Diskursanalyse som teori og metode*, Roskilde, 2005.
- Kaldal, Ingar:** "Byen, bygda og turlivet", i *Årbok for Trondheims Turistforening*, 1999.
<http://www.kaldal.net/ingar/ByBygdTuristforeningen.htm> (besøkt 10/5 2009)
- Kaldal, Ingar:** *Frå sosialhistorie til nyare kulturhistorie*, Oslo, 2005.
- Kjeldstadli, Knut:** *Fortida er ikke lenger hva den var*, Oslo, 2003.
- Kopperud, Lars:** "Norway, the Northern Playground", i *Den norske turistforenings årbok*, 1988.
- Larsen, Øyvind, Alsvik, Bård, Nylenna, Magne og Swärd, Elisabeth T.:** "Nasjonsbygging?", i Larsen, Øyvind, Alsvik, Bård, Nylenna, Magne og Swärd, Elisabeth T.: *Helse og nasjonsbygging*, Oslo, 2005.

Larsen, Øyvind: "Krigen som ikke kom" i Larsen, Øyvind, Alsvik, Bård, Nylenna, Magne og Swärd, Elisabeth T.: *Helse og nasjonsbygging*, Oslo, 2005a.

Larsen, Øyvind: "Smitte, sengeleie og sosiale skiller", i Larsen, Øyvind, Alsvik, Bård, Nylenna, Magne og Swärd, Elisabeth T.: *Helse og nasjonsbygging*, Oslo, 2005b.

Larsen, Øyvind: "Vitaminer og grønn stær – selvstendig norsk medisinsk vitenskap", i Larsen, Øyvind, Alsvik, Bård, Nylenna, Magne og Swärd, Elisabeth T.: *Helse og nasjonsbygging*, Oslo, 2005c.

Lauritzen, Per Roger og Frøstrup, Johan Christian: *Fjellpionerer*, Arendal, 2007.

Markhus, Knut: *Ein Edens hage. Utlendingar opplever Hordaland*, Oslo, 2000.

Matre, Torgeir: "Kroppen i friluftslivet" – *En kroppssosiologisk analyse av endringsprosesser i friluftslivet mellom 1850 og 1930*, hovedoppgave v/Høgskolen i Telemark, 2000.

Mills, Sara: *Discourse*, London og New York, 2005.

Nedreid, Tove: "Friluftslivet og vår nasjonale selvforståelse", i *Nytt norsk tidsskrift*, 1992.

Nedreid, Tove: *Ut på tur – på nordmanns vis*, Oslo, 1993.

Nerbøvik, Jostein: *Norsk historie 1860-1914*, Oslo, 1999.

Nordlund, Christer: "Naturen och det nationella i det tidliga 1900-talets Sverigelitteratur", i Hatje, Ann-Katrin (red.): *Sekelskiftets utmaningar. Essäer om välfärd, utbildning och nationell identitet vid sekelskiftet 1900*, Stockholm, 2002.

Nylenna, Magne: "Organisasjonsliv og engasjement hos folk flest", i Larsen, Øyvind, Alsvik, Bård, Nylenna, Magne og Swärd, Elisabeth T.: *Helse og nasjonsbygging*, Oslo, 2005.

Olstad, Finn: *Norsk idretts historie, bind 1. Forsvar, sport, klassekamp, 1861-1939*, Oslo, 1986.

Oxaal, Astrid: "Folkedrakt som uniform", i Sørensen, Øystein (red.): *Nasjonal identitet – et kunstprodukt?*, KULTs skriftserie nr. 30, Oslo, 1994.

Pedersen, Kirsti: "Det har bare vært naturlig" *Friluftsliv, kjønn og sosiale brytninger*, avhandling (dr. scient.) v/Norges idrettshøgskole, Oslo, 1999.

Renan, Ernest: "What is a nation?", i Woolf, Stuart (red.): *Nationalism in Europe, 1815 to the present*, London og New York, 1996.

Repp, Gunnar: *Verdiar og ideal for dagens friluftsliv. Nansen som føredøme?*, avhandling (dr. scient.) v/Norges idrettshøgskole, 2001.

Rousseau, Jean-Jacques: *Om samfunnspakten. Eller Statens grunnsetninger*, Oslo, 2001.

Ryall, Anka: "Mary Wollstonecraft og kunsten å reise", i Wollstonecraft, Mary: *Min nordiske reise. Beretninger fra et opphold i Sverige, Norge og Danmark 1795*, Oslo, 1995.

Schiøtz, Aina: *Det offentlige helsevesen i Norge 1603-2003, bind 2. Folkets helse – landets styrke. 1850-2003*, Oslo, 2003.

Seip, Anne-Lise: "Jakten på en nasjonal identitet", i *Nytt norsk tidsskrift*, 1994.

Seip, Anne-Lise: *Nasjonen bygges 1830 – 1870*, i Helle, Knut (red.): *Aschehougs Norgeshistorie*, Oslo, 2007.

Seip, Jens Arup: *Utsikt over Norges historie. Tidsrommet 1814 – ca. 1860*, Oslo, 2002a.

Seip, Jens Arup: *Utsikt over Norges historie. Tidsrommet ca. 1850 – 1884*, Oslo, 2002b.

Singsaas, Marianne: *Kvinner i natur og kvinners natur. Kvinner i friluftsliv 1860-1910*, hovedoppgave v/Høgskolen i Telemark, 2004.

Skogheim, Dag: *Sanatorieliv. Fra tuberkulosens kulturhistorie*, Trondheim, 2001.

- Skorgen, Torgeir:** *Rasenes oppfinnelse. Rasetenkningens historie*, Oslo, 2002.
- Slagstad, Rune:** *De nasjonale strateger*, Oslo, 2001.
- Slagstad, Rune:** *(Sporten) En idéhistorisk studie*, Oslo, 2008.
- Smith, Anthony D.:** *Nationalism. Theory, Ideology, History*, Cambridge, 2007.
- Solnes, Oskar:** *Bort fra storbyens unatur: ei historisk analyse av friluftslivet innan arbeidarrørsla i Oslo, 1900-1940*, hovedoppgave v/Norges Idrettshøgskole, 2001.
- Steinsland, Gro:** *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn*, Oslo, 2005.
- Stenseth, Bodil:** *En norsk elite. Nasjonsbyggerne på Lysaker 1890-1940*, Oslo, 1993.
- Stenseth, Bodil:** "Borgerlig nasjonalisme og bygdenasjonalisme", i Sørensen, Øystein (red.): *Nasjonal identitet – et kunstprodukt?*, KULTs skriftserie nr. 30, Oslo, 1994.
- Stenseth, Bodil:** *Eilert Sundt og det Norge han fant*, Oslo, 2000.
- Stugu, Ola Svein:** "Den bufaste og vandraren i nasjonal identitetsdanning", i Mæhlum, Britt, Slettan, Dagfinn og Stugu, Ola Svein (red.): *Stedet som kulturell konstruksjon*, Trondheim, 1999.
- Stybe, Svend Erik:** *Hobbes / indledning, oversættelse og noter ved Svend Erik Stybe*, København, 2000.
- Sørensen, Øystein (red.):** *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, Oslo, 1998.
- Tordsson, Bjørn:** *Å svare på naturens åpne tiltale: en undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen*, avhandling (dr. scient.) v/Norges idrettshøgskole, 2003.
- Ulvund, Frode:** "Tiden 1890-1946", i Gjerstad, Jo (red.): *Vilt, vått og vakkert*, Bergen, 2005.
- Wilson, Jeremy:** *The history and traditions of friluftsliv - 2nd ed.*, v/Norges høgfjellsskole, Hemsedal, 1989.
- Witoszek, Nina:** *Norske naturmytologier. Fra Edda til økofilosofi*, Oslo, 1998.
- Woolf, Stuart:** "Introduction", i Woolf, Stuart (red.): *Nationalism in Europe, 1815 to the present*, London og New York, 1996.
- Wråkberg, Urban:** "Polarområdenes gåter", i Drivenes, Einar-Arne og Jølle, Harald Dag (red.): *Norsk Polarhistorie, bind 1. Ekspedisjonene*, Oslo, 2004.
- Østerud, Øyvind:** *Hva er nasjonalisme?*, Oslo, 1994.
- Aarnes, Sigurd Aa.:** "Hu hei! kor er det vel friskt og lett up på fjellet!", i *Nytt norsk tidsskrift*, 1991

